

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

OCTOMBRIE 2003

magazin istoric

Anul XXXVII – serie nouă – nr. 10 (439)
octombrie 2003

<http://www.itenet.ro/history/magazin.htm>
e-mail: mistoric@itenet.ro

1 De origine nobil din Salonic, Sfântul Mare Mucenic Dimitrie, numit Izvorătorul de mir, a devenit mare martir creștin sub împăratul Maximian (secolul III, în perioada Dominatului), fiind sărbătorit de Biserica Ortodoxă la 26 octombrie (icoană de la Muntele Athos)

2 Franz I și Maria Tereza au format un cuplu imperial având 12 copii, ceea ce n-a făcut-o pe mamă să renunțe la putere când soțul ei a murit. Iosif II a devenit numai coregent (tablou după M. Van Mytens cel Tânăr)

Reuniune a francmasonilor dintr-o lojă vieneză; *Flautul fermecat* al lui Mozart este marcat intens de idealul masonic. Imaginile copertelor 2 și 4 ale revistei din această lună sunt preluate după volumul recent apărut în Editura RAO, intitulat *Personalități care au schimbat istoria lumii*

3 Pahar. Argint aurit și email policrom. Lucrat în 1641 la comanda lui Vasile Lupu

4 Intrarea regelui francez Ludovic XII în Genova în 1507 (miniatură din sec. XVI), urmată de alte campanii eșuate în Italia, n-a făcut decât să agraveze instabilitatea politică a zonei. Trecuseră anii alianței cu Cesare Borgia împotriva Neapolelui și Milanului, așa cum îl prezintă perioada în care a avut loc atentatul de la Sinigaglia, despre care puteți citi în acest număr.

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932-1999)

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul științific:
academician **DAN BERINDEL**,
academician **VIRGIL CÂNDEA**,
academician
DINU C. GIURESCU

Redactor-șef
Dorin Matei

Secretar general de redacție
Florentina Dolghin

Redactori:
Ioan Lăcustă,
Irina Sălăvăstru,
Theo Stănescu-Stanciu,
Marian Ștefan

Secretar de redacție
și macheta artistică
Theodor Lianos

Director economic
Doina Pascu

Documentare
Mădălina Geambașu

Corectura
Georgeta Apreoteșei

Secretariat:
Constanța Avram,
Daniela Singuran

Difuzare
Constantin Mușat

Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș

București, Piața Valter Mărcăleanu, nr. 1-3,
sau Intrarea Dr. Alexandru Marcovici (fostă
Victor Eftimiu), etaj III, camerele 281, 283
(secretariat și difuzare), 285, 287, Sectorul 1,
Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 010155, Telefon, Fax: 315.09.91, 312.68.77

Tipărit la C.N.I. – „CORESI” S.A., București,
director general Dumitru Constantinescu;
director comercial M. Vlădeanu; director
M. Soare

SUMAR

octombrie

2003

4 Educație
contra nepăsare
A.D. XENOPOL

5 Vodevil
în Dealul Spirei
*Procesul comuniștilor
din 1922*
S. TĂNASE

FRANCOFONIE REGĂSITĂ

9 Alphonse Dupront,
directorul
Institutului Francez
Z. DUMITRESCU-
BUȘULENGA

13 Pestrița
casă europeană
*Interviu cu JACQUES
THOBIE, Doctor
Honoris Causa al
Universității București*

16 Victime
ale aculturației
Meglenoromânii
V. COMAN

ISTORIE TRĂITĂ

19 Cu ce preț mergi
mai departe și când
pierzi, și când câștigi
I. BALAȘ

PE VREMURI, OAMENII ÎȘI TRIMITEAU SCRISORI

25 „Birjăria“
G. FILITTI

29 Trecute vieți...
*La conacul
de la Mănăști*
A.M. VĂCĂRESCU-
CALLIMACHI

33 Autoritatea
vegetalului
*Bradul, teiul, plopul,
trei ipostaze
ale umanului*
S. ISPAS

38 Cafeneaua
Oteteleşeanu
și ai ei stâlpi
M. IONIȚĂ

42 Egali
în fața buldozerului
Sinagogi demolate
T. WEXLER

CITITORII ÎNTREABĂ, ISTORICII RĂSPUND

44 Vânătorii
de munte în Caucaz
P. OTU

47 Bejenari acasă,
nobili în Polonia
I. CZAMANSKA

53 Conștiința scrisă a unei națiuni

Interviu cu
C.M. LUNGU, director
general al Arhivelor
Naționale

CHIPURI UITATE

57 Pianista cea iubită de poet

Josefina Sturdza

C.D. ZELETIN

62 Metamorfozele unei piețe

Tiananmen

A.E. BUDURA

65 Milenii, secole și o lună într-o pagină

67 Chemarea patriei verzi

Tragedia deportării
tătarilor crimeeni

S. OMER

73 București, înainte și după cutremur

Centrul civic își
schimbă amplasamentul

C. JUGURICĂ

77 Trei căi, un singur drum

Ș. LEIBOVICI-LAIȘ

80 Relaxați la ordin

Reichul nazist
organizează concediile
cetățenilor săi

84 Machiavelic în țara lui Machiavelli

Răzbunarea
lui Cesare Borgia

D. FALCAN

HOOVER INSTITUTION

88 Scrisori către Titulescu

L. COSOVANU

RUBRICI

66 Pentru biblioteca dumneavoastră

90 În București, acum 50 ani

I. LĂCUSTĂ

72; 94; 95

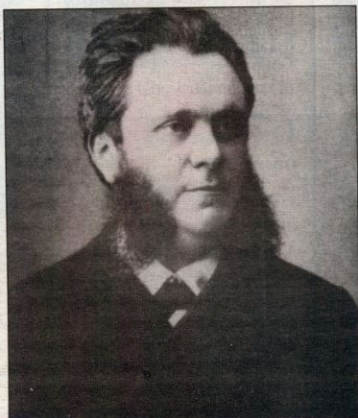
Blitz... Concurs;
Rebus; Dialog

SĂ NU STĂM NEPĂSĂTORI

Educația este nu numai o afacere de teorie: este o îndreptare a voinței spre fapte, deci o îndeletnicire practică. Nu va fi decât îndestulător ca profesorii să arunce sămânța deșteptătoare a interesului obștesc în tinerele conștiințe. Spre desăvârșirea educației, se cere ca tinerimea universitară să pună în lucrare tendințele generoase deșteptate de asemenea îmboldiri. Aici intervine mai ales chestiunea direcțiunii ce trebuie dată activității ei.

Această direcțiune pentru poporul nostru, și după interesele ce sunt de apărut, este îndoită: înlăuntrul țării și în afară de ea.

Înlăuntru, activitatea tinerimii va trebui îndreptată spre ridicarea maselor către o viață mai înaltă. Este de neapărată trebuință ca luminile culese în marile centre de cultură să se reverse asupra țărânimii, care zace până acum cufundată în cea mai neagră neștiință; care nu vedește năzuința către un trai mai bun, mai îmbelșugat, năzuința provocatoare a oricărei propășiri, în care nu este deșteptată conștiința națională; care ne leagă de națiunea de români – o cugetare îmbolditoare spre o viață mai bogată. Masele poporului nostru sunt până acum, în imensa lor majoritate, numai suflete individuale, nu s-a deșteptat în ele sufletul colectiv care învie naționalitățile, le dă conștiința rolului lor, le umple de puterea neoprită a pornirilor generoase. Zăcând în neștiință, potrocilită [măcinată] de boli și de rele apucături, între care cea mai pierzătoare este beția, țărâניה noastră este un element pe a

A.D. XENOPOL

căreia, muncă se întemeiază existența statului nostru, dar care nu are conștiința, nici nu simte nevoia unei vieți naționale neatârnată.

O asemenea stare de lucruri este primejdioasă în cel mai mare grad. O maximă supremă în conducerea popoarelor este de a face ca masele să se intereseze la soarta statului din care fac parte; să-l iubească și să-l creadă neapărat fericii lor. Nepăsarea maselor adânci ale poporului pentru soarta organismului în care

sunt cuprinse constituie cea mai mare primejdie și clasele conducătoare sunt datorate să facă toate jertfele, spre a deștepta în poporul de jos interesul și iubirea pentru soarta întregului. Este deci de datoria păturilor conducătoare a nu lăsa în părăsire straturile de jos, și grija de căpetenie trebuie să cadă tocmai asupra celor mai înalte prin cultura lor, păturile universitare.

Iată deci care îmi pare mie a fi rolul universităților, în afară de dobândirea cunoștințelor: profesorii trebuie să caute a întări pe cât se poate iubirea întregului, nelăsându-l niciodată la o parte din împărțirile lor, ei făcând să cadă fără încetare asupra lui razele înviitoare ale științei; învățăceii trebuie să se silească a întrebuința cunoștințele și talentele dobândite întru ridicarea maselor și apărarea neamului.

(Cuvântarea inaugurală a rectorului,
ținută la 18 octombrie 1898,
în Aula Universității din Iași; fragmente)

Gheorghe Cristescu

La 8 mai 1921 se deschideau, la București, lucrările Congresului de constituire a Partidului Comunist din România. În ziua de 12 mai, în timpul dezbaterii proiectului statutului Partidului Comunist-Socialist, în sală au pătruns jandarmi și polițiști. Ei i-au arestat pe delegații

care votaseră, fără rezerve, afilierea partidului la Internaționala a III-a (Comintern). Ei erau acuzați de „complot împotriva siguranței statului”, pentru că prin vot acceptau lozincă „autodeterminării până la despărțirea de stat” a unor provincii abia revenite la patrie, precum Transilvania sau Basarabia.

A urmat procesul din Dealul Spierei, în care cei arestați s-au întâlnit cu membrii grupului condus de Max Goldstein. La 8 decembrie 1920, comunistul Max Goldstein declanșase o bombă în clădirea Senatului României. Au murit în primul atentat terorist din România ministrul Justiției, Dimitrie Greceanu, episcopul Oradiei, Radu Dimitrie, și senatorul Spirescu, iar președintele Senatului, generalul Constantin Coandă, a fost grav rănit..

Domnul Stelian Tănase, care pregătește pentru Editura Humanitas volumul O istorie a comunismului românesc interbelic, ne prezintă desfășurarea evenimentelor.

PROCESUL DIN DEALUL SPIREI

Procesul congresului comunist are loc în Dealul Spierei. În boxă: arestații din mai 1921, din sala din strada Sf. Ionică, „congresiștii”, cu Gheorghe Cristescu ca figură centrală. Alături, într-un țarc protejat, un mic grup, condus de Max Goldstein, autor al atentatului de la Senat. În primele două săptămâni ale procesului, dezbaterile de la Consiliul de război sunt ocupate cu cererile insistente ale apărării de a disjunge dosarele. La 9 februarie 1922, în a 16-a zi de proces, Consiliul de război respinge cererea. Comisarul regal a probat cu sute de documente „legăturile organizațiilor socialiste de la noi cu sovietele ruse”.

STELIAN TĂNASE

De fapt, Max Goldstein și Gheorghe Cristescu reprezintă fețele aceluiași fenomen. Cristescu este partea vizibilă, „liderul masselor”. El conduce un partid, apare la întruniri publice, agită sindi-

catele, despre el relatează presa. E membru în Parlament. Max Goldstein reprezintă conspirația, terorismul, partea subterană, complotul, atentatul. Ambele laturi sunt instrumente ale „revoluției

proletare mondiale”. Gh. Cristescu și Max Goldstein nu se ignoră, ei știu unul despre altul, s-au întâlnit de mai multe ori. Printre complicii lui Goldstein găsim apropiați ai lui Cristescu: Gelber Moscovici,

Dem Dobrescu

Leon Lichtblau, Saul Ozias etc. Ei călătoresc, ca și Max Goldstein, în Rusia în perioada de dinaintea atentatului. Cristescu, de asemenea, în fruntea delegației socialiste, se afla în vara-toamna 1920 în Rusia. La 10 decembrie e în biroul lui Lenin; suntem la numai două zile după atentat.

Fac parte greva generală din octombrie și atentatul de la Senat dintr-un plan în doi timpi de destabilizare a regimului de la București? Nu ar fi fost prima tentativă de „revoluție proletară”. La sfârșitul anului 1920, Cominternul era în căutarea unei „revoluții”, care să scoată Rusia din izolare. Dacă privim derularea încercărilor de puci din Bavaria, Germania, Ungaria, Finlanda etc., vom observa același *modus operandi*. Proteste, provocări, greve, atentate, grupuri clandestine, amestecul agenților sovietici și al fideliilor locali instruiți în Rusia. Nici unul dintre aceste elemente nu lipsește la București.

Atentatul de la Senat nu a fost un act izolat, provocat de un dezaxat, de un anarhist

singuratic. Avocatul Eliad Romanul spune despre Max Goldstein că „e un nevropat anarhist cu acțiune individuală”. Alt apărător afirmă: „Între ceea ce se impută lui Cristescu, Popovici, Dobrogeanu etc. și Goldstein nu există nici o legătură.” Ordonanța definitivă stabilește: „Max Goldstein și tovarășii săi... au credința că vor doborî patria noastră și o vor transforma într-o gubernie sălbatecă de republică sovietică.” Atentatul și greva generală din octombrie au fost plănuite în același timp, la Moscova. Sunt implicați aceeași oameni care se regăsesc în mai 1921 pe băncile congresului votând afilierea la Comintern. Max Goldstein și complicii lui nu ajung la congres pentru că fie fuseseră arestați, fie se ascundeau în țară, fie se găseau în Rusia. Liderii socialiști, Cristescu, Al. Dobrogeanu-Gherea, Popovici etc. au lipsit și ei din țară pe durata desfășurării grevei generale din octombrie. Era o măsură de protecție în perspectiva evenimentelor care se pregăteau. Asasinarea Rosei Luxemburg și a lui Karl Liebknecht, la Berlin, era un exemplu care trebuia evitat. Conducerea subterană a grevei a fost asigurată de Boris Ștefanov, bolșevic, nepot al lui Rakovski. La suprafață era o mișcare legală, dusă de socialiști și sindicate. De fapt, protestul era alimentat și condus de o rețea de grupuri clandestine bolșevice, legate de Moscova. Cristescu, Fabian, Gherea lipsesc din țară și în ziua atentatului. Odată consumate cele două momente, după întrevvedere cu Lenin,

Cristescu și ceilalți se întorc la București. Complicii lui Goldstein sunt semnalati la Moscova în 1921, după care se întorc în România cu noi ordine, unde sunt arestați. Ei compar în procesul din Dealul Spirei.

Chiar dacă atentatul de la Senat a reușit, România nu a căzut în haos. Autoritățile au reacționat prompt și calm, au reușit să stăpânească situația. Ne putem întreba ce s-ar fi întâmplat, dacă greva generală ar fi luat amploare, dacă lumea ar fi fost scoasă pe străzi? Dacă România ar fi intrat în „criza revoluționară” plănuită de autori? Cine trebuia să execute obșnuitul puci al tuturor încercărilor bolșevice de preluare a puterii? Puciul a fost evitat prin demontarea grevei generale din octombrie, o dată. Și încă o dată, prin stăpânirea de sine arătată de autorități în decembrie, cu ocazia atentatului.

Procesul din 1922 se desfășoară într-o atmosferă extrem de încărcată. Prea multă lume, sute de acuzați, avocați, spectatori, familii, ziaristi, într-o sală prea mică, fără aer, zgomotoasă. „Nici nu apucă președintele Consiliului să se scoale de pe scaun și două puști-mitraliere apar pe scenă, cu țeva amenințătoare către acuzați. În stradă, vreo patru-cinci plutoane de infanterie. Strada Fontăriei este complet barată. Acuzații sunt duși la închisoarea militară. La colțurile celor două străzi, un mare număr de locuitori din Dealul Spirei privesc la această operațiune...” (Adevărul, 1 februarie 1922).

Pavel Tcacenco

Lucrările încep la sfârșitul lui ianuarie. Ordonanța definitivă, 232 pagini, este citită vreme de o săptămână în română, rusă și maghiară. Regimul acuzațiilor este aspru. Câțiva deținuți declară că au fost bătuți. Motive: propagandă comunistă, încălcarea regulamentului etc. Alții că au fost pedepsiți cu zile de carceră. O parte dintre acuzați întrețin starea de agitație, de proteste continue, de hărțuire neîncetată a Consiliului de război. E și un război al nervilor. „S-a dat ordin general – scrie *Adevărul* din 29 ianuarie 1922 – pentru cei 300 de acuzați să fie puși la corvoadă sâmbăta și duminica... Acuzații sunt duși, fără nici o excepție, să curețe latrinele și curțile soldățești.”

Autoritățile sunt preocupate de desfășurarea procesului. Mai mulți miniștri vizitează arestul, sala de judecată, se iau măsuri pentru îmbunătățirea regimului de detenție. Avocații sunt Take Policrat, Pompiliu Ioanițescu, Eliad Romanul, Constantin Titel-Petrescu, N.D. Cocea, Osvald Teodoreanu, Basile Sepeanu, Dem. Dobrescu

(decanul baroului București), Iorgu Petrovici, G. Clony, Mihail Mora, I. Vasilescu Nottara etc. Lor li se adaugă câțiva apărători din oficiu. Incidentele dintre comisarul regal, Constantin Cernat, și apărare sunt dese. Dezbaterile iau uneori aspectul unui spectacol mai curând comic și patetic decât sumbru.

Primul interogatoriu este luat lui Gheorghe Cristescu, figura principală a procesului. Apare la bară

Rosa Luxemburg

elegant, purtând o cravată roșie. Depoziția lui durează două zile. Este o operă de pură mistificare a unui orator versat, care știe să producă efecte scontate asupra celor care-l ascultă. „Noi, comuniștii, nu dărâmăm o construcție socială... Noi nu facem decât să conducem muncitorimea spre mai bine. Dl. comisar ne-a adus

acuzația că prin teroare voim să schimbăm ordinea socială. Răspund categoric: nu... Noi lucrăm numai cu mijloace legale. Suntem acuzați că voim aducerea inamicului în țară. Desfid să se facă dovada pentru un singur cuvânt.” Cristescu vorbește apoi de Internaționala a III-a și spune că această organizație respinge și blamează mijloacele teroriste de luptă. „Noi care facem parte din Internaționala a III-a nu am făcut decât propagandă legală, prin organizarea maselor, și nu am avut nici o legătură de fapt cu teroriștii.” Întrebat despre banii primiți din Rusia, Cristescu spune senin că „organizațiile muncitorești se ajută între ele. Noi nu spunem că nu am primit bani de la tovarășii noștri, dimpotrivă, dar că de data asta nu am primit”. Respinge acuzația că în Rusia ar fi semnat un angajament, chiar dacă adeziunea, inclusiv scrisă, la cele 21 de condiții puse de Comintern era bine cunoscută. Cristescu își joacă rolul, respinge probele, acu-

Cristian Rakovski și L. Troțki (în 1927)

zațiile, minte și mistifică. Retorica lui e în spiritul epocii. „Faptul că voim binele acestui popor și deci al țării în care trăiește poate să constituie un act de dărâmare a societății? Nu, domnilor judecători. Și dacă dvs. voiți să ne trimiteți la ocnă numai pentru această dorință, dacă ocna ne primește, ne vom duce, d-lor judecători, cu cugetul împăcat și cu conștiința că prin sacrificarea noastră am asigurat celorlalți o viață mai bună“. *Adevărul*, din 11 februarie, nota: „Fostul deputat, cu obrajii scâldați în lacrimi, își termină apărarea. În sală, toată lumea e mișcată... A fost o înduioșare generală; publicul din balcoane, toți apărătorii, ofiterii apărători din oficiu și chiar soldații din gardă plângeau. La suspendarea ședinței, avocații civili și cei militari l-au înconjurat pe Cristescu strângându-i mâna și îmbrățișându-l. Toată lumea îl felicită.“

Interogatoriul nu mai decurge atât de bine pentru capul de afiș al procesului. Deși nici aplombul și nici inteligența sa nativă nu sunt umbrite de ceva. Comisarul regal îl confruntă cu probe, scrisori, chitanțe. Cristescu le neagă autenticitatea și respinge orice acuzație. Când nu reușește, intervine apărătorul său principal, N.D. Cocea. Președintele Curții, iritat, îl apostrofează la un moment dat: „Nu aveți cu-vântul, aci se lămurește o situație serioasă [era vorba despre bani – S.T.].“ N.D. Cocea răspunde: „Da, situația e tragică, numai să nu devină comică!“ Citim azi depoziția lui Cristescu și o confruntăm

Karl Liebknecht

cu documente din arhive, unele purtând semnătura lui, care arată că mințea copios. Spune că, de exemplu, nu și-a luat nici un angajament la Moscova, neagă că partidul ar fi primit bani de la Comintern etc. Când comisarul regal invocă depozițiile unor martori din interiorul partidului, Cristescu rezolvă situația declarând că toți erau informatori și agenți provocatori plătiți de Siguranță. Aici se termină primul act al procesului, cu Gh. Cristescu.

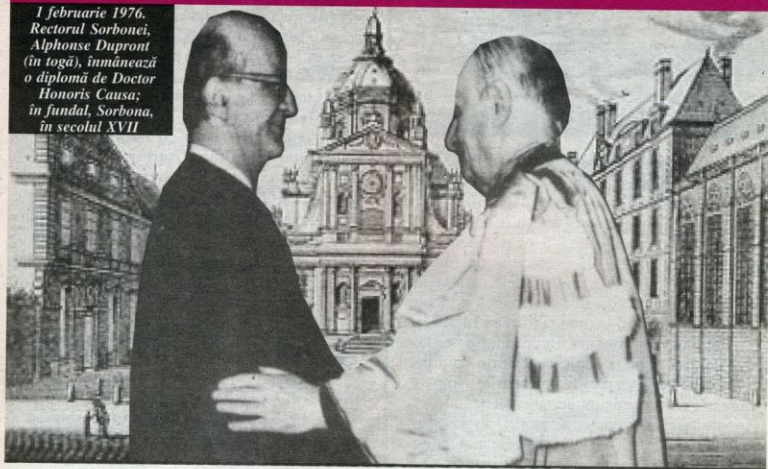
Când procesul se reia, câteva zile mai târziu, începe al doilea act al reprezentației. „Din cauza persecuțiilor, peste 200 de acuzați sunt în greva foamei. De trei zile nemâncăți, ei sunt ținuti în proces zi și noapte în lanțuri sau în carceră... Iată ce se petrece într-o țară care se pretinde civilizată!“ „Țarul în care stau femeile acuzate face impresia unei camere de spital de holerici. Izolate cu totul, femeile istovite de foame și-au improvizat din bănci și paltoane un fel de paturi pe

care, în cursul ședinței, stau lungite cu rîndul... O acuzată, Jeny Kipervaser, leșină. Medicul care o controlează constată simularea. Efectul: mai mulți acuzați leșină în aceeași ședință. După trei sferturi de oră, notează jurnalistul de la *Adevărul*, sunt readuși în sală. În a cincea zi de grevă a foamei, acuzații fac impresia unor condamnați la moarte.“ (*Adevărul*, 15 februarie.) Scenele sunt melodramatice, presa impresionată. Acuzații abia răspund la apelul nominal. Lipsiți de voce, se întind pe bănci, se reazămă unii de alții etc. Câteva flacoane de eter se desfundă și imediat sala capătă și aerul caracteristic sălilor de spital. „...Un strigăt disperat al unei femei bătrâne atrage privirile spre balcoanele în care se găsesc spectatori... Ce se întâmplase? Mama lui Timotei Marin [student, executat la Moscova în 1937 – S.T.], crezând că fiului ei i-a venit rău, voia să se arunce dezesperată jos. Doi soldați o trăgeau înapoi. Bătrâna se ținea însă strâns cu mâinile de balustradă și se zbătea, scoțând strigăte înfiorătoare. De fapt, leșinase Niculescu-Mizil“, notează sec același cronicar. (*Adevărul*, 17 februarie 1922.) Scena nu se termină aici. Intervine văduva lui Dobrogeanu-Gherea, al cărei fiu, Alexandru, se afla printre acuzați: „«În numele umanității, d-lor ofiteri, dați ajutor muribunzilor!...» Durerea provocată de acest spectacol a stors lacrimi acuzătorilor și publicului. În sfârșit, un medic pătrunde în țarc.

(Continuare în p. 15)

ALPHONSE DUPRONT, UN MARE PRIETEN AL ROMÂNIEI

1 februarie 1976.
Rectorul Sorbonei,
Alphonse Dupront
(în togă), înmânează
o diplomă de Doctor
Honoris Causa;
în fundal, Sorbona,
în secolul XVII

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA

Era, în România acelor ani, '30, o efervescență intelectuală extraordinară, întreținută de cei mai reprezentativi istorici, filosofi, literați, artiști, afirmați sau în curs de afirmare.

Îmi plăcea mult la Institutul Francez, unde domnea o atmosferă extrem de agreabilă, discret mon-

denă și foarte rafinată intelectual. Conferențiarilor, mai întotdeauna de înaltă calitate, dețineau într-adevăr secretul comunicării (sau arta), fiindcă aveau sentimentul că dialogau cu sala, că se adresau fiecăruia dintre noi. Oratoria franceză își desfășura fermecătoare tentacule.

Din 1932 a fost numit director al Institutului un profesor de istorie de la Paris, Alphonse Dupront. Nu prea înalt, dar impunător ca prezență (era făcut să conducă), avea un cap puternic, o figură ușor faunescă, luminată de un zâmbet ironic și prietenos în același timp și de ochi strălucind de inteligență. Avea abia 27-28 ani și făcuse studii strălucite

mai întâi la Liceul Henri IV, apoi la celebra École Normale din Rue d'Ulm, pe care o absolvise ieșind primul. A urmat după aceea specializarea în acel loc de elecție care era și este școala franceză de la Roma, din Villa Medici (echivalentul Accademiei din România).

Roma l-a fixat definitiv mai cu seamă pe istoria religioasă, deși filosofia, antropologia și

Fundația Carol

artele aveau să-l pasioneze deopotrivă. Iar venirea la București, unde urma să devină în curând și consilier cultural al Ambasadei Franței, a însemnat contactul cu o limbă și o cultură neo-latină, de care s-a legat temeinic și pe care a cunoscut-o în adâncime de foarte timpuriu. Așa se explică, printre altele, acordarea de burse pentru studii în Franța, încă de prin 1935, tinerilor Emil Cioran și Mircea Eliade.

Alphonse Dupront era un vorbitor de elită, care știa însă să nu te copleșească prin erudiția lui. Vorbea liber și cu o vădită plăcere de a împărtăși și celorlalți cunoștințele sale atât de întinse. Își condimenta spusese cu umorul său gascon, încercând să facă să pară simple cele mai înalte idei și cele mai complicate situații istorice.

L-am ascultat în repetate rânduri ca vorbitor la Institut, dar și ca moderator la conferințele altora. Câteodată, când avea un invitat mai deosebit sau se dezvoltă o temă mai interesantă pentru public, expunerea se muta la Fundația Carol (Biblioteca Centrală Universitară de astăzi), mult mai încăpătoare. Îmi amintesc de conferința lui Francis Lebrun, distins intelectual, mai în vârstă, cu părul alb și bărbuță ascuțită tot albă, care, prezentând cartea abatelui Brémond, *Priere et poésie* (Rugăciune și poezie), a deschis o dublă perspectivă asupra acesteia, atunci mult discutate: una estetică și una religioasă. A fost un adevărat regal intelectual. Cei doi, conferențiarul și prezentatorul-moderator, s-au angajat într-un dialog scânteietor, în care credința și bucuria estetică se îngemănau și se reuneau, într-un mod exemplar.

Dar războiul ne-a despărțit de charismaticul director al Institutului, spre marea noastră regret. Întors în Franța regimului de la Vichy, în sud, a fost numit profesor de istorie modernă și contemporană la Facultatea de Litere din Montpellier. Acest mare francez nu putea să nu se angajeze în mișcarea de rezistență cu toată forța intelectului său și a unei profunde

spiritualități, care i-a însușit viața și l-a făcut să lege indisolubil istoria de religie. Din acei ani datează mărturia în acest sens a unui alt istoric francez, discipol (fost student) și colaborator, mai apoi, al profesorului: Olivier Clément.

În cartea sa intitulată *L'autre Soleil* (Celălalt soare), discipolul se oprește îndelung asupra maestrului, alcătuindu-i un portret înconjurat de o aură de iubire și recunoștință. Mai întâi, marele intelectual i-a dat lecția unui înalt patriotism prin activitatea pe care o desfășura în cadrul Rezistenței, activitate cu dublu caracter, și intelectual și profund spiritual, deoarece, în concepția lui Dupront, istoria era indisolubil legată de religie. Evident, chiar istoria strict contemporană era privită de el în aceeași lumină a antropologiei religioase și a psihanalizei aferente: viața cea mai profundă fiind religioasă, iar istoria nefiind decât religie sau refuz al religiei. Maestrul i-a înculcat tânărului, odată cu pilda patriotismului, aspirația spre un orizont spiritual care-i lipsea, Clément venind dintr-un mediu simplu, muncitoresc-agricol și ateu.

Povestind colaborarea lor în acea vreme, discipolul apasă în portret pe trăsăturile esențiale ale omului Dupront: nobletea și simplitatea. Vreau să citez câteva rânduri din carte, care-l fac să se retrăiască pentru cei care l-au cunoscut: „L'homme était un grand seigneur. Noble et simple, deux mots presque identiques. Un seigneur de l'esprit, de la force créatrice, de l'accueil... À regarder vivre cet homme, à le regarder agir, créer, rayonner, un problème auquel je n'avais pensé, se posait à moi: celui de la noblesse, peut être aussi de la sagesse... Et ce grand universitaire alors marginal, engagé dans un combat pour l'avenir non seulement immédiat mais durable, voire spirituel de la France et de l'Europe, était noble...” (Omul era un mare senior. Nobil și modest, două cuvinte aproape identice. Un senior al spiritului, al forței creatoare, al receptivității. Privindu-l pe acest om trăind, acționând, creând, strălucind, îmi puneam o problemă la care nu mă gândisem niciodată: aceea a nobletei sau poate a înțelepciunii... Și acest mare universitar, atunci marginal, angajat într-o luptă pentru viitorul spiritual, nu imediat, ci durabil, al Franței și al Europei, era nobil).

Magistrul nu-și întâlnea discipolul doar la cursuri, ci adesea îl primea și în micul său domeniu din Armagnac (în zona deja eliberată de sub ocupația germană), în casa răcoroasă ca o oază de prospețime, și-i înfățișa ulciorul cu apă rece. Urmau plimbările în natură, mult prețuite de Dupront, prilejuri de discuții se-

rioase, esențiale în convertirea la cultură și religie a lui Clément, care îi datora profesorului și întâlnirea cu foarte mulți oameni de știință și artă. Și deși mai târziu drumurile lor s-au despărțit (în materie religioasă, Clément descoperind ortodoxia și devenind profesor de teologie ortodoxă și, ca și maestrul său, dar pe alte căi, un prieten al României), iubirea și recunoștința pentru profesorul său au rămas neștirbite.

După război, în 1956, Alphonse Dupront, care nu-și întrerupsese studiile nici în toul Rezistenței, și-a susținut teza de doctorat: *Le mythe de croisade* (Mitul cruciade), sinteză nucleu a întregii sale gândiri istorico-religioase, fiind numit apoi profesor la Sorbona. În această calitate, orizontul predării s-a lărgit în mod impresionant, cuprinzând o rară bogăție interdisciplinară, vechilor preocupări adăugându-li-se cele despre artă și societate, semantică istorică și altele, tot atât de noi și interesante.

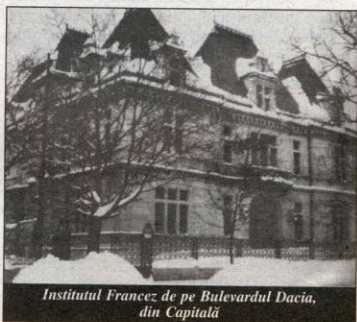
Dar, din păcate, apoi am pierdut urma profesorului. Bineînțeles, nu și amintirea lui. Până în 1965, de altfel, nici nu s-a mai pus problema relațiilor cu străinătatea. Un răstimp de deschidere spre lume ivit după aceea ne-a îngăduit să realizăm contacte cu Occidentul prin invitații la colocvii, conferințe, congrese. Bineînțeles, Franța n-a lipsit din rândul celor care ne-au chemat. În 1967, la 47 ani, am văzut prima oară Parisul, invitată la Quai d'Orsay (Ministerul de Externe) să țin o conferință în Capitală și două la Montpellier. Doi îndrăgostiți de România, Alain Guillerrou, eminentul eminescolog, și Louis Michel, profesor la Montpellier, au fost autorii chemării. Am vorbit la Paris și în sud, simțindu-mă ca acasă, cu atât mai mult cu cât m-au impresurat cunoștințe și prieteni români, venind să mă vadă, invitându-mă, plimbându-mă prin marele oraș și în afara lui. N-am apucat să aflu despre profesorul Dupront nimic, din lipsă de timp. Dar în 1975, profesorul Alain Guillerrou a organizat un mare colocvii consacrat lui Eminescu la 125 ani de la naștere, sub genericul „Eminescu apres Eminescu”. O delegație numeroasă a fost constituită din eminescologi autentici, ca Eugen Todoran, George Munteanu, Gheorghe Bulgăr și alții (dar, desigur, se numărau printre ei și unii mai puțin autentici!). Ca eminescoloagă și francofonă, am fost conducătoarea delegației.

Colocviul urma să se desfășoare în sălile din Université de Paris-Sorbonne, „noua Sorbonă”, recent fondată (în 1970) și avându-l rector pe profesorul... Alphonse Dupront. Am aflat cine era rectorul abia când l-am văzut intrând în marele amfiteatru unde avea loc deschiderea

festivă. Uimită și emoționată la culme, am fost poftită pe podium (în calitate de conducător al delegației), alături de profesorul Guillerrou și de rector, care mă privea din când în când cu atenție. Să-și fi adus aminte, oare, de figura adolescentei sau a studentei de pe vremuri care-l asculta cu sfinte și uneori îi mai pune și câte o întrebare sfioasă? Cine știe! A deschis ședința inaugurală cu un cuvânt de o mare eleganță la adresa României, a culturii noastre, a raporturilor franco-române, a lui Eminescu. A evocat în treacăt, cu oarecare melancolie, anii petrecuți la noi în vremea tinereții (avea acum 70 ani). A folosit retorica sa sobră, dar caldă și convingătoare, a vorbitorului de mare clasă.

Profesorul Guillerrou a explicat apoi sensul sărbătoririi lui Eminescu, dând toate detaliile tehnice ale colocvului. În cele din urmă, rectorul mi-a dat cuvântul. În răstimpul vorbirilor strănseam din sertarele memoriei – atâtea ani închise – atâtea amintiri, încât le-am dat curs cu o elocință aproape patetică, de care m-am mirat și eu. I-am amintit profesorului Dupront despre Institut, despre oamenii care-l frecventau, despre propriile sale conferințe, despre concerte și expoziții, despre durerea despărțirii românilor de el. Îl priveam vorbind și urmăream, fără să vreau, reacțiile fizionomiei sale. Ochii scânteietori au fost mai întâi amuzați, au devenit atenți, apoi umbriți de o undă de melancolie, care i-a umezit. S-a ridicat de pe scaun, a venit spre mine, mi-a strâns mâinile și m-a îmbrățișat. Și a mai rostit câteva cuvinte de mulțumire, profund emoționat.

Evocasem un trecut pe care-l petrecuse în România interbelică, oază de liniște și comunicare intelectuală. Nu pot spune cum l-au aplaudat foarte numeroșii români din sală, din țară și din exil, care-i cunoșteau valoarea

științifică și omenească. Rectorul Sorbonei noi era acum unul dintre personajele de primă mărime ale învățământului superior francez și chiar al celui european, înțelegând și promovând valoarea formativă a studiului umanistic pentru prezent și pentru viitor.

A fost unul dintre primii susținători ai învățământului pluridisciplinar, întrevăzând posibilitatea tinerilor studiosi umaniști de a descoperi noi teritorii de activitate. Tot el a inițiat schimburile între universități și întreprinderi și a susținut relațiile interculturale în calitate de consultant în cadrul UNESCO și a participat la crearea Universității Europene din Florența, ca un călduros susținător al ideii de unitate culturală europeană, conducând acolo și un seminar de cercetare specifică. Toate acestea le-am aflat, fragmentar, în cele câteva dați când ne-am mai întâlnit în cursul simpozionului. Deosebit de cordial, profesorul Dupront mi-a dat adresa și numărul de telefon la care să sun în proxima mea vizită la Paris.

După patru ani, în 1979, întorcându-mă din Congo, unde participasem la un Congres internațional al femeilor, m-am oprit într-o escală la Paris și am folosit numărul de telefon. Cu o extraordinară amabilitate, profesorul și doamna Monique, delicata sa soție, m-au invitat la dejun. M-am bucurat de câteva ore de excepție, savantul aflându-se într-o dispoziție specială, intelectuală și spirituală. Îl preocupa problema noului papă ales, Ioan Paul II (Wojtyła), în cel mai înalt grad. Catolicul fervent occidental suporta greu ideea unui papă slav. „Figurez-vous, Madame, un slave sur le trône pontifical!” (Închipuiți-vă, doamnă, un slav pe tronul pontifical!), dădea el glas unor îndoieli cu privire la conducerea bisericii apostolice romano-catolice într-o perioadă de istorie atât de complicată ca aceea pe care o trăiam.

Istoricul, care privea cu aceeași ochi istoria ca atare și istoria contemporană, gândea fiecare fapt și eveniment al prezentului în lumina marilor sale principii, proiectate pe fundalul unor tradiții stabile, în ciuda schimbărilor ce interveniseră de-a lungul secolelor în cadrul instituțiilor, mentalităților și credințelor. Am înțeles că ceea ce îl neliniștea era, de fapt, o prezență din Est într-un sir neîntrerupt de personalități occidentale, de obicei italiene ori spaniole (cu o singură excepție, pare-mi-se, germană). Dar foarte curând îndoielile s-au gulberat și înțelepciunea, precum și statura morală și spirituală a noului papă l-au cucerit (de altfel, ca și pe noi, românii). Ne-am despărțit cu regret, rupându-ne din farmecul conversației sale care te făcea să uiți timpul. Am fost condusă

la aeroport cu făgăduința unei vizite pe curând la București a celor doi soți, a căror politețe mă copleșise.

Abia după vreo doi ani, profesorul, care avea o ușoară afecțiune nervoasă datorată enormului surmenaj intelectual, a fost invitat de profesor Ana Aslan la spitalul său de geriatrie de la Otopeni. M-au anunțat telefonic de venirea în România, specificând însă că se vor instala direct la Otopeni și fără să-mi comunice data sosirii. Delicatețea acestei familii era rar întâlnită. Într-o zi, după câteva săptămâni, primesc un telefon de la Otopeni. Doamna și domnul Dupront sosiseră, dar, spre surpriza lor, Ana Aslan care-i invitase nu era în țară. Am rămas încremenită. Nu știam ce să spun, cu atât mai puțin ce să fac. Dar tot ei, extrem de gentili, m-au liniștit, presupunând că doamna doctor se va întoarce curând. Mai puțin optimistă, am rămas cu inima strânsă.

După trei zile, la ora 8 dimineața, un telefon. Vocea profesorului Dupront, iritată, intră direct în subiect, cu o întrebare: „Madame Bușulenga, est-ce que je suis fou?” (Doamnă Bușulenga, oare eu sunt nebun?). Siderată, l-am întrebat despre ce e vorba. Doctorul care o înlocuia pe Ana Aslan îi dăduse un medicament nepotrivit (Haloperidol, dacă nu mă înșel) și profesorul citise indicațiile, care-l supăraseră foarte tare. Mai cu seamă cea care se referea la bolnavii mentali cu halucinații îl jignise teribil. Pe deasupra, fuseseră anunțați că vor plăti în valută, administrația neștiind, în lipsa doamnei Aslan, că ei fuseseră invitați. În disperare de cauză, au recurs la prietenul nostru comun, regretatul arheolog Emil Condurachi, care, cu nemaipomenitul său tact diplomatic, a găsit o soluție amiabilă. Oricum, soții Dupront au plecat cu un gust destul de amar din țară, deși noi i-am înconjurat cu toată dragostea. Și totuși, într-o scrisoare pe care am primit-o curând după sosirea lor la Paris, am regăsit cu bucurie expresia sinceră a afecțiunii lor neschimbate față de România și de prietenii lor.

Marele om ne-a părăsit pentru totdeauna în 1990. Pentru păstrarea amintirii lui și mai cu seamă pentru editarea uriașei opere lăsate în cea mai mare parte în manuscris, s-a înființat la Paris *Asociația prietenilor lui Alphonse Dupront*. Numărând personalități de primă mărime ale culturii franceze, europene și chiar de pe alte continente, Asociația are o ramură și în România, semn indelebil al legăturii de intelect și de suflet dintre savantul istoric francez și țara noastră. ■

PROFESOR JACQUES THOBIE: „DIVERSITATEA ESTE TĂRIA EUROPEI“

Jacques Thobie (născut în 1929) este profesor emerit de istoria relațiilor internaționale contemporane la Universitatea Paris-VIII și, din 22 mai anul acesta, Doctor honoris causa al Universității București. Vreme de trei ani, profesorul a condus Institutul francez de studii anatoliene de la Istanbul (1991-1994), iar din 1995 a devenit membru al Consiliului științific al Institutului național de limbi și civilizații orientale (INALCO).

Materializate într-un impresionant opus de volume și articole – care a stat la îndemâna celor prezenți la ceremonia de acordare a înaltului titlu de către Senatul Universității –, contribuțiile sale științifice îl recomandă ca pe un turcolog de renume, ce-și bazează cercetarea pe investigațiile în arhive, franceze și turcești îndeosebi.

Încă din 1977, lucrarea lui de doctorat, despre imperialismul francez în Imperiul otoman (1895-1914), a devenit clasică în domeniul istoriei otomane și al relațiilor internaționale. Pierre Renouvin și Jean-Baptiste Duroselle, cunoscuții lui profesori și mentori, autori de sinteze ale istoriei relațiilor internaționale, puteau socoti că au un succesor de necontestat.

La București, întâlnirea cu profesorul francez a avut ca temă perceperea turcilor de către francezi, despre care l-am rugat să vorbească și cititorilor noștri.

– În Franța imaginea turcului este pe cale să evolueze. În percepție franceză, turcii sunt oameni muncitori, simpatici, care se integrează progresiv în societate. Avem o comunitate mare de imigranți turci, dar o comunitate care nu pune probleme, contrar altora, și mă gândesc, în principal, la maghrebi și diferite alte popoare arabe, foarte numeroase la noi.

– Cred, totuși, că această atitudine de respingere a turcului, atâta câtă mai este, are rădăcini istorice. Știți, la noi, la români, care avem o istorie încărcată de conflicte cu otomanii, se spune și acum, când vrei să liniștești pe cineva, „stai, că nu vin turcii“...

– Sigur că motivația este de factură istorică, mai precis religioasă. Există în

că sechele ale luptei creștinătății împotriva Islamului. Știți că s-a făcut mare caz, la un moment dat, de o rostire a lui Valéry Giscard d'Estaing al nostru, cum că dacă turcii intră în Europa, Europa e terminată. O reflecție mai degrabă prostească și ciudată, venind de la un om atât de inteligent ca d'Estaing. Dar, în fine, a zis-o. Nu este însă, după părerea mea, opinia majorității în Franța. Integrarea Turciei în Europa nu este o problemă nici de imagine, nici de religie, nici de rasă, în sensul foarte larg al cuvântului, ci exclusiv de natură economică.

Celelalte sunt alibiuri.

Aspectul de bază, cel mai important, este că PIB-ul pe cap de locuitor al Turciei este jumătate din cel al Portugaliei. Apoi, Turcia are 66 de milioane de locuitori. Dacă ar fi avut 10 milioane, cred că ar fi fost demult în Europa. Țara are o populație

22 mai 2003, la Universitatea București

considerabilă și unii spun că da, e foarte bine, este o piață mare de desfacere, dar ar trebui și bani, ar trebui să se plătească pentru a i se ajusta nivelul economic. Așa funcționează lucrurile: comunitatea în ansamblul ei îi ajută pe noii veniți. Pentru Grecia, pentru Portugalia, procedeul a fost benefic. Integrarea Turciei ar constitui însă o problemă fabuloasă. Cine va plăti? Cetățenii europeni? Există totuși limite. Este părerea mea, dar nu numai a mea.

Și încă un aspect: drepturile omului. Turcii sunt conștienți de el. Problema trebuie rezolvată politic. Iată tot o moștenire istorică, despre care vorbești.

– Școala, probabil, a fost cea care a pus reflectorul pe civilizația veche a Turciei, lămurindu-i pe tinerii francezi despre trecutul imigranților de astăzi...

– Cu nu prea mult timp în urmă, curios, în învățământul secundar eu n-am auzit niciodată nimic despre Imperiul otoman. Nu era în programă. Pentru noi, francezii, exista un Carol Martel, care i-a înfrânt pe arabi, oprind înaintarea musulmană în vestul Europei, existau bătăliile de la Tours și Poitiers, din 732, și cam atât. Aparent.

Dar de atunci, toate civilizațiile sunt studiate. Toate. Elevii din clasele terminale sunt informați. Deci, nici măcar nu se poate spune că această frică de turc s-a născut la școală. Ea s-a născut dintr-o idee primitivă de-a gata, dintr-un stereotip, care datează dacă nu din Evul Mediu, atunci din epoca modernă, adică dintr-o perioadă de mare dezvoltare, din vremea Imperiului otoman: Pentru că, dacă privim în istorie, Francisc I a avut tratat de alianță cu Soliman Magnificul...

În ciuda a toate însă, cred că imaginea malefică a turcului s-a născut la sfârșitul Imperiului otoman, când Europa otomană s-a prăbușit în decadentă și a

reacționat prin masacre, bine cunoscute în Europa și în Balcani. Vezi cazul armenilor. Atunci s-a construit imaginea turcului mai mult decât rău, redutabil. Lui Abdul Hamid i s-a spus „Sultanul roșu”, adică roșu de sânge, când el a fost mult mai mult decât atât. Imigrația, diaspora turcă a lucrat exact invers: a favorizat ameliorarea acestei imagini. În Franța, în orice caz.

În urmă cu câteva zile am văzut pe canalul 5 al televiziunii, care este franco-german, reportaje despre kurzii din Turcia. Abominabile. Indiscutabil că erau adevăruri, dar prezentate grupat dau o imagine absolut excesivă despre Turcia de azi. În Franța există nu puține comunități kurde și chiar un institut kurd la Paris, care e foarte activ. Și asta contribuie la percepția negativă a Turciei. Și totuși, imaginea țării este pe cale de ameliorare. Nu acest aspect mi se pare obstacolul intrării Turciei în Europa.

– Și pentru că ați abordat acest aspect, al intrării în Europa, atât de preocupant și pentru noi, românii, cum credeți că ne mai putem păstra individualitatea, ca popoare, într-o lume atât de dispusă la globalizare?

– În primul rând ce este Europa? Nu știm prea bine. Ne mărim și nu ne dăm seama decât

pe plan economic, monetar ce este Europa. Știm ce este euro. Știm că în acest moment, de pildă, este mult supraevaluat, dar funcționează. Marea problemă este apărarea, apărarea externă și, poate, un președinte al Europei.

Avem două bune exemple: Franța și Germania, două țări tradițional dușmane, care au avut relații mizerabile în unele perioade și care se străduiesc, vedem bine, să le renege. Prin forța împrejurărilor, toate țările care sunt acum în Europa și-au abandonat o parte

Bătălia de la Tours, contra arabilor (732)

din suveranitate, ceea ce se concretizează foarte bine printr-un buget al Europei, finanțat de țările membre, după reguli ce se aplică strict. Da, este adevărat, există părți ale suveranității, mai ales în domeniul economic, care trebuie abandonate. Franța e o republică seculară, din 1789, dar pentru a accepta descentralizarea, de exemplu, a trebuit să așteptăm 200 de ani; descentralizarea, adică, pe scurt, repartizarea puterii în interesul țării tale. Să ceri asta unor noi membri, ca Turcia, care are 80 de ani ca republică, după model francez? De aceea nu sunt toți de acord cu Europa, pentru că trebuie să-și ajusteze sistemul intern, să accepte să-și „ciuntească” puțin independența. Ceea ce creează probleme.

Abdul Hamid

ceea ce, în ultimă instanță, este o bogăție a ei. Țăria acestui continent este și a fost dintotdeauna diversitatea lui. ■

**A consemnat
Florentina DOLGHIN**

PROCESUL DIN DEALUL SPIREI

(Urmare din p. 8)

Niculescu-Mizil se zbătea pe dușumele: «Lăsați-mă să mor! Lăsați-mă să mor!» Trec cinci minute. În dosul scenei, telefoanele zbârnăie. Apărătorii discutau cu aprindere, publicul se agită încătușat. Și în timp ce membrii Consiliului luau ceaiul în camera de deliberare, alte vaete... O studentă de la

filosofie, d-ra Ida Piga, cade leșinată... Nu trec două minute și rând pe rând alți acuzați – patru la număr – cad leșinați. Ei sunt scoși pe brațe afară din sala de ședințe. Telefoanele continuau să sune pentru a pune la curent cu cele ce se petrec pe comandantul Corpului de Armată și pe miniștrii care nu au putut fi găsiți. În cele din urmă, la orele 12 fără un sfert... membrii Consiliului intră în sală și redeschid ședința. “A doua zi, 18 februarie, cinci zile de când nu mai mâncaseră,

greviștii foamei, după vizita la închisoare a generalilor Davidoglu și Mărgineanu, își încetează protestul. Două zile mai târziu, 37 dintre acuzați sunt eliberați, urmând a fi judecați în stare de libertate; printre ei, Ilie Moscovici, Constantin Popovici, Ion Mirescu (viitor deputat P.S.D.), Köblös Elek, (viitor lider al P.C.R., 1924-28, împușcat la Moscova în 1937), Berger Aladar, Moscu Kohn, cunoscuți militanți comuniști. ■

(Va urma)

MEGLENOROMÂNII

IERI

ȘI

AZI

Între numeroasele grupuri etnice ce populează spațiul balcanic, meklenoromânii, unii dintre urmașii ocupanților romani ai zonei, au reușit, de-a dreptul miraculos, să supraviețuiască aici, păstrându-și nealterată identitatea, manifestată prin limbă și tradiția originii. Iar micile influențe venite dinspre celelalte populații cu care au intrat în contact le-au conturat în fond caracterul original, care nu diferă, în esență, de cel al românilor de la nord de Dunăre.

VIRGIL COMAN

Termenul în sine de meklenoromân este unul savant, el nefiind nici măcar astăzi cunoscut și folosit de toți membrii acestui grup de români din Balcani. Dacă cei din spațiul românesc se identifică și îl recunosc cu destulă ușurință, nu același lucru se poate spune și despre cei care trăiesc în adevărata patrie meklenoromână sau în diaspora, deoarece aceștia încă se denumesc cu titulatura de *vlași*. Cercetătorii, români și

străini, care s-au aplecat asupra lor, au ajuns la concluzia că termenul de meklenoromân este cel mai potrivit pentru a-i defini, desemnând, pe de o parte, o populație care vorbește un dialect românesc, iar, pe de altă parte, regiunea lor de proveniență. Dacă coborâm în trecut, descoperim că istoriografia i-a denumit divers, de-a lungul timpului, fie aromâni, români sau, mult mai simplu, vlahi din Meglen, fie mekleniți.

**Între munți,
câmpii și râuri...
strâmbe**

Dar unde este adevărata patrie a meklenoromânilor? Regiunea de baștină – Meglenia –, a cărei suprafață este de circa 933 km², cuprinde Câmpia Caragiovei (sau a Megleniei) și se întinde de-a lungul șiretului de munți Nidze, Kajmakcealan, Kojub și Pajak Planina. Peisajul se diversifică, spre nord, prin contactul cu

Podișul Murihovo, spre est, cu Depresiunea Ghevgheliană și regiunea Boemiței, spre sud, cu Depresiunea Meglenița, Câmpia Enidževardariană și „Krivite Reki” (Râurile Strâmbe), iar la vest, prin crestele blânde ale Muntelui Rodivskata Planina, care se unește cu colina Ostrov.

Munții Megleniei, cu abundențele păduri de stejar, fag, pin și castan, împreună cu fertila câmpie, scăldată de râurile Vardar, Târna, Široka-Reka și Meglen, constituie una dintre cele mai râvnite regiuni ale vechii provincii macedonene.

Și poate că tocmai aceste bogății i-au atras și pe vechii păstori vlahi, care s-au stabilit aici, constituindu-și așezările trainice de mai târziu. Astfel, potrivit unui document al lui Andronic I Comnen, din 1184, cumani, bulgarii și vlahii din Moglena își păstrau turmele de animale pe Muntele Puzukia (Kozuka: Kojub), afirmație care ne dă dreptul să considerăm că, începând cu această dată, prezența păstorilor vlahi în regiune reprezintă o certitudine.

Însă nu cu aceeași siguranță putem stabili și fixarea lor în Câmpia Caragiovei și organizarea în obști. Pe baza cercetărilor lingvistice, s-a ajuns la concluzia că meglenoromânii au coborât aici treptat, la date diferite, iar prin unirea mai multor obști au pus bazele marilor așezări vestite de mai târziu.

Cucerirea otomană a Balcanilor avea să-și pună cel mai vizibil amprenta și asupra acestei comunități care, de acum, s-a aflat sub noua stăpânire mai bine de patru secole.

Sub aspect etnic, la începutul secolului XX, regiunea Megleniei putea fi împărțită în două mari zone distincte: una pornind de la sud de Široka-Reka și ajungând

până la mica localitate bulgarăscă Fuštani, cu aproximativ 50 de așezări bulgărești, și, respectiv, a doua, ce se întindea spre nord-est, până la satele meglenoromâne Nânta, Lungunța (Lundzini) și Birislav.

Un adevărat mozaic etnic

Înspre răsărit, în regiunile muntoase, ne apar și celelalte așezări ale comunității, respectiv Huma, Oșini (Oșani), Liumnița, Cupa, Târănareka (Târână Reka), dar și unele care, cu timpul, au suferit și un vizibil proces de bulgarizare, precum Barovița, Coinsco, Sirmina, Leascova. Mozaicul etnic al acestei regiuni a fost

completat și de neamurile grecilor, turcilor, bulgarilor, sârbilor și, nu în ultimul rând, de frații lor de același sânge – aromânii.

În privința situației statistice a elementului meglenoromân din Peninsula Balcanică, chestiunea este mult mai dificil de abordat sub raport științific, rămânând doar o realitate din preajma izbucnirii primului război mondial, când numărul lor era apreciat undeva între 14.000 și 30.000 de suflete. Din a doua jumătate a secolului XIX, meglenoromânii au participat activ, alături de aromâni, la mișcarea de re-deșteptare națională, deoarece ambele grupuri etno-culturale și lingvistice românești aveau aspirații politice asemănătoare.

Însă evenimentele politico-militare din prima jumătate a veacului trecut și-au pus amprenta decisiv asupra evoluției meglenoromânilor din locurile de baștină. După cel de-al doilea război balcanic, în 1913, prin Pacea de la București, administrația otomană a fost înlocuită de cea greacă, ceea ce a dus la o înăsprire a procesului de deznationalizare. Sfârșitul primei conflagrații mondiale

Familie la început de secol XX

Cimpoierul Tasi

avea să aducă și prima împărțire a „insulei” compacte de meglenoromâni. La trasarea noii frontiere statale dintre Grecia și Regatul sârbo-croato-sloven, meglenoromânii din Liumnița, Cupa, Oșani, Tărnăreka, Birislav, Lugunța și Nânta au rămas integrați în statul elen, iar cei din Huma și Ghevghelia – în cel sârbo-croato-sloven.

După războiul greco-turc (1919-1922), încheiat prin Pacea de la Lausanne, prin convenția din ianuarie 1923 s-a stabilit ca între cele două țări să aibă loc un schimb obligatoriu de populație, meglenoromânii din Nânta – despre care legenda spune că au fost forțați să treacă, împreună cu preotul lor, la islamism în 1671 –, de religie islamică, alături de alți coreligionari din Grecia, au fost transferați în Asia Mică.

Mereu pe drumul bejeniei

Pe fondul amplificării procesului de deznaționalizare, împărțirile au continuat. Începând din 1926, au fost împroprietărite în România, în zona Cadrilaterului, peste 400 de familii de meglenoromâni în localitățile: Aidogdu, Bazar-ghean, Cadichioi, Capaclia, Cocina, Haschioi, Strebârna, Vischioi ș.a. Iar în urma tratatului încheiat la Craiova, în 7 septembrie 1940, prin care România era obligată să retrocedeze Cadrilaterul Bulgariei, meglenoromânii de aici au fost recolonizați în Dobrogea de Nord, în cea mai mare parte, în comuna Cerna din județul Tulcea.

Evenimentele politico-militare de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial au influențat, la rândul lor, și evoluția acestei comunități. Din comuna Cerna, în 1947, a plecat un grup de circa 30 de

familii de meglenoromâni, care s-a stabilit în județul Timiș, în localitățile Variași și Biled. Iar o parte dintre acestea, pe fundalul problemei iugoslave, au fost deportate de către autoritățile comuniste, în anul 1951, în Bărăgan.

În ceea ce privește comunitatea meglenoromână rămasă în Grecia, în contextul războiului civil (1946-1949), război dus între forțele guvernamentale și cele de stânga, ea a avut serios de suferit, îndurând un nou proces de transfer. Potrivit informațiilor oferite de H. Andonovski, în primăvara anului 1947 și-au părăsit locuințele circa 550 de persoane din Cupa, 900 din Liumnița, 400 din Birislav și 563 din Lugunța, o parte dintre acestea așezându-se apoi în orașele din apropiere, iar altele luând calea exilului și stabilindu-se în actuala Republică Macedonia (FYROM), la Ghevghelia, Titov Veles, Skopje, Dubrovo, Tetovo, Kavadarci, Kicevo și Koçani. Conform informațiilor oferite de P. Atanasov, alte familii s-au îndreptat fie spre Serbia, pentru a se așeza la Jabuka, Gudurika și Kačarevo,

fie spre Ungaria – la Budapesta, fie spre Bulgaria – Iambol și Vraca, Cehia – Praga și Pardubice, Polonia – Varșovia, Wrocław, Szczecin, Legnica, Jelenia Gora, Kroszczynko, fie spre România – la Onești sau spre fosta Uniune Sovietică, în regiunea Tașkent.

În urma unor cercetări mai recente, istoricul austriac T. Kahl i-a „redescoperit” pe meglenoromânii islamizați din Nânta în Turcia, în mici comunități, în localitățile Kirk-laleli, Lüleburgaz, Babaeski, Edirne, Ciorlu ș.a.

În zilele noastre, meglenoromânii trăiesc deci răspândiți, în mici comunități, în state din Europa, cea mai mare concentrare a lor întâlnindu-se pe teritoriul Greciei, Republicii Macedonia, în România, cât și în Turcia.

Din nefericire, ca mai toate grupurile mici din punct de vedere etno-cultural și lingvistic, ei sunt supuși unui intens fenomen de aculturație, astfel încât este foarte posibil ca, nu peste multă vreme, să rămână cunoscuți doar prin intermediul istoriografiei și al poveștilor bătrânilor. ■

Imagine din timpul Conferinței de Pace de la București, din 1913

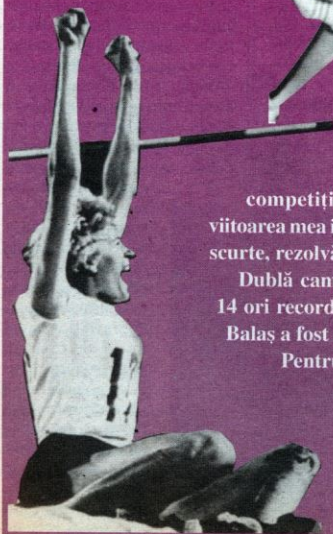
Istorie trăită OLIMPIADĂ PIERDUTĂ, OLIMPIADE CÂȘTIGATE

IOLANDA BALAȘ

Mă aflu în biroul președintelui
Federației Române de Atletism
(F.R.A.), la „prima oră”, cum se
spune în limbaj funcționăresc.

În așteptarea inter-
viului promis de
doamna Iolanda

Balaș Söter, răsfoiesc
reviste de sport, albume, pliante, fotografii
cu mari performeri. Cronică ilustrată a
unor decenii de glorie sportivă, cu zeci de
nume care au intrat în istoria marilor
competiții. Din când în când, pe furiș, o urmăresc pe
viitoarea mea interlocutoare. Cu gesturi rapide, ferme, cu replici
scurte, rezolvă probleme administrative curente.

Dublă campioană olimpică (Roma, 1960, Tokio, 1964), de
14 ori recordmenă mondială la săritura în înălțime, Iolanda
Balaș a fost aleasă după 1989 în fruntea F.R.A.

Pentru rubrica noastră, în cadrul căreia încercăm să
rememorăm istoria celei de-a doua jumătăți a
secolului XX în România, în relatările celor
care au trăit-o, însoțitoarea noastră în timpul
de odinioară își începe depănarea amintirilor
cu evocarea anilor copilăriei.

● Prima mare decepție: la Olimpiadă, fără antrenor ● Australianul care își amintea de mititei și țuica de Văleni ● Trădătoare de țară pentru că nu a luat medalie ● Patru ani doar cu gândul la revanșă ● Întâlniri cu Henry Kissinger și Urho Kekkonen ● La Roma, cu „paznicul” pe urme ● Un record mondial, 6.000 lei

— Încă nu împlinisem 14 ani când, în orașul meu natal, Timișoara, am efectuat primii pași în atletism. Lucrurile au fost destul de simple. Federația Română de Atletism din vremea respectivă a pus un mare accent pe Timișoara. Erau cunoscute echipa de fotbal „Ripensia”, cele de volei, „C.F.R.”, „Politehnica” și altele. Pe lângă acestea era o activitate sportivă considerabilă, de atletism, dar și de gimnastică, de tenis, de canotaj. Superioară altor centre sportive din țară. Nu numai din București, dar și din Cluj, Iași, Bacău etc.

De altfel, eu am considerat întotdeauna Timișoara deosebită din punct de vedere al mentalității populației privind sportul. Timișorenii au susținut activitatea sportivă, i-au urmărit cu interes pe sportivi, i-au sprijinit. Din acest punct de vedere, Timișoara era un fel de Europolis al României. Se adăuga, evident, și interesul cultural, gospodăresc și altele.

Era vorba și de o frumoasă tradiție: jumătate din echipa de atletism a României era din Timișoara. Făceam parte pe atunci din clubul athletic „Electrica”, cel care, mai târziu, a devenit „Progresul”.

La început, atletismul a fost ca o joacă pentru mine. L-am considerat ca atare, până să devină treabă foarte serioasă. Anturajul era extraordinar.

Din Timișoara au provenit marii campioni de atunci, cum sunt frații Aurel și Mihai Raica, Irina Pusch Tacorian, Ion Söter, Ioan Wiesenmayer, Luiza Lupșa și alții. În acest mediu, era foarte ușor ca un copil să fie captivat de lumea sportivă. Avea atâtea exemple vii în față...

Am început pregătirile la „Electrica”, apoi, în urma unor rezultate promițătoare, am fost trecut la lotul național de junioare. În 1950, în cantonament la Cluj, am fost titularizată în selecționata națională pentru o întâlnire athletică amicală cu reprezentativa Ungariei, care a avut loc la Budapesta.

A fost și prima mea participare la o competiție internațională între senioare. Am realizat un 1,40 — surpriză nu atât pentru mine, cât pentru lumea atletismului în care intrasem. Am avut un antrenor minunat, dr. Ioan Arnăuțu, care m-a ajutat și îndrumat pas cu pas spre performanțe.

În același an, 1950, am mai participat la o întâlnire importantă: „Meciul Prieteniei”, o confruntare cu o selecționată a elitei atletismului din U.R.S.S., desfășurată în câteva orașe din țară și, bineînțeles, la București. Am sărit 1,50 atunci. Un an mai târziu, am realizat și primul meu record național: 1,51 — din cea dintâi încercare. Am primit atunci și titlul de maestră a sportului.

Apoi, alte și alte recorduri.

— Când ați participat pentru prima oară la o competiție internațională de anvergură?

— În 1954, la Campionatele europene din Elveția, la Berna. Era prima ieșire a mea în Vest și o confruntare directă cu mari atlete, precum, Thelma Hopkins sau Olga Modrahova. Eram acum la Clubul „Steaua” (pe atunci „Casa Centrală a Armatei”) din București și îl aveam antrenor pe Ion (Hansi) Söter, viitorul meu soț. Nu am câștigat, dar a fost o experiență foarte interesantă. Făceam

parte din prima mare delegație de sportivi români care concura, după război, într-o competiție desfășurată în afara lagărului socialist. Pentru mine, a fost un mare succes. Deși eram considerată o începătoare, am reușit să mă clasez pe locul doi, câștigând o medalie de argint. Am avut atunci marea șansă de a vizita Elveția.

Din albumul marii campioane. 1950 — pe stadionul Electrica din Timișoara (primul rând, a cincea din dreapta); în p. 19: 1960 — recordmenă olimpică la Roma (mijloc), 1964 — la Tokio (jos)

Delegația noastră sosise cu zece zile înainte, pentru acomodare, și am putut face excursii la Zürich, Lausanne, în alte localități, care mi-au rămas întipărite în minte până astăzi.

Cum era percepută pe atunci România în străinătate?

Cum să fie... Era o țară comunistă. Noi eram reprezentanții ei. Oamenii erau reținuți față de delegație. Nu față de sportivi, ci față de antrenori și conducători. Populația, lumea cu care intram în contact erau conștienți că cei care ne însoțeau erau, de fapt, puși să ne păzească. Un lucru nu departe de adevăr.

În 1956, a avut loc cea de-a XVI-a Olimpiadă, de la Melbourne. Era prima mea participare la Jocurile Olimpice. Bucuria mi-a fost umbrată însă de o mare decepție. Prima mare decepție din viața mea sportivă. Nenorocirea a făcut ca antrenorul și soțul meu de mai târziu, Ion Söter, să nu poată face deplasarea pentru că avea un frate în Australia.

Plecaseră acel frate în 1940, în împrejurările tragice de atunci. Făcea armata la Cluj. S-a cedat Ardealul și a rămas acolo. Pe urmă a cunoscut o austriacă, s-a căsătorit cu ea și așa a ajuns în Australia. Dar nu asta-i important. Esențial era că am rămas fără antrenor la Olimpiadă.

Delegația noastră, care plecase la 26 octombrie 1956 din București, a ajuns la Melbourne după o călătorie istovitoare de două zile, cu schimbări de avioane și așteptări prin câteva orașe. Am

ajuns cu două săptămâni înainte de deschiderea Jocurilor, pentru a ne acomoda cu clima, cu fusul orar, cu toate celelalte. Eu a trebuit să mă descurc singură, cum am știut și cum am putut, fără antrenor. A fost tare greu.

Tot timpul mă simțeam urmărită. Au trimis un activist, un om de încredere, securist, care trebuia să ne însoțească. Culmea! Acest om de încredere, care era înscris pe post de antrenor în lotul nostru, cum a pus piciorul pe pământul australian, s-a dus direct la poliție și a cerut azil politic. S-a făcut, bineînțeles, puțină vâlvă. Erau tocmai evenimentele din Ungaria, țările din Europa de Est erau privite cu oarecare suspiciune.

Dar, în general, publicul, oamenii obișnuiți nu țineau seama de aceasta. Veneau spre noi cu prietenie, cu încredere și, desigur, cu o firească curiozitate. Îmi aduc aminte că într-o zi un bătrân, auzind că sunt tocmai din România, a fost cuprins de emoție. Mi-a

mărturisit că a fost și el la noi, ca soldat, în primul război mondial. După război, o vreme, mai rămăsese la noi în țară, ca angajat la una dintre schelele petroliere de lângă Ploiești. I-au plăcut românele. De una s-a și îndrăgostit. Învățase și ceva românește și vorbea destul de corect. Dorul de Australia l-a chemat însă acasă la el. Își mai amintea de miteii la grătar, de țuica de Văleni. A fost o întâlnire reconfortantă pentru mine, la atât de mare depărtare de țară.

Veniseră foarte mulți români dintre cei risipiți prin orașele Australiei să ne vadă, să ne încurajeze. Erau vreo câțiva tocmai din Tasmania. Cei mai mulți plecaseră din România în anii interbelici. Unul m-a impresionat în mod deosebit. Se născuse în București, în cartierul Grivița. Fusese ucenic la Atelierele C.F.R. Era bun înotător, jucase în echipa de polo a C.F.R.-ului. Era ceh de origine, îl chema Vladimir Dubrovolnic. Rănit pe frontul din Est, pe lângă

Kiev, a fost trimis într-un spital din spatele frontului, de unde a fugit în Austria, apoi a fost prins, băgat într-un lagăr. Întors în România, nu s-a acomodat cu regimul instaurat după război. A trecut Dunărea înot în Iugoslavia, de acolo a ajuns în Italia și, în cele din urmă, s-a stabilit în Australia.

Avea o fermă la vreo 80 km de Melbourne. L-am vizitat într-o zi. M-a amuzat faptul că ferma, de zeci de hectare, era împrejmuată cu garduri de sârmă, înalte de peste patru metri. Era un obstacol în calea cangurilor, care altfel ar fi năvălit în cârduri și ar fi făcut recoltile una cu pământul.

1953. Cu antrenorul și viitorul soț Ion Söter

Concursul de la Melbourne l-am pierdut. A fost cea mai dureroasă înfrângere. De ce dureroasă? Medalia de aur a fost câștigată de o americană, McDaniels, o negresă. După concurs, am fost acuzată că am vândut medalia olimpică.

– Cine v-a acuzat?

– Conducerea delegației noastre olimpice. Pe vremea aceea era în fruntea ei Manole Bodnăraș, fratele lui Emil Bodnăraș. M-a făcut trădătoare de țară, m-a acuzat că n-am vrut să câștig, că am vândut medalia olimpică. Erau vorbe, desigur. Extrem de dureroase însă. Dar mai dureros a fost când, întoarsă în satul olimpic, am văzut că pozele mele de la gazeta de perete (așa era pe atunci, se făcea în satul olimpic un panou cu diferite îndemnuri mobilizatoare, cu fotografiile sportivilor favoriți) fuseseră scoase, rupte, aruncate pe jos. Eram tratată ca o trădătoare de patrie, care nu și-a făcut datoria.

Acasă au continuat sancțiunile. Nimeni nu s-a uitat la mine timp de un an de zile. Nimeni nu mi-a dat nici măcar cinci bani din indemnizația cuvenită. Orice premiere mi s-a sters. Eram tratată cu un fel de dispreț răutăcios, că, vezi doamne, mă clasasem doar pe locul cinci, când fusesem mare favorită. Nimănui nu-i păsa de ceea ce suferisem eu în acele săptămâni de la Melbourne.

Au urmat patru ani de muncă. De ambiție nebunească. Timp de patru ani cercurile olimpice au fost pe fila fiecărei zile a carnetului meu de antrenament.

Îmi desenam cercurile olimpice, cu cele cinci culori, albastru, negru, roșu, galben, verde, și sub ele am scris *Revanșă*. Timp de patru ani. Așa m-am pregătit pentru Jocurile Olimpice de la Roma, din 1960.

– Cu un important popas în 1958. Ați adus României, atunci, primul titlu de campioană a Europei la atletism.

– La Campionatele Europene de la Stockholm. Am trecut atunci ștacheta la 1,77 m. Puteam însă mai mult, simțeam aceasta. În toamnă, am sărit 1,82, apoi 1,83, 1,84, 1,85 și, la 7 iulie 1958, am realizat 1,86. Astfel mă apropiam de Olimpiada de la Roma.

Surprizele nu m-au ocolit însă nici de data aceasta. Cu o săptămână înainte de plecare, am aflat că soțul meu, Hansi Söter, iar nu figura în lot. Fusesse din nou ținut de pe listă, pentru aceeași absurdă ne-

încredere. Nu am mai cedat însă. Nu vroiam să repet calvarul de la Melbourne.

Toți cu care discutam ridicau din umeri. Atunci, văzând că n-am încotro, m-am înscris în audiență la primul secretar al partidului, Gheorghe Gheorghiu-Dej. M-a primit destul de repede. Am găsit puterea să-i spun următoarele: „Tovarășe prim-secretar, am venit să vă anunț că eu renunț să mă deplasez la Roma, fiindcă nu pot reprezenta o țară care n-are încredere în mine.” A rămas surprins: „Dar ce s-a întâmplat?” I-am spus: „Cu patru ani în urmă am plecat fără antrenor. Acum tot așa? Nu vă dați seama că este o bătaie de joc față de munca mea, de tot efortul pe care l-am depus? Eu acolo nu mă duc în excursie, în plimbare, ci pentru a câștiga medalia de aur”. Mă enervasem. Mi-a dat un pahar cu apă. Toată audiența a durat vreo douăzeci de minute. La

final, mi-a spus să mă duc acasă, că totul se va rezolva așa cum trebuie.

Asta a fost într-o zi de vineri. Nici nu am ajuns bine la sediul nostru, că au și început să mă apostrofeze: „De ce te-ai dus acolo? Aranjam noi totul. Trebuia să-l deranjezi pe tovarășul Dej?” și alte și alte reproșuri. Fapt este că Hansi a primit viza și luni am plecat la Roma.

Acolo am fost tot timpul pe drumuri. Antrenamente, concursul. Am luat medalia de aur cu 1,85 m. Sosise momentul revanșei. Eram păzită tot timpul și acolo. Și eu, și soțul meu. De altfel, încă de la plecare, din

1961. Campioană mondială la Budapesta

tară, ne-a fost dat un „ghid“ cu motivația: „Veți ajunge la Roma. Oraș mare, nu veți fi așteptați, aveți nevoie de cineva care să vă îndrume“. „Ghidul“ era un fost sportiv de la Dinamo, pe care-l cunoscusem. Ne-a și spus imediat după decolarea de la Băneasa: „Ne cunoaștem de mult. Știți ce hram port. Nu mă împac cu ideea că am sarcina să vă păzesc. Dar trebuie să salvăm aparențele“.

În ziua când am mers să facem cumpărături, după încheierea probelor, el era tot după noi. Când a văzut că iau și niște perdele s-a enervat și ne-a spus: „Ce m-au pus pe mine să vă păzesc? Voi vă cumpărați lucruri pentru casă, viitoarea voastră locuință. Ce să vă păzesc să nu rămâneți!“ Și ne-a lăsat, stabilind să ne întâlnim în fața aceluiași magazin peste câteva ceasuri.

Dar dincolo de astfel de întâmplări, nu pot să nu recunosc că altfel, fiică de miliardar de-aș fi fost, tot n-aș fi putut vizita atâtea țări și continente. Și câte amintiri nu s-au adunat în timp.

N-o să uit o întâmplare în inima Siberiei, în 1964. Mergeam cu avionul pe ruta București-Moscova-Habarovsk. La un moment dat avionul a făcut o escală undeva pentru alimentare. Era în octombrie. A venit un angajat al aeroportului la mine și mi-a oferit un trandafir. Știa cine sunt, cunoștea rezultatele mele, știa de România. Sau, altădată, am primit din Australia o cerere pentru un autograf pe o fotografie. Pe plic scria doar „Iolanda Balaș, Europa“. Scrisoarea a colindat vreo

două luni, până cineva a adăugat și „București, România“.

Interesantă a fost întâlnirea, din 1963, cu Fidel Castro. Era iubitor de sport. A venit, ne-a urmărit la antrenamente, la concurs. Ne-a invitat și la Comitetul Central al partidului lor. Totul era pe cartelă acolo. Noi am fost în februarie. Plecasem de aici în plină iarnă și acolo era timp de plajă. Eram împreună cu Maria Diaconescu, aruncătoarea noastră de suliță. Am vrut să ne cumpărăm și noi costume de baie. Am reușit numai cu aprobări speciale de la Ministerul Comerțului Interior de la Havana. Marile magazine construite pe vremuri de americani erau goale.

L-am cunoscut și pe Henry Kissinger, viitorul secretar de Stat al S.U.A. Am stat în

America două luni, în 1965. Un turneu de concursuri în mari orașe, precum New York, Cleveland, Los Angeles, San Francisco și Chicago. Am mers tot fără soțul meu, oprit în țară din aceeași stupidă suspiciune că ar putea rămâne în lumea liberă de atunci. Deși cu un an înainte, mă însoțise la Jocurile Olimpice de la Tokio...

– ... unde ați cucerit al doilea titlu olimpic, cu acel extraordinar 1,90.

– Da, la Tokio. Acum, în S.U.A., eram însoțită de Pepi Zămbreșteanu, reputat decathlonist, fost coleg de club la Steaua, pe atunci antrenor federal. Am avut ocazia să cunosc o cu totul altă Americă, decât aceea prezentată de propaganda de acasă. Nu era raiul pe pământ, dar oricum era cu totul și cu totul altă lume decât aceea de la noi.

La Los Angeles am vizitat, de exemplu, studiourile cinematografice de la Hollywood. Acolo ne-am întâlnit cu Henry Kissinger. Era mare iubitor de sport, fotbal în special. Cunoștea România. Am avut o discuție de o oră.

Cu președintele Finlandei, Urho Kekkonen, m-am întâlnit în parcul prezidențial din Helsinki. Era un mare iubitor al sportului și își făcea în fiecare dimineață alergarea pe aleile unde mă antrenam și eu. Era fără gărzi, ne-am salutat și mi-am văzut de treabă.

– Dumneavoastră nu aveți „supraveghe-torul“?

– Nu. Ne întâlnim a doua oară. Se oprește, se uită la mine și spune:

1969. Academia Olimpică, Olympia (Grecia), cu multiplul campion Jessie Owens

„Păreți o persoană cunoscută. De unde sunteți?“ „Din România“. Și-i spun cine sunt. S-a bucurat. „Și eu am făcut atletism“.

Și mai păstrez o amintire de nefters. De la Olimpiada din 1984, de la Los Angeles. Atunci, după cum știți, România a fost singura țară din sistemul socialist care nu a vrut să boicoteze prin neparticipare Jocurile Olimpice, așa cum ceruse Uniunea Sovietică. Kremlinul dăduse dispoziția ca nici o țară socialistă să nu se ducă la Los Angeles, ca răspuns la neparticiparea unor state occidentale (S.U.A., Franța, Marea Britanie, R.F. Germania ș.a.) la Olimpiada din 1980 de la Moscova, în semn de protest pentru invadarea Afganistanului.

Nu concuram, dar făceam parte din delegația țării noastre. Am trăit un sentiment de nedescris când am văzut cum un stadion întreg, de 100.000 spectatori, se ridică în picioare și ovacionează echipa României, când aceasta face turul de onoare pe pista de 400 metri, scandând numele țării noastre și fluturând stegulețele americane, olimpice și românești.

Atunci țara noastră s-a situat a doua în clasamentul general. Era o excepție datorată, desigur, neparticipării unor forțe precum U.R.S.S., China, Germania democratică. Istoria, istoria sportivă reține însă mai puțin neparticiparea acestor state, cât performanța românească.

La vârsta marilor performanțe

— N-aș vrea să încheiem această convorbire fără a vă adresa încă o întrebare: constatați vreo deosebire între felul cum se practica sportul în anii dvs. de început, acum cinci decenii, și în zilele noastre?

— O, desigur. În primul rând au crescut performanțele, felul în care se obțin, mizele care sunt în joc, profesionalismul. Și, nu în ultimul rând, motivațiile și interesele materiale.

Noi, atunci, nu eram stimulați financiar în mod deosebit. Un record mondial se

plătea cu 6.000 de lei, iar unul național se onora cu 750 lei. Salariile bune erau de 1.250-1.500 lei. Dar noi puneam pe primul plan pasiunea, și nu partea financiară.

Astăzi, desigur, s-au schimbat lucrurile. Un tânăr sportiv are acum viață competițională mult mai scurtă decât pe vremea noastră. Vezi cazul Lia Manoliu, care la 36 de ani a fost campioană olimpică. Inginera Lia Manoliu, țin să precizez. Căci, pe lângă pasiunea sportivă, marii performeri de pe atunci aveau și o pregătire profesională temeinică. Ar trebui și tinerii de astăzi să se îngrijească de pregătirea lor. Un tânăr să se preocupe nu numai de performanță, ci și de o anumită carieră. Cunoscuți mulți foști mari campioni care astăzi sunt buni medici, electroniști, oameni de afaceri, manageri.

Pentru mine, pentru noi, pe atunci sportul a însemnat și altceva, foarte important: posibilitatea de a călători, de a ieși din țară, de a cunoaște lumea. Eu am avut permanent un pașaport în buzunar. Asta conta enorm, îți dădea un sentiment de încredere. Te îmbogățește sufletește.

Căci, până la urmă, cu ce rămâi? Cu satisfacția unor realizări, profesionale sau competiționale, și cu amintiri. Pe acestea nimeni nu poate să ți le ia, niciodată. Rezultatele se uită, sunt depășite de noile generații. Sportul trece, îl faci până la o anumită vârstă.

Apoi rămâi cu amintirile. Este revanșa tuturor dificultăților cu care te-ai confruntat.

Interviu realizat de Ioan LĂCUSTĂ

2001. Edmonton (Canada). Primind placheta de aur a Federației Internaționale de Atletism (IAAF)

Pe vremuri, oamenii își trimiteau scrisori

„La Belle Époque“ a avut la noi un tineret pe măsură; fete și băieți, strânși în jurul copiilor regali, principele Carol și principesa Elisabeta (Zambetta, Regina Saba, cum îi plăcea să-și zică neliniștita adolescentă), vor forma, în anii 1911-1917, ceea ce s-a numit „birjăria“. Se întâlneau tot timpul, la București ori la Sinaia, își scriau și, iată, se iubeau. Curând grupul avea să graviteze în jurul cuplului de îndrăgostiți Carol-Ella Filitti. Biletele și scrisorile, unele nedatate, pe care le publicăm mai jos se află la Biblioteca Națională. Cele în limba franceză au fost traduse de noi. Am păstrat greșelile de limbă și ortografie ale scrisorilor. Precizările noastre sunt cuprinse între paranteze drepte.

George Enescu și regina Elisabeta

DIN CORESPONDENȚA „BIRJĂRIEI“

GEORGETA FILITTI

[fără dată]

Draga mea Ella,

Îți trimit un nou pachet de plăci pentru gramofon. Sunt ultimele mele cumpărături (cele pentru marele album). Dar iată motivul acestor câteva rânduri: sâmbătă seara e serbarea cercetașilor, care promise să fie foarte reușită. Îți țin o lojă la dispoziție, dacă vrei să vii. Concertul Enescu, care din păcate e la aceeași oră, s-ar putea să fie o atracție mai mare.

Oricum, dacă nu vrei să profiți de lojă, sunt prieteni

într-o cunoștință noastră care ar dori-o: Linuța [Vidrașcu], familia Cerchez ș.a. Mi-ar plăcea, dacă e cu puțință, să am un răspuns cel mai târziu mâine dimineață.

[original în limba franceză]

Carol

[fără dată]

Draga mea Ella,

Regret că nu vin eu însumi să-ți aduc acest buchet.

El înseamnă nenumăratele urări ce-ți fac în această zi,

urări care te însoțesc mereu și pretutindeni.

[original în limba franceză]

Carol

[fără dată]

Draga mea Păsărică,

Întorcându-mă de la o seară încântătoare petrecută în mijlocul băieților mei, îți scriu aceste câteva cuvinte ce trebuie să însoțească florile.

Mai bine decât orice vorbă, florile vor ști, nădăjduiesc, să mărturisească toate

urările ce-ți fac pentru fericirea ta.

[original în limba franceză]
Carol

[fără dată]

Elisabeta de Hohenzolern
către Ella Filitti

Onorata Păsărică, cu glasul duios, să vie la noi sămbătă ca să facem chef. La 7 ceasuri punct. Să aduci și pe onor. fratele tău. Apoi stă toată lumea la masă și facem chef. Te sărut cu drag,

Elisabeta

[fără dată]

Elisabeta de Hohenzolern
către Ella Filitti

Iubita mea Ella,
Îți doresc o viață fericită și să nu trăiești mai mult decât ce vrei, că-i plicticos.

Îți trimit un mic vas, împreună cu multe sărutări și dorința mea să te petreci bine la Chindia.

Domnița Saba

Paris, 28/10 iunie
1911

Ion Pillat către Ella
Filitti

Pe cărarea/poteca unde astăzi
Stăm cuprinși de același fior
Vor veni chiar mâine alții
Să-și șoptească vecinic dor.

Și izvorul/fântâna unde astăzi

Ca-n oglindă îmi răsay

Cine știe dacă mâine
N-o privi alt chip bălai.

Pentru alții o să-și spună
Visul codrul/codrii vechi de brad

Pentru alții o să-și frângă
Plânsul apei din vad.

Pentru alții stele lună
Vor sclipi pe deal și lunci
Pentru alții-noi în umbră
Vom dormi demult atunci.

Ion

[variantele aparțin autorului]

Noiembrie 1912

Zoe Bengescu către
Ella Filitti

Mulțumesc, Ello dragă, din toată inima pentru trandafiri. E delicios și are să-mi facă mari servicii.

Am fost chiar eu la Nicu [tatăl Ellei] ca să-l văd; ce

liniștită e casa din Luterană [locuința Filitteștilor] după zgomotul din anii trecuți. Nicu singur îi e urât și cred că atât i-ar fi să plece cât mai curând la Paris. Am văzut pe Cerchezile ieri la Alina la un *thé tango*; dacă ai ști ce sărăcăică eram în rochia gris de catifea (pe care am prefăcut-o mai simplu și mă face scândură) cu pantofii vechi de catifea, la care le-am adăugat o bareță ca la balu de la Alecu ca să nu-mi cază din picioare, cu o pălărie de împrumut, în mijlocul cocoanelor ultramoderne cu chihlimbar până la genunchi cu *robe fendue* [rochie despicată], *cothurnes de satin* [pantofi înalți de mătase], *aigrette* [pene] etc. etc., era ca un fel de Moși la care se arătau care de care mai *dernier cri* [ultimul strigăt] venind de la Paris. Te rog, maică dragă, să nu te întorci prea parisiancă că e așa de

untauglich [nepotrivit] pentru cei care au rămas „provincie“.

Nebunia tangoului e aici mult ridicolă decât a fost anu trecut la Paris fiindcă e o maimuțărie, ar fi un dans foarte frumos și amuzant dacă n-ar fi atâtă exagerație în juru lui.

„Ninge! azi dimineață m-am deșteptat într-o bucurie nebună când am văzut cum fluturau fulgii, dar încetu cu încetu s-a făcut așa de trist, fiindcă anu trecut mă bucuram de bobsleigh, cu zăpada a început birjările cele mai frumoase și anu ăsta nimic, nimic. Știi că Prințul Carol pleacă la Berlin după Crăciun; îmi pare foarte rău să plece și

Principele Carol și principesa Elisabeta

el; pe ceilalți băieți i-am văzut odată la Florica. Ionică [Rosetti Bălănescu] n-a venit și cred că nu o să-i mai vedem aproape deloc. E trist, dar e așa și o să ne obișnuim cu toate. Nu te mai plânge, dragă, tu nu știi să găsești frumusețea Parisului. Nu crede că ești acolo numai ca să petreci în bandă, umblă pe stradă, vezi toate lucrurile interesante de văzut, umpleți capu și urechile de toate sgomotele din stradă, de tot ce acum poate nu-ți place, dar ce n-ai să mai găsești. Nu-ți place mișcarea, viața care e peste tot?

Acum trebuie să te las, fiindcă am o lecție.

Te sărut cu drag,

Zumbi

[P.S.] Întreabă Frau Herberth pe Miss dacă a fost la Minica pentru rochiță.

Elisabeta de Hohenzollern
către Ella Filitti

Sengertschloss, 10
octombrie 1913

Îmi scri că simți că ai nevoie de mine tocmai acum. Ah! Păsărica mea! Toată viața mea aveam dorința să știu că cineva are nevoie de mine și acum mi s-a împlinit acest dor atât de mare. Sunt fericită pentru asta. Dar mi-e teamă, dragă, mi-e teamă mare că n-o să ne mai vedem după ce mi-ai scris căci mă întorc la Sinaia numai pe la 25 octombrie (stil nou).

Îmi pare rău, dragă, îmi pare mai rău decât ee pot spune cu toate că cred că-n momentul acesta n-aș putea să te încurajez tăria

mea de cugetare. Mă simt foarte slabă și intim nici nu-s capabilă să încurajez pe alții; în fine, aș fi încercat. Atâta aș fi putut să-ți fiu.

Mi-e capul ostenit și mă doare grozav, să știi că o să mor de tifus. Începe așa cu dureri mari de cap și cu călduri neașteptate. În fine, ori ce om trebuie să moară azi sau mâine, atunci de voiuri muri eu de tifus sau de altceva, puțină diferență face. Atâta știu că mă simt prea ostenită să mă pot gândi lung și adânc la ceva. Tot pare „un efort” colosal pentru creierul meu, de mă gândesc sau de mă silesc să nu mă gândesc.

Dacă pleci la Paris iarna asta puțin, o să aibi o parte dintre birjari acolo, cu toate că știu că „partir c'est mourir un peu” [să pleci înseamnă puțin să mori].

Te sărut zicându-ți la revedere; îți voi scrie mai mult când m-oi simți mai bine.

A ta pe veci,

Zambeth

[Sinaia], noiembrie 1913

Zoe Bengescu către Ella
Filitti

Ello dragă,

Am pus mult timp ca să-ți scriu și mai cu seamă ți s-o fi părut mult, fiindcă aștepti totdeauna știri din țară cu nerăbdare când ești în străini. Cum ți se pare? Ca să-ți spui adresa era foarte caraghios, era o combinație de Cruțescu, București și str. Luterană, Paris. Tot din Sinaia îți scriu, din verandă la dreapta. Florica își face corespondența la stânga. Fr. Herberth cărpește ciorapi și cămăși și pădurea tot roșie cu toate că e toamnă târzie, vremea tot frumoasă; nu s-a schimbat nimic.

De când au venit prinții, mâncăm în fiecare seară la Palat, macaroane, baracă cum le știi, dor că acum am învățat șah și joc cu Enescu ori cu P-sa Elisabeta, o frumusețe! Am trimis cărțile la Pelisoar,

ți-am făcut comisioanele toate, dacă nu mă înșel căci cum știi, și nu mai am nevoie să-ți spun, sunt cam zăpăcită. Deocamdată sunt plecați la vânatoare la Bahna rusu. Despre plecarea la Berlin nu știe nimeni nimic, se întreabă unii pe alții.

Enescu mai e aici dar pleacă mâine și am avut toată vremea muzică splendidă, ne-a cântat ceva delicios și te sfătuiesc că dacă să cântă la vie un concert să te duci, este un *poeme symphonique* de Chausson (cred că așa se scrie). Am auzit că Thibault o cântă foarte des.

Să-mi scri dragă, la ce concerte ai fost, barem să

Elena Perticari (dreapta) și Zoe Rosetti,
la Câmpulung, în 1906

mă bucur de ce auzi tu. Slabă consolație!

A fost Ionică într-o zi aici ca să-l vadă pe P[rințul] C[arol] și a dejunat cu noi. Florica la bombardat cu niște chestiuni idioate și săracu băiat a plecat pe la 4 zăpăcit de tot.

Ai auzit de Marie Angele că să mărită peste trei săptămâni cu Simionescu Râmnicănu, ăla cam țignit?

Ca distracție, am avut un ceai la Iri cu Prinții Hohen... și Wied. S-a mâncat o grămadă, am lucrat toată dimineața la sandwichuri; s-a jucat *des petits jeux spirituels* [mici jocuri de societate] foarte plicticoase și atâta tot.

Am fost foarte tristă deunăzi când s-a scos toate lucrurile de la vila Sasu. Nu mai e coșu roșu ca o femeie bătrână pe balcon, a scos masa pe care ședea gramofon când cânta *ma percue, ma percue*, ori multe alte lucruri la care nimeni nu asculta, fiindcă făceau prea multă gălăgie și sofaul din salon cu stofa aia care miroase a praz, sofaul de la bobsleigh, ce bine ne odihneam pe el și ce somn i se făcea lui Gaf[encu] pe la 9, tabloul lui tante Marie *grandeur naturelle* [mărime naturală] *en tenue de bal* [în ținută de bal], fotoliurile șchioape de la voi și cele *genre meuble ancien* [gen mobilă veche], care făceau parte din garnitura din salon și masa din colț pe care era fotografia lui Gogulică cu bucle și canotier

pusă în rama de catifea; ce urâte erau toate lucrurile alea dar ce dragi ne erau pentru atâtea amintiri. Le-am văzut pe toate cum le dădea în curte pe ușe sau pe fereastră și le încărca Ioniță Chioru a la *fonfe* în camion. Era foarte trist, știu.

De serviciu [la palatul Peleş] este iar Angelescu; cu teoriile lui face pe *le beau* [pe frumosul] și cam rădem de el câteodată. Elena Perticari indignată de tango, puțin îmi pasă, eu tot am să-l învăț. Mai stau aici 8 zile și pe urmă la Bucureștiul ăla nesuferit. Nu e totdeauna așa de nesuferit, dar mi-e așa frică pentru anu ăsta.

Când are să vie tanti Lentzi la Paris, am să te rog să te duci la ea s-o vezi, o să fie așa fericită să-i vorbească cineva de noi toate și nu-ți poți închipui ce delicioasă e. Am tot vrut să-i răspund lui Alecu la scrisoare care *m'a touchait* [m-a impresionat] așa de mult, dar nu-mi vine, sunt încă prea deprimată și poate i-ași spune lucruri care n-ar trebui. Să-i spui multe lucruri din partea mea și lui tante Aurélie și lui Puiu [Constantin Filitti fratele

Ellei]. Pe tine și pe Viorica [mama Ellei] vă sărut.

Zumpi

Cotroceni, 6 ianuarie 1916

Carol către Ella

Draga mea Păsărică,

Uite, îți trimit plumbii topiți seara trecută [metal înfierbântat aruncat în apă; răcindu-se, căpăta forme pe care le interpretau cei interesați]. Iertare că le-am ținut atât, dar am muncit ca un negru în tot acest timp ca să încerc să-mi pun la punct jurnalul.

Îți trimit plăci noi în schimbul celor pe care le ai.

În același timp îți scriu ca să-ți cer să-mi trimiți toate amănuntele cu puțință despre căsătoria lui Puiu, data exactă etc.

Am să fac tot posibilul să viu. Sunt pe cale să aranjez ceva ca să viu.

[original în limba franceză]

Carol

[fără dată]

Ion Pillat către Ella Filitti

(XIV) scris în colaborare postumă cu Eminescu, a Ella

Dinu Pillat (X), într-un grup de ofițeri în 1913

Iubind în taină am păstrat tăcere Gândind că astfel o să-ți placă ție Căci în priviri citeam o veșnicie D-ucigătoare visuri de plăcere. ■

Continuăm prezentarea începută în numărul anterior a unor pagini din jurnalul ținut de Ana Maria Văcărescu-Calli-

Alexandru, Jean, Maria și
Ana Maria Văcărescu

machi. Autoarea evocă atmosfera și personajele care se perindau pe la conacul familiei de la Mănești, din Prahova.

CONACUL DE LA MĂNEȘTI PRINDE VIAȚĂ

ANA MARIA VĂCĂRESCU-CALLIMACHI

● Tradiția bărbatului unic conducător al familiei ● Niciodată la drum fără o sticlă cu apă din propriul puț și patul de campanie ● Carnetul de cecuri al fiului cuprindea numele tuturor fetelor draguțe ● Neplăceri provocate de refuzul ochelarilor ● Motorul Diesel refuză să meargă cu țuică

Elementul feminin domina Măneștiul în număr și aparent în influență, dar nu și în autoritate efectivă. În timpul copilăriei mele, din cele aproape 20 de persoane care ne aflam la un moment dat sub același acoperiș timp de mai multe luni, doar patru reprezentau seminția bărbătească. O comunitate matriarhală deci, dar numai în fapt și nu și în spirit, deoarece mo-

delul oriental, în care femeia trebuia să-i fie supusă bărbatului, era definitivă pentru întreaga noastră existență, de la vârf până la talpa societății.

Educația strictă înăbușă șarmul

Bărbatul putea fi necredincios, bețiv sau crud, tot lui îi revenea sarcina de a conduce

familia și de a o destrăma doar după bunul lui plac. Această atitudine servilă, observată constant la seniorii noștri, s-a dovedit adevărată chiar și la verișoarele mele și la mine însămi. Fără să fim soții obediente, ca înaintașele noastre, noi ne-am îngropat dorințele de independență, transformându-le în atașament puternic față de bărbații cu care ne-am

căsătorit sau pe care i-am iubit. Nici una dintre noi, cele 17 nepoate ale bunicii [Maria Mănescu, soția generalului Th. Văcărescu] n-a reușit să rupă tradiția bărbatului unic conducător al familiei...

Femeia română s-a bucurat de mult timp de o slăbă, dar prea binemeritată, reputație de imoralitate, combinată în același timp cu o atracție față de lucrurile trainice, durabile. Îmi imaginez că o mare parte din șarmul ei nu rezidă numai în înfățișare, ci mai ales în tipul ei de dragoste manifestată. Aceste aprecieri sunt adevărate pentru toate compatriotoarele mele, din orice clasă socială ar proveni, de la opincă la vâlcică. Minunate amănți, punând capăt unor relațiilor extraconjugale prin forța pumnului, soții își mențin întotdeauna dreptul de proprietate asupra soției. Această alternanță de atitudine servilă din partea femeii și de dominație, din partea bărbatului, oferă familiei române un puternic accent de harem oriental.

Bunica mea, victima soțului ei în ciuda personalității extraordinar de puternice, a aparținut acestui tip de soție. Dar stricta educație pe care a transmis-o celor trei fiice ale sale nu a reușit decât să le înăbușe șarmul și să le transforme în niște spirite neînțelese. Cu maniere perfecte și beneficiind de educație excelentă, absolvente de baccalaureat francez — lucru foarte rar la reprezentantele Evei din zilele noastre —, lor le lipseau tocmai originalitatea, umorul și agerimea spiritului. Altfel, mame perfecte și soții credincioase, însă pline de invidie și ipocrizie, poate rămășițele caracterului dominant al mamei.

La masă, se evidențiază din întreaga noastră familie destul de ștearsă cea mai tânără mătușă a mea, Anna. Poate cea mai „răsunătoare” dintre toate cele trei surori, ea a ținut întot-

deauna să fie în pas cu moda și să nu lipsească de la nici o oportunitate socială — tipul de snob perfect. Deținătoare a unui foarte luxos trusou în momentul când a contractat o căsătorie cu un pe jumătate prinț rus, extrem de bogat, Leon Cantacuzino, acesta foarte diferit de tatăl său, care avea personalitate pentru doi. Cantacuzino-tatăl era în adevăratul sens al cuvântului un prinț cneaz — înalt, blond și cu barbă, care nu călătorea niciodată fără o sticlă de apă din puțurile proprii, patul său de campanie și era purtătorul celor mai extravagante haine croite după moda anilor 1830.

Un cuplu distractiv...

Conversația îi era la fel de originală ca și aspectul general. Dar fiul nu moștenise de la el nimic altceva decât banii — pe care, de altfel, îi și pierdea la jocuri sau în compania celor mai atractive femei ale timpului, de preferință actrițe franceze, de îi ajunsesse făima că aproape orice fată dragă are numele trecut în carnetul său de cecuri. Fiul era foarte mândru de succesele raportate, dar conversația îi era extrem de anostă, mai ales când se discuta politică, subiect despre care nu cunoștea aproape nimic, dar cu care se... ocupa de când ajunsesse și în Parlament, grație relațiilor și averii moștenite.

Chiar dacă se presupunea că mătușa Anna ar fi fost cea mai bună prietenă a mamei, eu știam că nu eram deloc favorită ei, și asta mai mult din cauza geloziei datorate faptului că aș fi avut mai multă șansă în viață decât cele două fiice ale sale, de altfel, mult mai arătoase decât mine. Am

simțit lucrul ăsta de când eram copil și de aceea mi-am îndreptat întreaga afecțiune către cealaltă mătușă a mea, Marie Catargi, tăcută, blândă și cu un temperament liniștit. Ea refuzase să poarte ochelari chiar și când vederea îi slăbise vizibil, iar noi, copiii, nu aveam deloc milă de defectul ei ocular. Odată ne-am și distrat copios aflând că, pe o terasă, la o cafea, ea a confundat o persoană necunoscută cu propriul ei soț și a întrebat-o calm și serafic: „Dragule, ce băutură îmi mai cumperi astăzi?”. La care, bietul individ a pălit de spaimă.

Ea reprezenta una dintre distracțiile noastre infantile, alături de propriu-i soț, unul dintre cei mai educați și agreabili bărbați pe care i-am întâlnit vreodată, dar cu adevărat insuportabil în perioadele sale de beție. El era cel care ne răsfăța cel mai mult și pe care îl iubeam peste măsură noi, copiii, dar mania sa alcoolică îl transforma total în timpul crizelor. Atunci consuma orice, chiar și apă de Cologne, pe care am descoperit odată că și-o procura de pe mesele noastre de toaletă. Se folosea de toate tertipurile cunoscute sau mai puțin cunoscute pentru a-și ascunde băuturile, chiar odată mecanicul nostru a descoperit două cutii mari de brandy ascunse în spatele bidoanelor de gazolină. Dar, minune!, motorul Diesel cu care scoteam în mod normal apă refuza să pornească cu alcool pur...

Soțul mătușii Marie dispărea cu zilele în timpul escapadelor sale bahice și îl găseam uneori paralic în vreun șanț sau se reîntorcea pe neașteptate, încărcat de daruri pentru prea încercata sa soție și recitând afumat din tot soiul de poeme, de la Catullus la Verlaine, spre marea mea admi-

rație. Unchiul Paul a și murit după o comă alcoolică, din prea marea... fericire a sărbătoririi nașterii fiului meu, iar îndurerata văduvă nu și-a mai revenit practic niciodată din șocul resimțit cu acea ocazie. Ea se căsătorise în ciuda opiniei defavorabile a părinților și, într-un ciudat fel, fusese și singura, dintre copiii bunicii, care avusese într-adevăr o fericită viață conjugală.

...și unul potrivit

Cea mai mare dintre mătușile mele, Elena Ghika, trebuie să fi fost, în tinerețea ei, foarte frumoasă, dar trăsăturile fine au dispărut acum în inestetice falduri de grăsimi, reprezentând tipul „maternal” perfect. Cele patru fiice ale sale, companioanele mele zilnice, pe care le adora, nu și-au completat nici acum personalitățile, dar alături de ele nu pot să omit să-l pomenesc și pe tatăl lor, a cărui amintire mi se leagă involuntar de sentimente de teroare și teamă.

La zece ani după nașterea mea, mătușa Elena s-a căsătorit cu un tânăr ofițer de carieră, lat în umeri și cu un caracter dominator, prințul Mihail Ghika, din familia valahă domnitoare, care, în afara aspectului și a nașterii sale, nu se potrivea aproape deloc cu clasa sa socială. Bine potriveți, cei doi reprezentau un cuplu devotat, plin de ambiție și mai degrabă rapace, aparent draguți cu toată lumea și foarte rar dezvăluindu-și adevăratele instincte.

Nu am nici un drept să-l judec astfel pe unchiul meu, căci aveam sub opt ani când a murit într-un misterios atac de nebunie devastatoare, boală care explica astfel accesele de furie teribilă adesea întâlnite în mariajul lui. Manierele sale normale erau excelente, dar suferea de lipsă de stăpânire și una dintre ieșirile sale de acest gen mi-a rămas profund întipărită în memorie ca o imagine de-a dreptul înspăimântătoare.

Astfel, într-o noapte frumoasă de vară, m-am aventurat, după cină, în grădina noastră, să fac remarci, copil fiind, nu mai mare de vreo cinci ani, remarci care nu prea au fost pe placul unchiul Mihail. Cuvintele pe care le-am folosit, exact nu mi le mai aduc aminte, dar nu cred să fi fost de o așa mare îndrăzneală. Dar fața unchiului a devenit brusc roșie-violetă, mustața i s-a înfioat ca la o pisică pregătită să atace și toată liniștea și frumusețea nopții aceleia a fost spulberată de o înspăimântătoare criză de mânie, însoțită de un adevărat torent de injurii, spuse cu un asemenea ton și voce pătrunzătoare cum nu mi-a mai fost

dat să aud vreodată. Aproape că s-a și repezit la mine, dar mă refugiasem în brațele primitoare ale bunicii, speriată și în hohote. Bunica s-a considerat de-a dreptul insultată și o vreme bună de atunci înainte chiar i-a interzis accesul la noi acasă la conac. Iar eu, mult timp după aceea, l-am urât și mi-a fost teamă să mă mai apropiu de el.

Singurul lucru plăcut care se leagă de amintirea lui a fost instalarea primului telefon în casa noastră, noutate pe care el a putut să ne-o aducă grație postului său de director la Poștă și Telegraf, funcție obținută prin bunăvoința primului ministru. Acesta și misterul morții sale au reprezentat cele două noi experiențe pe care el mi le-a adus în viață.

Figuri de guvernante

Lungul șir de fețe pe care le puteai întâlni la masa noastră de la Mănăști era completat de cele patru guvernante ale familiei. Prima a venit Fräulein von Adelschwung, mult iubita noastră Lola. Totdeauna în apropiere de ea, Mademoiselle Charier, cel mai agreabil... monstru pe care ți-l poți imagina vreodată, îndesată, robustă și urâtă, posesoare a unei strălucite arte a conversației și a unui franțuzesc stil rapid și inteligent. Învățată, dar fără a cădea în pedanterie, ea avea darul de a transforma lecțiile în ceva agreabil și atractiv și chiar și atunci

Maria Văcărescu, Ana Maria Văcărescu, Jean Callimachi și generalul Th. Văcărescu (de la stânga la dreapta) în fața bisericii din Mănăști, 1911

când era extrem de fermă, eu o iubeam, iar Charier surădea acceptându-mi cicălele. Ura sa față de exercițiile fizice a reprezentat întotdeauna ținta împunsăturilor mele. A rămas lângă mine până m-am măritat și cred că aprecierea soțului meu față de ea se datorează tocmai slăbiciunilor lor comune pentru mâncarea bună și vinurile asortate.

Miss Williamson, cea care educase toți copiii Cantacuzini înainte ca ei să meargă la școală, era tânără, foarte arătoasă și ca atare foarte curtată, dar fără prea multă originalitate. Cu un nume sonor ca o fanfară, aspectul său fizic amintea în același timp de regina Cristina a Suediei, dar și de Macbeth, lucru care apărea în cele mai neașteptate momente, fie de conversație, fie din comportamentul individual. Fräulein Eisenhuth

von Bach, ce se intitula ea însăși pe cărțile de vizită „Pedagoga Prințeselor Ghika“, avea mai degrabă atitudinea unui tutore, decât a unei femei retrase. Nu era carte pe care să nu o fi citit, subiect pe care nu l-a studiat, țară pe care să nu o fi vizitat sau vreo problemă în care să fie complet ignorantă. Oarecum ne intimidă prin faptul că studiasă la universități din Germania, Italia, Franța sau Spania și plana un halou de mister asupra nașterii sale, care putea fi ori într-o familie regală, ori o greșală a sexului. Informațiile pe care le deținea asupra curții germane și asupra genealogiei princiare erau inepuizabile. La masă reprezenta un izvor nesecat de citate, anecdote, putând de asemenea conversa fluent în cinci limbi. A dispărut la fel

de misterios precum apăruse și de atunci mi-au lipsit pentru totdeauna interesantele sale lecții de germană.

Oare am reușit să redau atmosfera de la conacul nostru de la Mănești, unde am crescut și unde mi s-a ascuțit simțul social, aducându-mă cu picioarele pe pământ? Îmi vine așa de ușor să vizualizez aceste figuri, slabe sau rubiconde, sincere sau ipocrite, tinere sau bătrâne, care îmi amintesc de frescele atât de detaliate, aproape caricaturale, ale lui Diego Rivera [pictor mexican, 1886-1957, arhitectul și constructorul muzeului de artă precolumbiană Anahuacalli], încât îmi e teamă să nu reușesc să le surprind în cuvinte. Să nu le dau toată viața și culoarea pe care, de altfel, o merită pe deplin... ■

Radio România Cultural

	MHz	kHz		MHz	kHz
București	104,1	603	Oradea	96,1	
Arad	72,56		Pitești	104,1	
Bacău	103,1		Ploiești	104,1	603
Brașov	105		Rm. Vâlcea	105,4	
Călărași	66,92	1593	Satu Mare	96,1	
Cluj	68,36		Sibiu	66,44	1404
Constanța		1314	Suceava	103,1	
Craiova	70,04		Tg. Jiu	79,04	558
Galați	69,65		Tulcea	68,72	1530
Iași	103,1		Zalău	105	

ALBUM ISTORIC

Spectacolul străzii

*Negustor
ambulant de
încălțări în
Egipt*

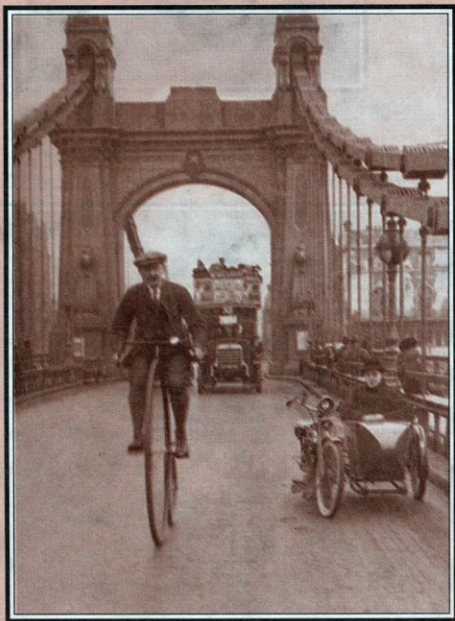
*Dintotdeauna a fost mai ieftin să vinzi pe stradă decât să plătești
chirie pentru un local. Florărese pe străzile Londrei*

Negustor de carne pentru câini și pisici

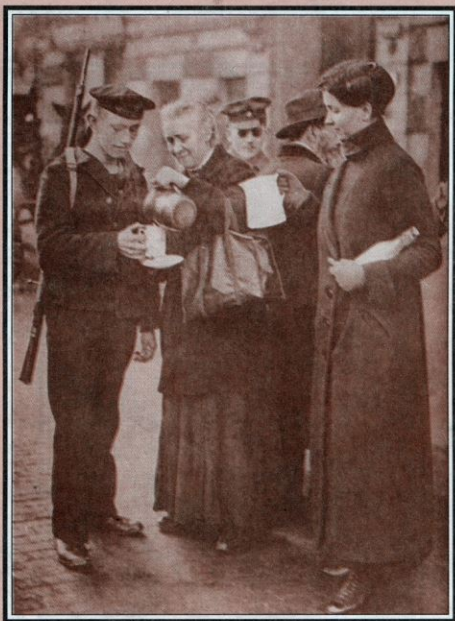
*Velociped, motocicletă cu ataș și omnibus își împart
unul dintre podurile peste Tamisa*

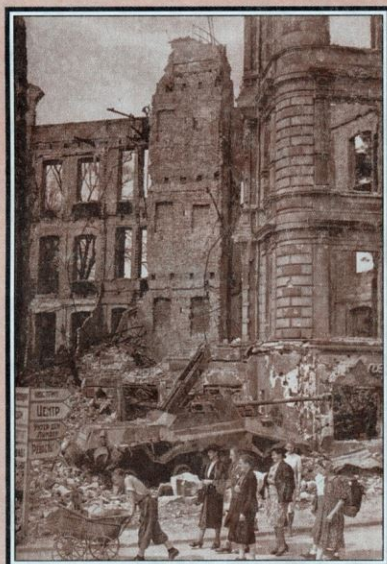
Uneori și capetele încoronate coborau în stradă. Kaiserul Wilhelm II (mijloc) într-o scurtă preumblare pe străzile Berlinului

Populația Berlinului fraternizează cu soldații răsculați la sfârșitul primului război mondial

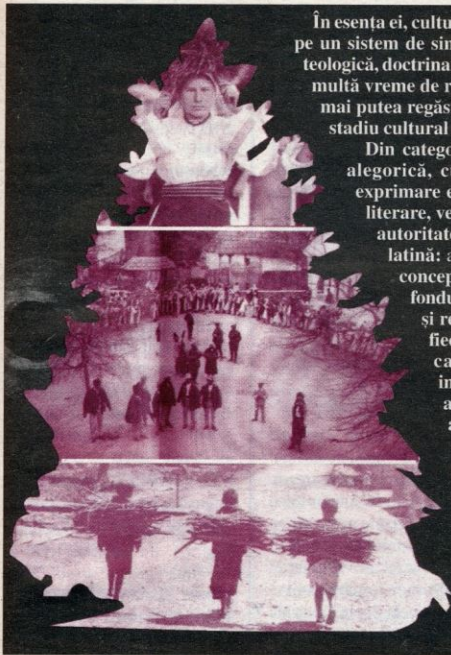
Abia încheiat
primul război
mondial, cel
de al doilea se
pregătește. Până
și gospodinele
se antrenau să
poarte masca
de gaze

Așa arăta o
stradă din
Berlin în
mai 1945

În esența ei, cultura românească tradițională se bazează pe un sistem de similitudini om-vegetal, cu adâncă bază teologică, doctrinară. Cea din urmă s-a emancipat de prea multă vreme de raportarea la temutul animal, pentru a mai putea regăsi în documentele orale referiri la acest stadiu cultural arhaic, primitiv.

Din categoria vegetalelor cu valoare simbolică, alegorică, cu funcție principală în ritual și cu exprimare excepțională în toate tipurile de texte literare, versificate sau în proză, se detașează, cu autoritate, pomul (în latină: pomus), arborele (în latină: arbor, -is), copacul (în albaneză: kopaë), concept și esențe individualizate. El există în fondul de referință al tuturor marilor culturi și religii ale lumii, concentrând, în cadrul fiecărui sistem particularizat, o sumă de caracteristici ce conferă acestora individualitate. Prin toate ale sale, pomul ar trebui să constituie un capitol central al cercetării etnologice actuale românești; s-ar impune chiar a-i fi redescoperit și regândit rolul, altfel decât au făcut-o, cu erudiție și duioșie, înaintașii. Am ales pentru analiză un text poetic despre „disputa” bradului cu teiul sau plopul, o expresie a dinamicii interne a culturii orale, oricând deschisă și adaptată să răspundă solicitărilor impuse de evoluția grupului uman creator.

DISPUTA BRADULUI CU TEIUL ȘI PLOPUL

SABINA ISPAS

Literatura Evului Mediu european a oferit un spațiu larg de manifestare unui gen poetic pe care îl numim „al disputei alegorice”, cunoscute în literatură și sub numele latin de *altercatio*, (în franceză: *débat*). Textele poetice încadrate aici aveau o funcție dominant didactică, dar și catehetică, dacă avem în vedere tematica unora dintre ele, referitoare la

confruntarea dintre suflet și trup, apă și vin etc. Trecând, mai apoi, în registrul liric propriu-zis, literatura medievală occidentală oferă lecturii texte poetice ale disputelor dintre flori, cum ar fi: trandafirul, crinul, vioreașua etc. Un reflex al genului îl întâlnim, până în zilele noastre, în lirica populară românească, în cântecul cu tematică erotică,

unde sunt prezentați viitorii parteneri, care par a se înfrunta pentru a demonstra, fiecare, dreptul de autoritate asupra celuilalt sau pentru a testa puterea, trăinicia, calitatea sentimentelor.

Acțiunea este mai mult decât un joc galant, confruntarea dintre protagoniști fiind însoțită de o serie de metamorfoze alegorice, prin care

Înțeleptul Solomon este cel care a ales cedrul să împodobească Templul din Ierusalim

atât fata, cât și feciorul caută să dobândească o ascendență față de partener; în timp ce fata își dorește să fie: trestie pe lac, răchită-nflorită, floare domnească, feciorul care o urmărește se va transforma în: mică seceruică, cinaș toporaș, plivitor la flori: „Decât după tine./ Mai bine mă fac/ Trestie pe lac [...] Că și eu m-oi face/ Mică seceruică./ În lac oi intra/ Trestia oi tăia [...] Mai bine m-oi face/ Răchită-nflorită./ În pădure oprită [...] Că și eu m-oi face/ Cinaș toporaș./ În pădure oi intra/ Răchita oi tăia...”.

Substanța vegetală pe care o alege femeia ca echivalență a trupului său „din carne și sânge” va fi zdrobită de duritatea uneltelor metalice. Forța fizică bărbătească va rețea vegetalul și îl va stăpâni.

Inițiativa boierului Milescu

Cea mai semnificativă dintre disputele medievale care se

concentrează în jurul alegoriei sau simbolului vegetal și care a generat o grupare tematică bine individualizată în poezia colindatului românesc, cu atestări consemnate până în zilele noastre, este cea referitoare la sensul și funcția tainelor. Această dispută teologică este, după opinia noastră, esența colindului numit în sistematizarea tipologică *Disputa dintre vin, grâu și mir* (dintre florile vinului, grâului și mirului). Este o încercare de

„evaluare”, cum am numi-o în limbaj contemporan, a importanței tainelor, în cazul acesta concret al euharistiei (taina Sfintei Împărtășanii – una dintre cele Șapte Taine ale Bisericii) și mirungerii (ungerea cu mir) și, prin aceasta, a rolului lor în procesul mântuirii individuale. Tipul de colind se dezvoltă în perfect paralelism cu cel despre *Originea grâului, vinului și mirului*. Fără floarea mirului, „nu botează nime”; fără floarea vinului, „nu cunună nime”, iar fără cea a grâului, „nu trăiește nime”. (Se referă la pâinea euharistică, dătătoare de viață veșnică). Rolul lor este definit de Dumnezeu: „Floarea grâului/ Chiar bine grăia/ Că-i pești mea;/ Floarea vinului/ Chiar bine grăia/ Și s-adeverea./ E sângele meu./ Floarea mirului/ Chiar bine grăia/ Și s-adeverea./ E botezul meu”.

Faptul că românii erau informați și chiar participau la dialogul interconfesional

european în acele timpuri este dovedit și de inițiativa boierului Nicolae Milescu Spătarul de a scrie și trimite spre publicare jansenistilor de la mănăstirea Port Royal, de lângă Paris, un studiu teologic redactat în latinește, ce va fi tipărit la Paris, intitulat *Manual sau Steaua răsăritului luminând apusul, adică opiniunea bisericii răsăritene grecești despre transubstanțierea Domnului și despre alte controverse*.

În categoria tematică a disputelor în care sunt angajate materii vegetale se încadrează și variantele textelor poetice despre „cearta” bradului cu teiul.

Ascendența...

Primul tip credem că a deținut aproape exclusiv funcție de cântec liric și prezintă „cearta” bradului cu poplul, „care e mai mândru-n codru”. Frunza căzătoare a poplului face ca acesta să rămână în timpul iernii „cu lemnul gol”. „Tulpina-ți plânge de dor” – îi reproșează bradul – „C-a pierdut toată frunza/ Până dă primăvara” Poplul pare a fi considerat vinovat de drama pe care o trăiește podoaba sa de frunze, semnul vitalității și puterii, dar și al utilității sale. Bradul îi este superior, pentru că ține „fală munților/ Și umbră mioarelor./ Iarna cât o fi de grea” – spune el cu mândrie – „Mie nu-mi cade frunza/ Stau tot verde și frumos/ Și sunt lumii de folos”.

Bradul manifestă o atitudine de superioritate față de poplul mai ales datorită faptului că este util omului, animalelor, naturii în plinătatea ei; textul poetic este o variantă a motivului dezvoltat în cunoscutul

tip al colindelor 168: 168A, 168C: Maica Domnului mensește plopul, părul, arinul etc. să-și piardă frunza în timpul iernii sau să-i tremure frunza (plopului), pentru că nu i-au oferit sprijin când a trebuit să-L nască pe Iisus sau nu i-a lăsat să se odihnească, când fugea din fața persecuțiilor lui Irod. Bradul, tisa sunt arbori binecuvântați pentru că la umbra lor s-a născut Fiul sfânt sau și-au găsit odihnă și adăpost Hristos împreună cu mama Sa și Iosif. „Luară-se și se duse/ Prin țările-ntr-aurite./ De oameni nepovestite./ La tulpina plopului/ C-acolo, la umbra lui/ Să-și stee, să-și odihnească/ Și pe Fiul său să-L nască [...]”. Dar ea nu s-a odihnit./ Nici a naște n-a putut/ De văjiitul crengilor./ De foșnetul frunzelor [...]. Fiu-o-ai, tu, plop, blestemat./ Frunza ta să n-aibă stat/ Nici pe ud, nici pe uscat./ Frunza ta să n-aibă stare/ Nici pe vânt, nici pe răcoare”. Textul cântecului liric reproduse învățătura desprinsă din această legendă versificată (aflată în exemplul nostru cu funcție de colind), după care atitudinile pe care le-au avut plantele și animalele, creația, în ultimă instanță, în momentul nașterii lui Iisus vor genera trăsături definitorii ale speciei de atunci încolo. Felul în care s-au implicat materiile vegetale, de la început, în actul mântuirii, în întrupare, este esențial pentru viitorul omului, de aceea apare invocată mereu, în textele acestor dispute, utilitatea lor. Omul va fi reprezentat, substituit, încorporat vegetalului și acesta trebuie să dețină calități deosebite de sfințenie. Bradul, tisa au fost marcate de Teofanie în

Icoană de vatră, din lemn

momentul nașterii lui Iisus și dețin un ascendent asupra altor vegetale (ca și grâul, strugurele, smochinul).

Cel mai amplu text poetic privind disputele dintre copaci este cel despre „sfada” bradului cu teiul (în latină: *tilium*). Aici este dezbătută o problemă mult mai complicată, mai apropiată de cea prezentată în colindul despre „cearta celor trei sfinți”, pentru că se referă la prezența esențelor lemnoase în spațiul sacru și la felul în care acestea devin purtătoare ale identităților persoanelor

sacre (Iisus) sau cu viață spirituală exemplară (sfinții).

...și suferințele bradului

În cultura tradițională românească bradul ocupă un loc de excepție prin semnificații, simbolică, valoare alegorică, chiar mesaj teologic. Cu evidente rădăcini într-un străvechi fond imagistic caracteristic culturilor dezvoltate în zonele temperate europene, bradul preia valorile sacre ale cedrului, pe care Vechiul Testament îl prezintă ca pe un arbore ales de înțeleptul Solomon să împodobească Templul din Ierusalim, să fie, așadar, în preajma divinității supreme, să delimiteze spațiul în care va avea loc Teofania: „Și a îmbrăcat pereții templului pe dinăuntru cu lemn de cedru; de la pardoseala templului până la tavan pe dinăuntru l-a îmbrăcat peste tot cu lemn de cedru; iar pardoseala templului a făcut-o din scânduri de chiparos”. Însăși „despărțitura” în care se afla Sfânta Sfințelor era placată cu lemn de cedru.

Esența lemnoasă cea mai apropiată de aceasta, pentru

Hristos în fața lui Pilat

Tertulian din Cartagina (sec. II e.n.)

zona noastră, este bradul. Bradul este prezent – împodobit, purtat, „cântat” – pe parcursul desfășurării celor trei mari rituri de trecere: naștere, căsătorie, moarte. Despre calitatea lui de a fi un „substitut” al ființei umane în cadrul acestor momente liminale s-au alcătuit studii savante, ca, de altfel, și despre funcția principală pe care o are în cultura românească de a reprezenta „pomul vieții”. Mai puțin s-a concentrat atenția specialiștilor asupra unui detaliu pe care noi îl considerăm esențial pentru desfășurarea unui proces de resemantizare care s-a petrecut, probabil, în primele secole ale erei creștine: conform tradiției populare românești, crucea pe care a fost răstignit Iisus a fost din lemn de brad.

Crucea este semnul cu care creștinii își marchează propriul trup foarte frecvent, folosind mâna dreaptă și atingând fruntea și umerii drept și stâng, într-o foarte concisă

amintește că în timpul lui creștinii se închinau făcând semnul crucii. O legendă din Muntenia ne învață că atunci când a fost cioplită crucea răstignirii, copacul „a suferit”.

Din textele așa-numitului „basn al lui Dumnezeu”, istoria căutării lui Hristos de către Maica Sa, Maria, aflăm că ea îl găsește, în cele din urmă, răstignit „pe cruce de brad, în poartă la Pilat”. Bradul din care se cioplește unealta de tortură devine purtător al trupului divinității care aduce omenirii, prin sacrificiul său, iertarea de păcat și viața veșnică și, în cele din urmă, devine el însuși pom al vieții, unul din pomii pe care Dumnezeu i-a așezat în grădina Raiului și pe care l-a făcut cunoscut protopărinților Adam și Eva.

Bradul este copacul care are contact nemijlocit cu spațiul sacru, cu transcendentul, cu divinitatea și cu veșnicia. În textul disputei amintite, bradul este conștient de rolul său de

purtător de sacru, în sine: „Nalta mea tulpină/ Cine sunt, mă spune/ Că eu vara, iarna/ Stau în codru verde./ Frunza-mi nu se pierde./ Pe mine mă pune/ Pe la nunți în frunte/ Cu podoabe multe./ Domnii și-mpărații/ Mă pun la paradă [...]”. Mă face și scânduri/ Să aștern palate/ Case luminate”.

În legende, bradul este asociat activității întreprinse de Dumnezeu în lume și de aceea are ramuri cruciforme, care îl împiedică pe diavol să-l ia în stăpânire. Podoaba frunzelor sale mereu verzi este o replică la podoaba de fructe a celorlalți arbori: aceia se perpetuează prin rod și sămânța conținută în el; bradul nu trebuie să refacă periodic ciclul vegetal. El este numit în Muntenia „pieptenele Sfântului Petru”.

Ca și în disputa florilor, amintită anterior, se dovedește că fiecare copac are un rol în promovarea, printre oameni, a autorității divine sau a existențelor exemplare, fără ca vreunul să fie superior celuilalt.

Păcatul meșterului de lemn

Teiul are, la rândul lui, acces la sacru, dar nu ca un substitut direct, ci ca mediator, purtător de mesaj prin imagine. El îi răspunde bradului: „Icoane mă face/ De mă ipsosește/ Și mă zugrăvește/ Și pe mine scrie [citește „pictează”]/ Cu vâpseli frumoase/ Isus Cristoase/ La care se-nchină/ Noroade și gloate./ Neamurile toate” El spune: „Da eu cum nu-s de folos?/ Vin meșteri, mă meșteresc/ Icoane mă-nchipuiesc/ Și-n beserică m-anină,/ Toată lumea mi

să-nchină“ Prezentarea, în textele amintite, a activității celor care fac „icoane și cruci“, obiecte sacre, sau care mediază contactul cu sacralul, echilibrează, la nivelul ansamblului textelor poetice care conțin acest tip de dispută, mesajul conținut într-un alt motiv din „basmul lui Dumnezeu“, cel în care ni se povestește felul în care meșteșugarii contribuie, din proprie voință, la înăsprirea chinurilor prin care trece Iisus, în drumul spre răstignire sau la ușurarea suferințelor.

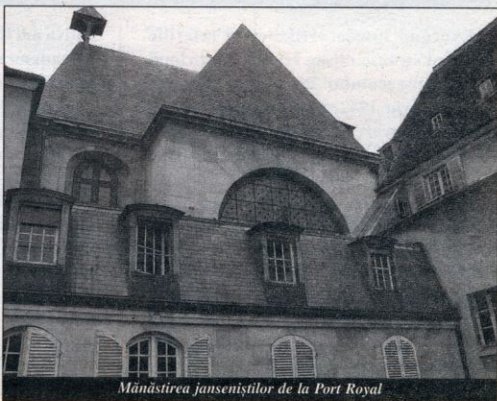
Maria îi întâlnește, în căutările ei, și, ca și în situația plopului pe care l-a blestemat pentru că nu i-a oferit loc de odihnă în momentul nașterii și nu a protejat-o când era fugară cu pruncul, le mănăstire, de data aceasta oamenilor neîndurători, să muncească din greu pentru a-și câștiga existența, iar celor care au avut milă de suferința Fiului ei le dăruiește un tip de muncă ușoară și bănoasă. Maria „a mers și a călătorit/ Până ce s-a întâlnit/ C-un meșter de lemn vestit./ Și ea cum l-a întâlnit,/ Bună ziua că i-a dat:/ – Bună ziua, meșter de lemn!“ Meșterul mărturisese că l-a văzut pe Iisus: „Eu chiar L-am văzut,/ La porțile lui Pilat./ Pe cruce albă de brad/ Și ei că mi-au poruncit/ Și bani mulți că mi-au plătit/ Să-I fac crucea cea de brad./ Și de ce m-o îndemnat/ Și mi-a zis s-o fac mai mică./ De aceea o făcui mai mare“. Maica Domnului îi spune: „Să lucrezi cu anul/ Și să capeți banul!“ Meșterul de fier, care a fost și el implicat în producerea uneltelor de tortură, mărturisește: „Și ei că

mi-au poruncit/ Și bani mulți că mi-au plătit/ Să-I fac piroane de fier/ Ca să l le bată în cap./ În talpe/ Și în palme./ Și ei oricât m-au silit/ Ca să le fac mai mari/ Și mai tari./ Cu atât eu le-am făcut/ Mai mici și mai subțirele./ Că-mi era de Domnul jele“. Fecioara îl blagoslovește: „Dare-ar bunul Dumnezeu/ Și prea scump fiuțel meu/ Să dai cu ciocanul/ Și să capeți banul!“ Printre cele dintâi meserii amintite în legătură cu acest eveniment legat de procesul mântuirii se află cele legate de activitățile prelucrării lemnului și fierului. Poate că tocmai de aceea lucrătorului în lemn îi este menită o muncă oșoasă și neaducătoare de venit, pentru că el „chinuie“ vegetalul, substitutul omului și purtătorul valențelor sacre.

Un text din care a fost eliminat motivul disputelor – fiind păstrat numai cel prin care activitatea de prelucrare a lemnului de către om devine un

act ritual ce îi mediază acestuia contactul cu transcendentul – este cel pe care îl vom cita în încheiere: „Foaia bradului/ Ș-a molidului/ Hai, teiule, hai,/ Cum am să te tai/ C-un topor tăios/ Ș-am să te dau jos/ Ș-am să fac din tine/ Fețe de icoane./ Cruce de cei mari./ Pe la mănăstiri“

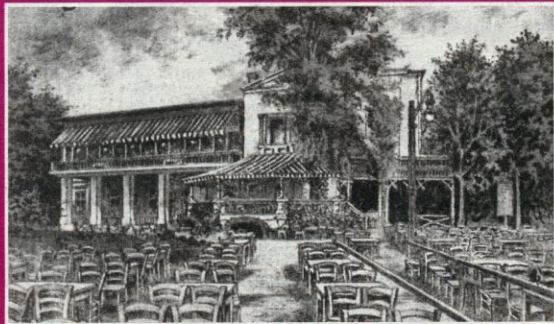
Trei pomi cu trei funcții bine definite: bradul este substitutul trupului omenesc, este crucea răstignirii, semnul mântuirii și pomul vieții. Teiul este cel care îl ajută pe om să intre în relație cu transcendentul, punându-și la dispoziție substanța pentru redarea imaginii sacre. Plopul este segment al creației care devine exemplu de trufie și lipsă de înțelegere pentru suferința umană, încredințat. Cele trei „lemne“ nu sunt menționate în cadrul unor simple metafore sau alegorii în textele poetice analizate. Ele devin substitute ale umanului în trei ipostaze: divin, sfânt, deschis păcatului. ■

Mănăstirea jansenistilor de la Port Royal

Cafenele de altădată

TERASA OTETELEȘEANU

Dr. MIOARA IONIȚĂ

● „Afumătoarea de vorbe“ ● Fosta și noua soție în aceeași curte ● Un patron atipic și o terasă de succes ● Ciudata poveste a unui palton ● Ardelenii, mai retrași ● Coșbuc alungat de un chelner ● Mausoleul cu cripte suprapuse la locul Academiei libere a scriitorilor

Evocând lumea artiștilor și relațiile mult mai strânse dintre scriitori în primul deceniu al secolului XX, Tudor Arghezi remarcă, prin 1942, că ceea ce contribuia atunci la păstrarea armoniei dintre corifeii literelor românești era „un sentiment de solidaritate mai sincer, care înrudea, în politețea literară, pe confracții din școli antagoniste, toleranți în atitudinile extreme, unii față de alții, dar cred că, în mare măsură, și locașul simpatic și larg al cafenelei unde se întâlneau“. Socotit el însuși un „stâlp al cafenelei“ – încerca să-l concureze chiar, în această direcție, pe Ion Minulescu –, Arghezi făcea referire expresă la „Terasa Oteteleşeanu“ devenită, timp de

câțiva ani înainte de primul război mondial, „Academia liberă a scriitorilor“. Poetul deplângea dispariția ei în favoarea a ceea ce el numea „mausoleul cu cripte suprapuse al marelui palat al telefoanelor“.

Într-adevăr, prin 1930-1931, dispărea sub loviturile târnăcoapelor Primăriei Bucureștilor ceea ce fusese mai întâi vestita casă a familiei Oteteleşeanu și apoi „afumătoarea de vorbe“ – Terasa, ocupând, într-o clasificare aproximativă a etapelor parcurse de boema literară bucureșteană, un binemeritat loc al treilea, după alte localuri asemănătoare – Fialkowski și Kübler (Magazin istoric, nr. 12/2002; 11/2000).

Pentru a ajunge însă la sfârșitul primului deceniu al secolului XX, când a început să funcționeze „Academia de la Terasă”, cum mai era supranumit localul, să zăbovim o clipă asupra istoriei spectaculoase, dar și romantice a clădirii în care și-a desfășurat activitatea.

Casele aflate pe Podul Mogoșoaii, Calea Victoriei de astăzi, acolo unde există acum Teatrul de revistă „Constantin Tănase” și Palatul Telefoanelor, au aparținut, până în anul 1876, vornicului lăncu Oteteleșeanu și celei de-a doua soții a lui, Elena Oteteleșeanu, născută Filipescu. Se căsătorise cu ea în 1861, din dragoste, o iubire venită pentru el cam târziu și, tocmai de aceea poate, mai cu năbbădi. Lucru și mai neobișnuit, împreună cu cei doi, nu în aceeași casă, dar în aceeași curte, continua să viețuiască fosta soție a vornicului, Safta Oteteleșeanu, născută Câmpineanu, care, ne spune Gheorghe Crutcescu în a sa lucrare, *Podul Mogoșoaii. Povestea unei străzi*, „în fiecare zi de la Dumnezeu venea să-l vadă, vedea de casa lui, de lucrurile lui și îl îngrijea dacă era bolnav...”, căci Safta și cu Elena se împăcaseră în fața lăncii Maicii Preciste, la Sărandar, și de atunci au trăit în prietenie și întru dragostea lor pentru același bărbat”.

Reședința Oteteleșenilor a rămas în epocă și în memoria

posterității ca un loc emblematic pentru Capitala celei de-a doua jumătăți a secolului XIX. Era „locul de întâlnire cel mai ales din București și din toată țara” al înaltei noastre societăți, renumit prin petrecerile și balurile organizate aici timp de aproape trei decenii. Erau vestite strălucirea, bunul gust, conversațiile interesante și spumoase și, nu în ultimul rând, solitudinea și bonomia gazdelor. Antrenul era asigurat de muzica orchestrei conduse de vestitul Ludovic Wiest. Reuniunile din saloanele casei Oteteleșeanu și-au avut chiar și cronicarul lor fidel, timp de un sfert de veac, în persoana lui Mișu Văcărescu-Claymoor.

Dar cum toate lucrurile așa s-a întâmplat și cu primitoarea casă Oteteleșeanu. Încet-încet s-a stins, odată cu moartea lui lăncu Oteteleșeanu, la 8 mai 1876, și apoi cu cea a Elenei Oteteleșeanu, survenită la 4 decembrie 1888, după ce un timp continuase, de una singură, să fie o exemplară amfitrionă. Cei doi neavând urmași, prin testament casa a rămas moștenire lui Ioan Kalinderu, administratorul Domeniilor Coroanei Regale care, la rândul său, a donat-o Academiei Române. Mobilele, covoarele, goblenurile Oteteleșenilor au fost scoase la mezat, vânzându-se ca pâinea caldă.

Din 1889 și până către sfârșitul secolului XIX, casa

este închiriată Cercului Regal, devenit apoi Clubul Regal, nu de mult înființat. Încăperile sunt reamenajate, redistribuite corespunzător nevoilor clubului. Rămân intacte sala de bal, biblioteca și biroul fost al lui lăncu Oteteleșeanu, salonul galben unde primea Elena Oteteleșeanu și sera.

După 1900, casele Oteteleșeanu sunt date cu chirie unor restauratori, dintre care primul a fost un anume Mihai Stere (după unele surse documentare numele său real era Mihai Sterescu). Lui îi revine meritul de a fi fost primul antreprenor și creatorul „Terasei Oteteleșeanu”, cafeneaua despre care s-a scris și s-a vorbit poate cel mai mult, dar fiind renumele ce i l-a creat prezența acolo a vârfurilor literaturii române din acea perioadă, ca și a multor reprezentanți vestiți ai artelor plastice din țara noastră. Pe unii dintre ei i-a imortalizat pe pânză Camil Ressu, în compoziția pe care a intitulat-o sugestiv *Academia de la Terasă sau Cafeneaua Oteteleșeanu*. În tablou apar, așezați la așa-zisa „masă a scriitorilor”, Ion Minulescu, Tudor Arghezi, Corneliu Moldovanu, pictorii Alexandru Szathmari și Iosif Iser, precum și compozitorul Alfonso Castaldi. Însuși Iser i-a surprins în desenele sale pe unii dintre celebrii frecventatori ai Terasei.

Despre antreprenorul Terasei știm extrem de puține lucruri. Descrierea pe care i-o

Interioare la Oteteleșeanu: restaurantul și vestibulul...

...sala de biliard și berărie

face lui și localului unul dintre cei care frecventau cafeneaua Oteteleşeanu, scriitorul Victor Eftimiu, nu este deloc măgulitoare. „Bietul Mihai Stere, patronul... era un om destul de antipatic” – ne spune autorul Cocoșului negru. Și tot el adăugă: „Consumația și curățenia localului lăsaau de dorit, iar pianola [instrumentul se afla plasat într-o încăpere vecină sălii de consumație a cafelei – n.n.] enerva discuțiile, exaspera vocile și sporea tristețea localului de culoare castanie, cu mese nude și țărâte pe podea”.

Dar ce spațiu ocupa cafeneaua Oteteleşeanu? Ne-o precizează același Victor Eftimiu: „...Terasa se rezuma în prima sală, pe dreapta. În această încăpere, cea mai puțin vastă, era casa, două, trei mese de patru persoane și două mese mari, una în dosul ușii, alta mai în fund, lângă ușa ce da în sala cu pianola. Avea și canapea de piele”.

Victor Eftimiu își amintește cu neplăcere de existența pianolei automate „instalată în încăperea obscură de alături și care, pentru zece bani, cânta La Arme a lui Castaldi”, ca și de faptul că femeia care păzea ușa „nu iubea tăcerea”, drept care făcea să funcționeze pianola. Scriitorul mărturisește că a surprins-o, nu o dată, „introducând fatidicul gologan, când liniștea se prelungea, și delectându-se la sunetele celebrului marș, care a trecut Dunărea cu entuziasm și s-a întors cu holera...” (referire

la participarea României, în 1913, la al doilea război balcanic).

Descrierea cea mai precisă, mai completă și mai sugestivă a atmosferei „Academiei de la Terasă” aparține însă pictoriței Claudia Millian, obișnuită a Terasei, alături de soțul ei, poetul Ion Minulescu. S-o urmărim în ambianța cafelei și a celor prezenți acolo.

Mai romantică, ea adaugă spațiului ocupat de „Academia liberă a scriitorilor” – denumirea îi aparține –, și „grădina ei pavată cu pietriș, populată cu mese de fier și cu chelneri în bluze albe, admiratori ai visătorilor cu lavaliera în vânt și cu verva înflăcărată”. Tot de la Claudia Millian aflăm că, din fericire, Terasa nu avea orchestră sau altfel de muzică, cum nu avea nici băutură. Doar în seriile liniștite de vară, din spatele clădirii, unde funcționa grădina Teatrului de operă, răzbeau „fășii de melodii plutitoare în aer, care se prelingeau de la teatrul din spate, unde Leonard desfăta publicul și mai ales femeile, cu operetele lui Strauss și Kalman”.

În grădina de vară, numită tot Oteteleşeanu, își prezenta spectacolele trupa de operă condusă de C.A. Grigoriu, el însuși cântăreț de operă și operetă.

Cel care dădea Savoare și în sufletele serile Terasei era Ion Minulescu, tânăr, plin de entuziasm, întotdeauna corect îmbrăcat și nedespărțindu-se de

accesoriile de îmbrăcăminte scotite de el obligatorii – pălăria, mănușile și bastonul. În jurul lui se aflau, în fiecare seară, tinerii din „grupul nostru”. Iată-l apărând pe cel mai orgolios poet al boemei literare, Alexandru Theodor-Maria Stamatiad; „expansiv și melancolic în același timp, avea veșnic o carte subsoară, fie că venea la Terasă, fie că pleca la Universitate”. La masa așezată mai în fundul localului îl vedem „sobru și cu maturitate precoce” pe poetul Corneliu Moldovanu, care „nu-și lăuda scrisul, dar păstra în atitudine o superioritate de profesor”, comportament motivat poate și de poziția pe care a ocupat-o multă vreme, aceea de președinte al Societății Scriitorilor Români.

În sala de consumație intră „cel mai distrat om care ne ieșise vreodată în cale”, adică poetul neoclastic Dimitrie Nanu, reprezentând „o tovarășe simpatice, prin ciudățeniile ei”. Liviu Rebreanu, Emil Gârleanu, A. Măndru, Mihail Sorbul, doctorul Costică Nanu, un frate al său, aflați și ei acolo, ca și Ion Minulescu, își dispută „prezența poetului Nanu la masa lor”. De o bunătate nefirească, Dimitrie Nanu, apariție inocentă în atmosfera de multe ori diabolică a Terasei, „credea omenirea bună ca în Biblie... plutea în abstract abia simțind duritatea materiei și luciditatea realităților”, fapt ce făcea ca pe seama lui să circule tot felul de

povești, adevărate, deși neverosimile. Cea mai teribilă, trecută în anecdotică, este cea a paltonului cumpărat poetului de chiar fratele său, medicul. Obiectul, uitat de Dimitrie Nanu cine știe pe unde, a fost găsit, dar și purtat, de un alt confrate în ale scrisului. Întâlnindu-l pe noul „posesor” al paltonului său, cu candoarea-i caracteristică, Dimitrie Nanu îl felicită pentru alegerea făcută în cumpărarea numelui obiect de vestimentație, fără să-și dea seama că, de fapt, acesta îi aparținuse cândva.

Lată că, în cafenea își face apariția poezii Oreste, „sfios ca o fecioară”, George Stratulat, „cu preocupări de colecționari în embrion”, și Eustațiu Măciucescu, „cititor de literatură și iubitor de poezie”, care toată viața a fost casierul Societății Scriitorilor Români, renumită prin aceea că „poseda proprietăți fără venituri și membri fără cotizație”. Deși nu este scriitor, el are „un dar de povestitor avizat”. Persoană cultivată, „contribuia cu prezența lui la animarea întâlnirilor noastre, sfătos la vorbă și frumos la chip”.

În grupul artiștilor plastici prezenți la Terasă alături de scriitori este rumoare. Pictorii Camil Ressu, Iosif Iser, Jean Steriadi, Nicolae Dărăscu, Alexandru Szahtmari, Cecilia Cuțescu, Francisc Șirato, caricaturistul epocii, Petrescu-Găină, precum și sculptorii Dimitrie Paciurea, Fritz Storck și Oscar Spăthe se amuză, ultimul evident neconvins, ascultând epigrama pe care tocmai a

„comis-o” Cincinat Pavelescu la adresa proaspătului autor al unei statui înfățișându-l pe Mihai Eminescu: „Opera lui Eminescu,/ O să aibă două pete,/ Poate epigrama mea,/ Sigur statua lui Spăthe”.

La altă masă, retrași, ba chiar sfioși, îi recunoaștem pe Ioan Slavici „cuvântătorul sfătos”, pe Octavian Goga, „cântărețul cu ochii albaștri ca cerul Carpaților”, pe Ilarie Chendi, cu „ochii scânteietori de inteligență și răscoliri”, contrastând cu Emil Isac „cu înfățișarea lui placidă, cu o cuminte seninătate interioară”, Șt. O. Iosif, care, împreună cu Liviu Rebreanu „cu privirea ațintită asupra dramei celor urgișiți și umili, blond ca un lan de grâu în plin soare” reprezentau și ei „Ardeul gânditor, idealul istoric și înfrățirea neamului de grai românesc”. Lor li se va alătura, pentru un timp, și George Coșbuc. Acesta, potrivit unei anecdote de largă circulație, pășise rușinea de a fi fost alungat de la Terasă de un chelner care nu-l recunoscuse, pe motiv că s-a așezat, fără să aibă dreptul, la „masa scriitorilor”.

Și, ca în fiecare seară, printre scriitorii și artiștii plastici veniți la obișnuita întrunire de la Terasă este prezentă și Violeta, „o admiratoare a scrisului”, o fată tânără și frumoasă, „vivandieră a clanului, muză și prietenă” care „nu era una din «necredincioasele boeme», fiindcă cu statornicie, apărând «visul», ea a rămas credin-

cioasă Teraselor”. Mai sunt prezenți și doi „intelectuali recreatori”, originali, fiecare în felul lui putând întruhipa „tipuri” de Comedie Umană. Este vorba de Iorgu Metaxa, „avocat fără pasiune”, și de Aurel Brațu – „profesor fără entuziasm, fiindcă amândoi, cu un discernământ tăios, judecau la rece alcătuirea superficială a profesiunii lor”.

Despărțindu-ne de această lume a „Academiei de la Terasă”, dispărută acum, dar atât de bine surprinsă de fina observatoare care a fost Claudia Millian, mai precizăm că existența Cafenelei Oteteleşanu a fost destul de scurtă. Practic, ea a funcționat din plin doar trei-patru ani, începând din 1910 și până în preajma primului război mondial. Activitatea ei „literară” s-a reluat și după 1918, dar mult mai palid și nesemnificativ, poate și pentru că o parte din cei care au animat-o au pierit pe front, ori în alte circumstanțe, iar ceilalți și-au deplasat preferințele către alte cafele unde a funcționat boema literară, precum „Capșa”, „Café de la Paix”, iar mai târziu, „Corso”.

Ceea ce au început să facă trecerea timpului și uitarea, a fost desăvârșit „într-o primăvară grea de tragedii municipale”, cum scrie inspirat Victor Eftimiu, când a fost dărâmată casa Oteteleşanu, păstrătoare a amintirii atâtor glorii artistice din urmă cu un veac. ■

Cățiva dintre „academicienii” Teraselor văzuți de I. Iser. De la stânga la dreapta: Ion Dragoslav, Mircea Demetriade, Al. Macedonski, Al. T. Stamatiad...

...Corneliu Moldovanu, Ion Minulescu, prof. Aurel Bratu, Claudia Millian

SINAGOGI DISPĂRUTE

Templul Beis Eil

TEODOR WEXLER

Politica de demolare a lăcașurilor de cult dusă de regimul comunist din România a constituit subiectul mai multor articole publicate în revista Magazin istoric. În rândurile ce urmează vrem să prezentăm o listă a sinagogilor demolate sau dezafectate în București, în anii '80.

Spre sfârșitul deceniului nouă al secolului trecut, Nicolae Ceaușescu hotărâse și demolarea ultimelor lăcașuri de cult mozaic din capitala României: Sinagoga Mare din str. Vasile Adamache nr. 3 (monument istoric), Templul Coral din str. Sf. Vineri 9-11 și Sinagoga Unirea Sfântă din str. Mămulari nr. 3-5 (aici funcționează Muzeul de istorie a evreilor din România).

Eșuând în încercarea de a-l convinge pe liderul comunist să renunțe la planul său, dr. Moses Rosen, rabinul șef al cultului mozaic din România, s-a adresat ambasadorilor Israelului, Statelor Unite ale Americii

și Spaniei, cu speranța că vor putea opri sacrilegiul.

La București a sosit și senatorul Larry Preisler, cu un mesaj din partea guvernului american, în care se sublinia că demolarea celor trei lăcașuri de cult amintite va afecta relațiile româno-americane. Furios, după întâlnirea cu Larry Preisler, Ceaușescu s-a arătat dispus să renunțe și la clauza națiunii celei mai favorizate, numai să își pună în aplicare planul. I-a reconfirmat primarului Capitalei ordinul de a începe demolarea. După două zile, la insistențele lui Ștefan Andrei, el a revenit, contramandând dispoziția.

Iată acum lista sinagogilor demolate, cu menționarea, în paranteză, a anului în care au dispărut.

Sinagoga „Ponadim” din Intrarea Ponadim 21 (1965); Sinagoga „Ahaxat Israel” din str. Socului 7 (1970); Sinagoga „Pantelimon” din Șos. Pantelimon 16 (1974); Sinagoga „Uniunea Spirituală” din str. Popa Soare 18 (1974); Sinagoga „Rabin Friedman” din str. General Florescu 16 (1977); Sinagoga „Beth Iosef” din Calea Moșilor 56 (1977); Sinagoga „Zichron Iacob” din str. Caporal Preda 19 (1979); Sinagoga „Păstrarea Credinței” din str. Clucereasa 5 (1981); Sinagoga „Malbim” din Calea Moșilor 132 (1981); Sinagoga „Progresul Culturii” din str. Salvator 30 (1984); Sinagoga „Hudoș” din Calea Rahovei 63 (1984); Sinagoga „Adath Iesurim” din str. Emigrantului 6 (1984); Sinagoga „Ferdinand” din str. Emigrantului 3 (1984); Sinagoga „Beth Iosef” din Piața Regina Maria 2 (1984); Sinagoga „Klaus” din str. Salvator 39 (1984); Sinagoga „Rabin Haim” din str. Sf. Ion Nou 7 (1985); Sinagoga „Cultura” din str. Sf. Ion Nou 21 (1985); Sinagoga „Malbim” din str. Bravilor 4 (1985); Sinagoga „Școlilor Unite” din str. Avram Goldfaben 20 (1985); Sinagoga „Cismarilor” din str. Labirint 6-10 (1985); Templul „Caritatea” din str. Legișlaturului 7 (1985); Sinagoga „A.B. Zisu” din str. Mămulari 8 (1985); Templul „Fraterna” din str. Mămulari 10 (1985); Sinagoga „Halfon” din Intrarea Negru Vodă 5 (1985); Sinagoga „Lumina” din str. Mămulari 21 (1985); Sinagoga „Comunității Mozaice Ortodoxe” din Intrarea Negru Vodă 12 (1985); Templul „Mic Spaniol” din str. Banu Mărăcine 37 (1986); Sinagoga „Zissu Landman” din str. Bradului 3 (1986); Sinagoga „Păstrarea Credinței” din str. Vasile Cârlova 1 (1986); Sinagoga „M.A. Gaster” din str. Bujor Haiducul nr. 17 (1986); Sinagoga „Instrucțiunea Goldfarb”, din Calea Griviței 18 (1986); Sinagoga „Tinichigiilor” din Calea Dudești 9 (1986); Sinagoga „Mișmar Hadaș” din str. Măcelari 21 (1986); Sinagoga „Rabinul Craiovei” din str. Măcin 14 (1986); Sinagoga „Austriacă” din str. Sticlari 18 (1986); Sinagoga „Talmud Tora” din str. Traian 3 (1986); Sinagoga „Rabin Schechter” din Calea Văcărești 126 (1986); Sinagoga „Rabin Glantz”

din str. Alexandru Vlahuță 23 (1986); Templul „Unirea Fraternală” din str. Olteni 72 (1986); Sinagoga „Dr. Reicher” din str. Sf. Nicolae Jignita 6 (1986); Sinagoga „Ialdei Ierusalim” din str. Siminocului 25 (1987); Sinagoga „Lehuzelor” din str. Th. Speranția 96 (1987); Sinagoga „Ilie Eizig” din Intrarea Vânători 13 (1987); Sinagoga „Iacob și Carolina Loebel” din str. Mircea Vodă 28 (1987); Sinagoga „Rabin Rabinovici” din str. Mircea Vodă 67 (1987); Sinagoga „Beth Iehuda” din str. Pascal (1987); Sinagoga „Klaus” din str. Olteni 38 (1987); Sinagoga „Rabin Gutman” din str. Vasile Adamache 9 (1987); Sinagoga „Rabin Liberman” din str. Olteni 10 (1987); Templul „Reeșit Doath” din str. Mitropolit Antim Ivireanu nr. 13; Sinagoga „Rabin Wahramin” din str. Aurora 27 (1987); Sinagoga „A. Rosen” din str. Bradului 48 (1987); Sinagoga „Dr. Stein” din str. Bradului 51 (1987); Templul „Baron Hirsch” din str. Crucea de Piatră 4 (1987); Sinagoga „Casa Păcii” din str. Făurari 3 (1987); Sinagoga „Matzmiach Iesua” din Calea Moșilor 273 (1987); Sinagoga „Lumina” din str. Olteni 13 (1987); Sinagoga „Tefilim” din str. Olteni 19 (1987); Sinagoga „Buzești” din Piața Buzești (1987); Sinagoga „Goldfab” din str. Panait Cerna 1 (1987); Sinagoga „Poale Zadek” din str. Cernișoara 10 (1987); Sinagoga „Rabin H. Șafran” din Calea Dudești 78 (1987); Sinagoga „Naum Haimovici” din str. Foișoreanu (1987); Sinagoga „Înfrățire și Pace” din str. Slt. Gh. Ionescu 45 (1987); Sinagoga „Jubirea Culturii” din str. Iancu Brezeanu 21 (1988).

Numeroase alte lăcașuri de cult evreiesc din București au fost desacralizate și au căpătat alte utilizări. Dintre acestea menționăm: Sinagoga „Ecștein” din str. Argeș 10, azi Grădinița cu orar prelungit 130; Sinagoga „Elisabeta” din str. Filibiliu 7-9, azi Centrul de recuperare a Capacității de Muncă; Sinagoga „Max Aziel” din str. Sborului 7-9, azi Grupul Școlar Industrial Unirea; Sinagoga „Dr. Halevy” din str. Remus 6 (constructor arhitect Cristofor Cerchez), azi sediul Companiei de Construcții UNICON and Parteners; Sinagoga Dr. „Wilhelm Filderman” din str. Slt. Zaharia 44, desacralizată pentru a fi transformată în locuința unui ofițer de Securitate și apoi vândută în 1998 de familia acestuia unei terțe persoane. ■

Cititorii întreabă, istoricii răspund

General Ion Dumitrache,
comandantul Diviziei 2 munte

„Mă numesc Marin Bureșea. Sunt un vechi cititor al Magazinului istoric, încă din aprilie 1967. Îl aștept cu nerăbdare și îl citesc cu mare pasiune. Sunt veteran din cel de al doilea război mondial. Am luptat în campania din Est ca sergent în Batalionul 9 din cadrul Diviziei 2 vânători de munte, angajată în marea bătălie pentru cucerirea orașului Nalcik. Am mai rugat redacția și repet rugămintea de a se publica un articol pe această temă. Am 82 de ani și sper să am ocazia fericită să pot citi în revistă acest articol.“

Vânători de munte în marș spre Caucaz

DIVIZIA 2 MUNTE ÎN CAUCAZ

PETRE OTU

Planul Albastru a fost numele de cod al uneia dintre cele mai hazardate operații concepută de mintea înfierbântată a lui Hitler în cursul celui de al doilea război mondial. Obsedat de petrol și nemaiaivând forțe și mijloace suficiente pentru reluarea ofensivei pe întreg frontul germano-sovietic, în vara lui 1942 a decis să-și concentreze efortul printr-o lovitură la flancul sudic al acestuia, pentru a cuceri terenurile petrolifere din Caucaz și de pe țărmurile Mării Caspice. După atingerea obiectivului, acțiunea ofensivă trebuia să continue în Iran, trupele de pe acest front urmând să facă joncțiunea cu forțele germane comandate de Erwin Rommel, care la acea dată se aflau în Africa de Nord și se pregăteau de atac.

Armata germană a declanșat ofensiva la 28 iunie 1942. După o lună, la 23 iulie, amețit de primele succese, Hitler a emis o nouă directivă operațională (nr. 45), prin care fixa drept obiective cucerirea simultană atât a regiunii caucaziene, cât și a Stalingradului (con-

siderat până atunci obiectiv secundar). Greșeală fatală pentru întreaga campanie.

În zona centrală a Caucazului

Comandamentul german a dirijat spre Caucaz Grupul de

Armata A, comandat, inițial, de feldmaresalul Wilhelm von List. Era compus din două armate de tancuri – 1 și 4 – și Armata 17 arme întrunite. În Caucaz au acționat și o serie de mari unități române, coordonate până la 31 august 1942 de comandamentul Armatei 3

române al generalului Petre Dumitrescu, iar după mutarea acestuia pe frontul de pe Don, trupele române (comandamentul Corpului de cavalerie, diviziile 5, 6 și 9 cavalerie, diviziile 10 și 19 infanterie și diviziile 2 și 3 munte) au luptat în subordinea germanilor. Zona de operații a marilor unități românești a fost litoralul de est al Mării de Azov, printre obiectivele cucerite în lunile august-septembrie 1942 numărându-se porturile Jeisk, Anapa, Taman, Novorossiisk ș.a.

Care au fost cele mai importante momente din confruntările pe care le-a avut Divizia 2 munte?

Această mare unitate, comandată de generalul Ion Dumitrache, a acționat în zona centrală a Caucazului, intrând în componența Armatei 1 tancuri germană a feldmaresalului Paul Ludwig Ewald von Kleist. În campania anului 1941, acționând ca Brigada 2 mixtă munte, fusese în componența Corpului de munte și luptase în Bucovina. A trecut Prutul la 6 iulie în dreptul satului Tărășăuți, a participat la bătălia pentru Hotin (6-8 iulie) și a forțat Nistrul (19-20 iulie), contribuind la luptele pentru curățirea teritoriului dintre Nistru și Bug și continuând acțiunile de luptă în Stepa Nogai. Readusă în țară, Brigada 2 mixtă a fost reorganizată, în iarna anului 1942, și transformată, ca și celelalte brigăzi de vânători de munte, în divizie.

La 6 iulie 1942, Divizia 2 a plecat pe front, fiind prima mare unitate românească ce s-a deplasat pe noul teatru de operații. La 20 iulie, primele elemente au debacat în gara Volnohava, îndreptându-se apoi spre Don, divizia fiind subordonată, până la 6 august, Armatei 3 române. După această dată, ea a luptat până

la sfârșitul campaniei (martie 1943) numai în componența unor mari unități germane. Mai întâi a acționat în subordinea Corpului 49 munte german, apoi sub ordinele directe ale Armatei 1 tancuri.

Împreună cu marile unități germane, a urmărit forțele sovietice în retragere, ocupând, între altele, localitățile Voznesensk și Piatigorsk, iar la 20 august, după marșuri istovitoare, cu etape de 35-40 km zilnic, prin arșiță și praf, a ajuns în zona localității Malka, pe râul Baksan. În următoarele zile, vânătorii de munte români au forțat Baksanul și au realizat un cap de pod în dreptul localităților Kisburun 3 și Kisburun, cucerind Cota 910, înălțime ce domina întreaga regiune dintre Baksan și Saiukovo, cu vedere spre orașul Nalcik. „Odată stăpânită această înălțime – scria generalul Ion Dumitrache în memoriile sale –, atacul putea fi adâncit și lărgit în toate direcțiile, cu un puternic sprijin de artilerie și blindate.”

Capul de pod a fost menținut în ciuda atacurilor disperate ale trupelor sovietice, în timpul acestor lupte remarcându-se detașamentul condus de lt. col. Vasile Cărlan, comandantul Grupului 5 vânători de munte. Dar la 31 august, generalul Eberhardt von Mackensen, comandantul Corpului 3 blindat german, în

subordinea căruia intrase Divizia 2, a decis abandonarea capului de pod atât de greu cucerit. După părăsirea Cotei 910, Divizia 2 s-a instalat în apărare pe malul stâng al Baksanului, în fașa Saiukovo-Baksan-Baksanenok, largă de 40 km și cu flancul drept sprijinit de munți. Era un sector important, deoarece asigura acțiunile trupelor germane din capul de pod de la Mozdok, pe râul Terek. În zilele de 15-16 octombrie batalioanele 8 și 10 vânători de munte au atacat și cucerit înălțimea Kara-Kora.

Mulțumirile generalului Richthofen

La mijlocul lunii octombrie, comandamentul Armatei 1 tancuri a hotărât declanșarea unor acțiuni de amploare. Corpul 3 blindat trebuia să nimicească inamicul din zona Nalcik, iar Corpul 40 blindat pe cel din zona Mozdok, după care, ambele corpuri să pătrundă la est de Terek și să cucerească Grozni. În final, Armata 1 tancuri trebuia să ajungă pe malul Mării Caspice, până la Baku.

În această situație, Divizia 2 munte a acționat pe o direcție importantă, constituind grupul de atac de vest, ce avea misiunea să cucerească orașul Nalcik. În vederea îndeplinirii

Artileria grea pe frontul din Caucaz

Cuib de mitralieră pe înălțimile care domină Nalcikul

obiectivului, divizia a fost întărită cu o serie de unități germane și a beneficiat de sprijinul nemijlocit al Flotei 4 aeriene, comandată de generalul von Richthofen.

Atacul s-a declanșat în dimineața de 25 octombrie, după o violentă pregătire de artilerie, combinată cu un masiv bombardament aerian. În prima linie de atac s-au aflat cele două grupuri de vânători (4 și 5), care au cucerit chiar din prima zi satele Ceghem, Kisburun și Kispek. A doua zi, unitățile diviziei au atins periferiile orașului Nalcik, pe care l-au cucerit în următoarele două zile, prin puternice lupte de stradă. La sfârșitul lunii octombrie, orașul era complet curățat de forțe inamice, Divizia 2 munte făcând 3.000 de prizonieri. În timpul luptelor extrem de îndârjite, vânătorii de munte români au pierdut 30 de ofițeri, 22 de subofițeri și 768 de soldați (morți, răniți și dispăruți).

Comandanții germani au apreciat elogios comportarea vânătorilor de munte români. Comandantul Armatei 1 tancuri, feldmareșalul von Kleist, a trimis o scrisoare generalului Ion Dumitrache, în care afirma: „Exprim recunoștință și mulțumirile mele di-

viziei conduse de dumneavoastră, cu ocazia ocupării orașului puternic fortificat Nalcik.“ La rândul său, generalul von Richthofen a adresat „sincere felicitări pentru succesul de la Nalcik“, iar generalul von Mackensen a adus mulțumiri generalului Dumitrache și diviziei sale.

Până la capătul Europei

După luptele de la Nalcik, Divizia 2 munte și-a continuat înaintarea spre est, făcând siguranță către munți Corpului 3 blindat german. În zilele de 10-11 noiembrie, sovieticii au încercuit cu spatele la munți Divizia 13 blindată germană, aceasta ieșind din grava situație în care se afla numai prin manevra iscusită a Grupului 4 vânători român, care a căzut în spatele inamicului, divizia germană fiind despresurată, spre marea satisfacție a feldmareșalului von Kleist. Pentru faptele sale de arme, Divizia 2 a fost citată prin Ordinul nr. 1777 al Corpului 3 blindat german.

Contraofensiva sovietică de la Stalingrad (19-20 noiembrie 1942) n-a întârziat să-și pună amprenta și pe acest teatru de operații. Înaintarea din Caucaz

a fost oprită, existând pericolul blocării forțelor germano-române din zonă. Divizia 2 munte a trecut în apărare pe aliniamentul Aleksandrovskaja-Uruh-Cikola, pe care l-a menținut timp de mai multe săptămâni. La 20 decembrie, a primit ordin să se replieze pe o nouă poziție. Retragera pe aliniamente succesive a continuat în toată luna ianuarie 1943, pentru ca la începutul lui februarie să intre în apărare în capul de pod Kuban, achitându-se exemplar de sarcinile primite și fiind citată prin numeroase ordine de zi ale corpurilor 49 și 52 de armate germane și ale Armatei 17, comandată de generalul Ruoff.

În a doua parte a lunii martie 1943, Divizia 2 munte a fost trecută în Peninsula Taman și de acolo, prin strămoșirea Kerchi, în Crimeea, unde a intrat în compunerea Corpului de munte, comandat de generalul Gheorghe Avramescu. În Peninsula Crimeea, Divizia 2 munte, dislocată la vest de Simferopol, a urmat un program de refacere. Se încheia astfel un lung drum de lupte, care a purtat această mare unitate din garnizoanele din țară, până în stepele sudice ale Rusiei și apoi în regiunea caucaziană. Timp de nouă luni, vânătorii de munte români au parcurs prin lupte peste 2.000 de km. Este marea unitate românească ajunsă cel mai departe pe frontul de Est, la hotarele sud-estice ale continentului european.

Se cuvine să amintim și faptul că generalul Ion Dumitrache, comandantul diviziei, a cunoscut, după război, ca și alți militari români participanți la campania din Est, calvarul închisorilor comuniste, al supravegherii stricte din partea securității. S-a stins din viață în anonimat, la 6 martie 1977, la aproape 88 de ani, la Brașov, unde a și fost înmormântat. ■

Exclusivitate

Bejenia Moveștilor a jucat un rol foarte important în relațiile politice polono-moldovene, cât și în cele culturale. Una dintre consecințele politice a fost existența în tot secolul XVII a partidei boierești filopolone în Moldova. La nivel cultural, șederea îndelungată

a multor boieri moldoveni cu familiile lor

în Polonia i-a obligat să-și educe copiii în școlile polone, cu influențe importante asupra dezvoltării culturii moldovenești în acest secol. De asemenea, pribegii moldoveni din Polonia au devenit cei mai mari mecena ai culturii ortodoxe în Republica polono-lituană. Petru Movilă și Irina (Raina) Wiśniowiecka, fiica lui Ieremia Movilă, sunt considerați acum în Ucraina drept întemeietorii culturii naționale. Așa cum spunea în încheierea episodului trecut colaboratoarea noastră, cercetătoare la Institutul de Istorie al Universității „Adam Mickiewicz”, din Poznan, niciodată în istorie polonezii și românii nu au fost așa de apropiați.

Să urmărim cea de a doua parte a articolului pe care ni l-a încredințat spre publicare.

A DOUA CASĂ

ILONA CZAMANSKA

La începutul domniei sale Vasile Lupu nu era bine văzut de regele polon, dar mai târziu relațiile lui cu Republica polono-lituană s-au îmbunătățit. O influență au jucat frumoasele lui fiice. Pentru cea mai tânără, Maria, încă în anul 1643 și-a început stăruința principele Janusz Radziwiłł. El era văduv după moartea iubitei sale prime soții, Ecaterina Potocka, fiica Mariei Movilă.

Se pare că un rol important în realizarea acestei căsătorii a avut Petru Movilă. După depășirea opoziției Porții otomane, în februarie 1645 a fost la Iași nuntă mare. Maria s-a mutat cu soțul său la Varșovia (unde s-a organizat a doua nuntă). Mai târziu, amândoi au plecat în Lituania. Se pare că soții au locuit mai întâi la Birje (Birże), iar din anul 1652, în palatul nou din Chieidani (Kiejdany), unde Janusz Radziwiłł (calvinist) a ridicat pentru soția sa o mică biserică ortodoxă. Maria a fost adesea

numită în Polonia „Mohylanka”, deși nu făcea parte din familia Movilă. La jumătatea secolului XVII se crease tradiția ca boierii moldoveni pribegi în Polonia, care au primit indigenat, să fie în majoritate primiți sub blazonul Mohyla. Așa s-a întâmplat și cu tatăl ei, care a primit indigenat polon în anul 1650. Desigur, Maria, ca femeie, n-a primit indigenatul, dar de la început a fost tratată ca o nobilă polonă. În schimbul zestre, soțul i-a dat moșiile Zabłudów (în ținutul Grodno) și Bielica (în ținutul Lida);

la fel, pe viață, și moșiile Orla (în ținutul Biala) și Lubcz (în ținutul Nowogródek), la râul Niemen. Regii poloni Władysław IV și Jan Kazimierz i-au acordat privilegiul pentru ținuturile regale (starostwa), ce aparțineau soțului ei, în cazul morții lui.

Intervenția marelui vizir

Dar, în mod surprinzător, situația ei s-a schimbat în rău. În timpul invaziei suedeze din anul 1655, soțul ei s-a aliat cu regele Suediei și pentru polonezi a devenit un trădător. În scurt timp, Janusz Radziwiłł a murit (31 decembrie 1655). În timpul războiului, Maria a stat departe de soțul ei, Bogusław Radziwiłł, vărul soțului și tutorele Anei Maria, fiica unică din prima căsătorie, a luat banii și odoarele ei și niciodată nu i le-a mai restituit. Inițial, văduva s-a stabilit în Lubcz, dar din cauza nenumăratelor lupte între polonezi, suedezi, cei din Brandenburg și ruși, a fost nevoită să-și schimbe locuința. A murit la 15 ianuarie 1660, de tuberculoză, la Sluck. Fără copii, ea a lăsat prin testament mare parte din avere pentru diferite instituții ortodoxe.

După căsătoria Mariei, Vasile Lupu s-a apropiat și mai mult de Polonia. În timpul războaielor cazacilor lui Bohdan Chmielnicki, în anul 1648, el a sprijinit foarte mult Polonia. Prin oamenii săi de la Constantinopol, a pus capăt negocierilor de alianță cazaco-turce.

Pentru a contracara politica filo-polonă a domnului moldovean Chmielnicki a văzut în căsătoria fiicei mai mici a lui Vasile Lupu cu fiul său mai mare, Timofiei, cea mai bună soluție. Nici domnul moldovean, nici polonezii n-au vrut să-și dea acordul la aceasta. Dieta polonă a inclus în anul 1650 pe Vasile Lupu în șirul nobilimii polone, deși el n-a fost pribeag și era încă domn, ceea ce a fost o noutate față de

regulă. Frumoasa Ruxandra, care trebuia să devină soția lui Timofiei, și-a vizitat sora, în Lituania. Magnații poloni au început imediat să-i caute soț. Dar marele vizir l-a silit pe domnul moldovean să-și readucă fiica din Polonia și să o trimită la Istanbul, la sfârșitul anului 1650.

Primejdia a reapărut în anul 1652, după revenirea Roxandei la curtea tatălui și re-

începerea războiului polono-cazac. Nimicirea oștilor polone în lupta de la Batoh (2 iunie 1652) a deschis drumul cazacilor în Moldova. Vasile Lupu a fost silit să-și dea acordul pentru căsătoria Roxandei cu Timofiei Chmielnicki. Socrul domniței, care stăpânea mare parte a Ucrainei, i-a dat orașul Raszków (Rașcov), nu departe de hotarul moldovean. Ea a trăit acolo (nu știm dacă de voie sau de nevoie) și după moartea lui Timofiei, în timpul asediului Sucevei de către oștile transilvanomunteano-polone, în sep-

tembrie 1653. S-a recăsătorit cu polcovnicul cazac Jan Antonowski. După anul 1661, se pare că după moartea celui de al doilea soț, domnița a revenit în Moldova, la moșia Dăleni. Este posibil să se fi căsătorit a treia oară cu Vasile Krupenski, cu care a avut un fiu, Șandru. A fost omorâtă la Neamț, în anul 1686, în timpul invaziei polone, de tâlhari.

Relațiile lui Vasile Lupu cu polonii, după ce a fost silit să se apropie de cazaci, s-au înrăutățit. Când a fost scos din domnie de Gheorghe Ștefan și a fugit la Camenița, n-a primit ajutor de la polonezi și din nou a fost silit să se ducă la Bohdan Chmielnicki. Astfel lua sfârșit prietenia lui Vasile Lupu cu polonezii.

Noul domn moldovean, Gheorghe Ștefan, deși protejat de republica nobiliară, a schimbat după câțiva ani politica sa și împreună cu principele Transilvaniei, Gheorghe Rakoczi II, și domnul Țării Românești, Constantin Șerban,

Constantin Șerban

s-a unit cu regele Suediei împotriva celui polon, Jan Kazimierz. După expediția nefericită din ținuturile polone (1657) și mazierea lor de către turci, Gheorghe Ștefan și Constantin Șerban au fost siliți să fugă. Gheorghe Ștefan a ales Polonia, dar a rămas aici foarte scurt timp, după care s-a dus la Szczecin (Stettin), în acea vreme domeniu al Suediei.

Constantin Șerban a fugit la început în Transilvania, unde, împreună cu Gheorghe Rakoczi, a luptat cu turcii. După încercările nefericite de a prelua scaunul domnesc în Moldova (1659, 1661), s-a dus în pribegie în Polonia. Noul domn al Moldovei, Ștefăniță Lupu, a dorit să-l gonească de acolo, sub pretextul readucerii surorii sale Ruxandra de la Rasków în țară, dar fără succes. Regele polon i-a iertat lui Constantin Șerban politica antipolonă și l-a primit cu toți oamenii săi. Hanul Crimeei, în acel moment aliat

cu polonezii, a cerut regelui să-i dea lui pe Constantin Șerban, dar Jan Kazimierz n-a fost de acord. Fostul domn muntean a slujit cu credință în armata polonă și a luat parte la mai multe războaie, în timpul regilor Jan Kazimierz, Mihai Korybut Wiśniowiecki și Jan III Sobieski. Jan Sobieski chiar s-a gândit să îl așeze în scaunul Țării Românești, plan reluat după victoria obținută la Viena în anul 1683. Constantin Șerban a locuit în satul Jastrzbiec, lângă Łańcut, până în anul 1682, când a primit de la regele polon o altă posesiune, mai mare cu câteva sate, Waniewice. N-avem nici o informație despre vreo cerere din partea lui pentru indigenat polon. Se pare că, bătrân, fără copii, s-a mulțumit cu arenda sau utilizarea moșiei pe viață. A murit în anul 1685.

Prologul emigrației lui Ștefan Petriceicu a fost marea răscoală a boierilor moldoveni împotriva domnului Gheorghe Duca, din anii

1671-1672. După înfrângerea răscoalei, conducătorii ei, Mihalcea Hâncu și Apostol Durac, au luat drumul pribegiei în Polonia. Și în acest caz, polonezii au refuzat cererea domnului moldovean și a sultanului pentru readucerea lor în țară. Oamenii lui Hâncu și Durac au format un steag în armata polonă, în număr de 100. Durac a fost prietenul lui Ștefan Petriceicu

și când acesta a luat scaunul Moldovei, el a fost omul de legătură între domnul moldovean și marele hatman Jan Sobieski. A jucat un rol foarte important în pregătirea campaniei de la Hotin, din toamna anului 1673. Drept mulțumire pentru ajutorul dat, Durac a primit, încă în anul 1673, indigenat polon, la insistența lui Sobieski.

Trecerea oficială a lui Ștefan Petriceicu în tabăra polonă în timpul campaniei de la Hotin și stăruința nefericită de a relua domnia cu ajuto-

rul oștilor polone în 1673/1674 au deschis o nouă epocă a emigrației moldovene în Polonia. Cu domnul moldovean au venit în Polonia mulți boieri și oșteni, aproape 100 de oameni. Între emigranți s-au aflat hatmanul Grigore Hăbășescu, marele vornic Apostol Catargiu, fostul mare spătar al Țării Românești Nicolae Miclescu și mitropolitul Dosoftei. O parte dintre pribegi au revenit în scurt timp în Moldova. Mare parte totuși s-au stabilit în Polonia. După aproape doi ani a revenit în Moldova mitropolitul Dosoftei. Nicolae Miclescu s-a mutat la Moscova, de unde a făcut călătoria vieții sale în China.

Promisiuni și realități

Cei ce au rămas în Polonia au primit, în anul 1676, indigenat polon. Au intrat în rândul nobilimii polone: Ștefan Petriceicu cu fiii surorii lui, Ioan și Nicole Hăjdeu, Apostol

Bohdan Chmielnicki

Catargiu, Grigore Hăbășescu, Vasile Turcul și Iacob Halipinski (Halepliu). Ștefan Petriceicu a cumpărat și a arendat moșii: Zarajskie, Koniuszek, Łonswiec, Mościska și Olszanik în ținutul rutean (*województwo ruskie*, cu capitala la Liov). Dieta polonă a votat pentru fostul domn moldovean un venit anual, din tezaurul de stat, în valoare de 20.000 zloți. Dar cum tezaurul polon era foarte sărac, în realitate Petriceicu a primit foarte rar bani.

În timpul expediției sale la Viena, regele Jan III a revenit la gândul reinstalării lui Ștefan Petriceicu în scaunul Moldovei. Din păcate, Petriceicu s-a dovedit prea slab și nici polonezii nu i-au dat un ajutor suficient de mare pentru a putea păstra domnia. Revenit în Polonia, s-a dovedit foarte activ. Apogeul l-a atins în vara anului 1684, când a concentrat lângă sine toți boierii moldoveni emigranți, din diferite tabere politice. Din anul 1685, poziția lui a slăbit. Regele polon a pus la cale alte planuri politice, în care n-a mai fost loc pentru Petriceicu.

Fostul domn moldovean a murit în anul 1690, cu durere în inimă. Moșiile lui în Polonia au revenit fiilor surorii lui, pe care îi adoptase. Familia Hăjdeu s-a stabilit în Polonia și a rămas aici până în veacul XIX. Reprezentanții ei au dat multe talente, mai ales în domeniul literaturii. Un scriitor cunoscut a fost Tadeusz Hăjdeu, care a scris în limbile polonă și rusă. Bogdan Petriceicu-Hasdeu, cunoscut istoric și editor, a revenit în Moldova la jumătatea secolului XIX.

Printre boierii care au pribegit cu Petriceicu în Polonia s-a aflat și familia Turcul. Vasile Turcul a fost polcovnic în armata regelui Jan III Sobieski. Fiul lui Vasile, Constantin, a fost și el polcovnic, a primit de la rege dregătoria starostiei de Czernichów (ce a fost în acest timp numai dregătorie onorifică, din

cauza că Czernichów fusese luat de ruși) și moșia destul de mare Liszniany. În anul 1686, regele l-a făcut staroste al ținutului Cernăuți, ocupat de polonezi. El a rămas acolo ca pârcaș și după revendicarea ținutului de Moldova. La începutul secolului XVIII, el a funcționat în ambele țări: și în Polonia, unde a fost oștean credincios al lui August II în războiul nordic, și în Moldova, unde a fost dregător. Apoi, după înlăturarea lui August II din

tronul polon, a primit o slujbă în armata țarului rus Petru I. Polcovnic în armata polonă a fost și fratele lui Constantin, Andrei.

În Polonia s-a stabilit și Iacob Halipinski, care s-a căsătorit cu Maria Catargiu, văduva lui Ștefan Petriceicu. El a fost curtean al lui Jan III și mai târziu regele l-a făcut staroste de Zwolen.

Câțiva boieri din cerul lui Petriceicu au pendulat între Polonia și Moldova. Grigore Hăbășescu

și Apostol Catargiu, după ce au venit în Polonia în anii 1673/1674 și au primit îndignatul polon, au revenit în Moldova la sfârșitul anilor '70, pentru ca în anul 1684 să reia drumul emigrației.

Multe familii boierești (circa 40) au primit moșii pe pământurile regale de la Sambor. Jan III le-a făgăduit câte un sat pentru fiecare familie. În realitate, se pare că nu toți au primit un sat; o parte au primit doar ajutor financiar. Mulți dintre acești boieri mici trăiau încă în Polonia la începutul veacului XVIII, când au scris o petiție către August II pentru a le aproba privilegiile primite de la Jan III Sobieski.

Miron Costin și mitropolitul Dosoftei - pribegi sau prizonieri?

În secolul XVII au trăit câțiva ani în Polonia și două mari personaje din istoria și cultura ro-

Gheorghe Ștefan

mânească – cunoscutul istoric, scriitor și om politic moldovean Miron Costin și mitropolitul Dosoftei.

Miron Costin, ca fiu al hatmanului Iancu Costin, a trăit în Polonia toată copilăria sa, până la 18 ani. A revenit în Moldova la sfârșitul anului 1651, după omorârea tatălui de către cazaci. A avansat rapid, primind diferite ranguri boierești, până la cel de mare logofăt. A fost polonofil, dar moderat în opțiunea sa filopolonă. A fost dușman personal al lui Ștefan Petriceicu și n-a acceptat politica acestuia. A avut legături foarte strânse cu adversarul lui Petriceicu, Gheorghe Duca. Miron Costin a stăruit în ultimii ani ai domniei lui Gheorghe Duca (1678-1684) pentru relații cât mai bune cu Polonia. Dar domnul moldovean nu era prea bine văzut de regele Jan III, mai ales din cauză că primise de la turci conducerea Ucrainei.

Când după succesele militare asupra turcilor din anul 1683, în ianuarie 1684, polonezii au intrat în Moldova pentru a-l pune în scaun pe Petriceicu, Miron Costin, împreună cu domnul său, au fost luați prizonieri și transportați în Polonia. Aici, amândoi au primit libertatea personală. Regele a cerut, se pare, răscumpărare, de la Duca, dar bătrânul domn a murit în scurt timp la Liov (31 martie 1684).

Situația lui Miron Costin și rolul lui politic în cercul emigranților moldoveni nu sunt clare. Se pare că având prieteni buni la curtea polonă (între alții, și prietenul personal al regelui, Marek Matczyński) și fiind cunoscut personal de rege, a fost tratat ca un oaspete, nu ca un prizonier. Bănuim că a rămas în Polonia de bună voie, fiind certat cu noul domn al Moldovei, Dumitrașco Cantacuzino. Jan III i-a dat

drept locuință cetatea sa de vânătoare Daszow (sau Daszawa), nu departe de reședința din Żółkiew (azi Jolcva, în Ucraina). Costin a participat la adunarea emigranților din Moldova și Tara Românească din 25 iulie 1684 de la Żółkiew și cu aceea ocazie a scris cunoscuta *Poemă polonă* (Historyja polskimi rytmani o Wołoskiej Ziemi i Multańskiej), dedicată

regelui polon. O vreme, regele l-a preferat pe Petriceicu, dar în scurt timp principalul favorit a devenit Costin. Regele l-a folosit în negocierile cu noul domn, Constantin Cantemir, ceea ce i-a permis să revină în țară, în noiembrie 1685. În Polonia a rămas încă câțiva ani unul dintre fiii lui Miron, Nicolae, care a învățat la Liov.

După invazia polonă în Moldova, din anul 1686, boierii care au colaborat cu regele polon au ajuns în Polonia. Persoana cea mai importantă între ei a fost

mitropolitul Dosoftei. El călătorise de câteva ori în Polonia, unde se pare că a studiat. Cunoștea limba și literatura polonă. A doua oară a ajuns în Polonia ca pribeag, fiind un apropiat al lui Petriceicu în anii 1673-74. A locuit mai întâi la Stryj, apoi a vizitat mai multe lăcașuri ale religiei ortodoxe din sud-estul Republicii polono-lituanice. În tiparnița chirilică de la Uniew și-a tipărit poeziile: *Psaltirea în versuri* și *Acatist*. A revenit în Moldova în anul 1675, la stăruința prietenilor săi și mai ales a patriarhului de Ierusalim.

În anul 1684 Dosoftei, deși îl sprijinea pe Petriceicu, în momentul înlăturării acestui domn era la Moscova, ca sol. Din acest motiv, a putut reveni în Moldova. Dar a fost în relații foarte rele cu domnii moldoveni, mai ales cu Constantin Cantemir. În timpul invaziei regelui polon în Moldova, din anul 1686, Dosoftei l-a salutat pe regele polon lași drept salva-

Gheorghe Rakoczi II

torul creștinătății și al țării sale. Desigur, după retragerea polonilor, n-a vrut să mai rămână în Moldova. A luat în Polonia cele mai prețioase odore bisericești și moaștele Sfântului Ioan. A rămas în Polonia până la moartea sa, în decembrie 1693. A locuit mai ales în Stryj, zonă unde se găseau alți mulți pribegi moldoveni. Spre sfârșitul vieții s-a mutat la Żółkiew, unde a și murit. Dosoftei a venit în Polonia de bunăvoie, dar după moartea lui, toate odorele aduse au fost considerate pradă de război. Majoritatea le-a primit biserica ortodoxă din Żółkiew, altele au mers la diferite biserici ortodoxe și uniune. Revendicarea odorelor a durat câteva decenii.

Emigrația românilor, mai ales a moldovenilor, a jucat un important rol politic în istoria și a Poloniei, și a Țărilor Române. În secolul XVII, în Polonia au trăit, o perioadă mai lungă sau mai scurtă, câteva mii de emigranți români. Emigranții din a doua jumătate a secolului au fost mai numeroși decât cei din cercul

Moveștilor, dar activitatea lor politică și mai ales culturală n-a fost așa de importantă. În realitate, ei s-au subordonat politicii lui Jan III și destul de rar au creat singuri o politică proprie. După emigrarea multor boieri filopoloni din Moldova și după omorârea de către Constantin Cantemir a fraților Miron și Velicico Costin (1691), a slăbit foarte mult partida boierească filopolonă din Moldova. A slăbit, dar nu a dispărut. Ca o curiozitate, reînnoirea partidei filopolone a fost făcută de un adversar al Costineștilor, Lupu Bogdan. Și el a fost silit să fugă în Polonia în timpul domniei lui Constantin Duca (1693-1695 și 1700-1703). Reprezentantii partidului filopolon din Moldova în secolul XVII au fost precum ramurile unui trunchi: în majoritate erau din familii înrudite la începutul secolului cu Moveștii. Partida filopolonă refăcută la sfârșitul secolului era alcătuită din oameni noi. ■

Versiune românească de
Antonina SCHIOPU

O CARTE FRUMOASĂ

Cel de al doilea volum al lucrării *Personalități care au schimbat istoria lumii, intitulat De la Renaștere până la iluminism. 1492-1789*, este o reușită editorială și tipografică de același nivel cu primul volum. Editura RAO și consultantul pentru ediția română, prof. univ. dr. Mihai Retegan, au menținut standardele fixate de cunoscuta casă editorială Larousse.

Este o adevărată plăcere să răsfoiești această carte, tipărită pe o hârtie de cea mai bună calitate, într-o formulă modernă, atractivă. Pentru

cei ce își pot permite să o achiziționeze, este un mijloc de informare rapidă, ușor de consultat, în care găsești esențialul despre 100 personaje istorice care au marcat segmentul de timp menționat în titlu.

Am constatat că pentru cititorul fidel al revistei *Magazin istoric* doar două personaje pot fi considerate necunoscute. Unul este William Harvey, creatorul medicinei moderne, cel care a studiat circulația sanguină. El arunca astfel în aer teoria medicului antic Galenus, care împărțea circulația sân-

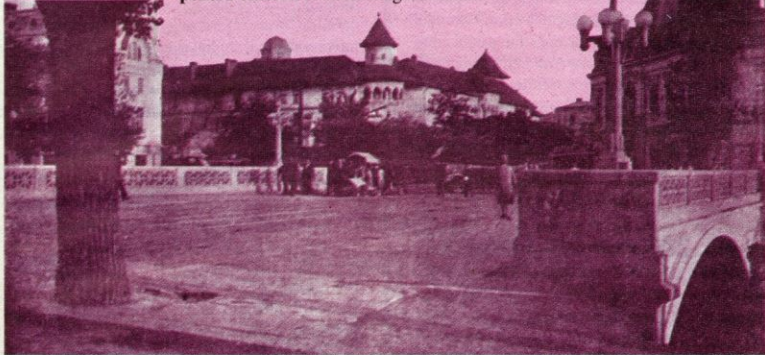
gelui în două circuite distincte: unul care pornea din inimă și altul din ficat.

Al doilea personaj este Antoine van Leeuwenhoek, cel dintâi care a observat microbii printr-un microscop construit de el. Iată cum își descria descoperirea: „Pe 2 iunie [1676], era aproape ora 11 seara, când am văzut niște foarte mici animale vii [în apă]”. Să naștea astfel o știință nouă: bacteriologia.

Felicitări realizatorilor acestei mici bijuterii editoriale. ■

Dorin MATEI

Istoricii se plâng adesea de apariția mult prea târzie la noi a unei instituții specializate, care să fi păstrat, în mod organizat și profesionist, documentele. Dar care este soarta celor conservate în depozitele Arhivelor Naționale astăzi? În ce măsură este pregătită instituția să facă față provocărilor viitorului? Domnul CORNELIU MIHAIL LUNGU, directorul general al Arhivelor Naționale, răspunde câtorva întrebări, pentru cititorii revistei Magazin istoric.

Vechiul sediu al Arhivelor Statului, adăpostite în mănăstirea Mihai Vodă, mutată în timpul ridicării centrului civic

ARHIVELE - PĂSTRĂTOARELE CĂRȚILOR DE IDENTITATE ALE UNUI NEAM

- Vă rog să prezentați pentru cititorii revistei instituția pe care o conduceți.

- Arhivele Naționale, ca instituție desemnată să administreze toate documentele care fac parte din Fondul Arhivistic Național, au o vechime de peste 170 ani. Primele instituții destinate special păstrării documentelor cu valoare istorică și a celor cu valoare practică au fost create prin Regulamentul Organic, în 1831. Alexandru Ioan Cuza a reunit arhivele de la Iași și București înființând, la 31 octombrie 1862, Direcția Generală a Arhivelor Statului. Denumirea actuală - Arhivele Naționale - a fost fixată prin Legea 16 din 1996. Ea a realizat concordanța între conceptul de Fond Arhivistic Național și cel de Arhivă Națională.

Suntem păstrătorii a peste 275 km de arhivă, dintre care 50 km se află la Direcția Arhivelor Naționale Istoric-Centrale. Restul documentelor sunt în custodia celor 41 direcții județene, cărora li s-a adăugat de curând și Direcția județeană Ilfov. Cei peste 275 km reprezintă cca 33.000 fonduri și

colecții arhivistice. În momentul de față, încă 250 km de documente sunt pregătiți pentru a fi preluați în sistemul Arhivelor Naționale.

Fondul Arhivistic Național, așa cum este definit prin lege, desemnează toate documentele de interes național, deci nu numai cele aflate deja în depozitele Arhivelor Naționale, ci și cele păstrate la marii creatori și deținători de arhivă. În articolul 14 al Legii nr. 16 sunt menționați cei care au dreptul să păstreze și dincolo de termenul de 30 ani documentele emise: Ministerul Afacerilor Externe, Ministerul de Interne, Ministerul Apărării, Academia, Președinția, serviciile secrete. Ei sunt însă datori să întocmească inventare arhivistice pentru documentele cu valoare istorică și cu caracter de păstrare permanentă, urmând ca un exemplar să fie trimis la Arhivele Naționale. Atunci când nu vor mai fi necesare pentru activitatea de zi cu zi, aceste documente vor ajunge tot la noi.

La Arhivele Naționale se păstrează documentele cu caracter de păstrare permanentă, cu valoare istorică, și, parțial, cele cu valoare practică. Astfel,

păstrăm și documente privind vechimea în muncă, studiile, drepturile patrimoniale; iar pe baza lor, eliberăm copii la solicitarea persoanelor fizice și juridice.

Activitatea noastră se axează pe două coordonate. Prima o reprezintă punerea în valoare a tezaurului de documente istorice, pe care le punem la dispoziție spre studiu cercetătorilor. Cea de a doua coordonată o constituie elaborarea unor ediții de documente, de inventare arhivistice sau indici. Ducem astfel mai departe tradiția începută de Cezar Bolliac, Alecsandri, Aricescu și continuată de B.P. Hasdeu, cel care a condus arhivele din 1876 până în 1900, iar după el de către D. Onciul, C. Moisil și A. Sacerdoțeanu.

La Arhivele Naționale Istorice Centrale se păstrează 1.200 fonduri și colecții arhivistice. Cel mai vechi document pe care îl avem în Arhivele Centrale datează din 1368, iar cele mai recent intrate în păstrarea noastră sunt documentele din arhiva fostului C.C. al P.C.R., preluate în depozitele proprii după mai multe „pendulări”, mutări succesive...

– Aceste „pendulări” au afectat fondul respectiv?

– Din păcate, da. Ele au fost ridicate din sediul C.C., nu mutate. Au fost transportate în foi de cort, de-a valma, duse la depozitele arhivelor militare de la Pitești, mutate apoi de mai multe ori, până au ajuns la noi. Acum se desfășoară un proces de punere la punct și de întocmire a evidenței.

Revenind la documentele istorice mai vechi, în depozitele centrale și la unele direcții județene se păstrează documente emise de cancelariile domniilor române, de instituțiile ecleziastice. Apoi, o mare cantitate de documente emise de instituțiile statului; cu precădere din secolul al XIX-lea când, prin Regulamentul Organic, s-au pus bazele viitoarelor ministere. Avem astfel fondul Logofetei Dreptății, al Ministerului Dinlăuntrului (viitorul Minister de Interne), al Departamentului Dreptății (sunt foarte multe și interesante documente, mai ales după 1850), al Înaltei Curți de Casație și Justiție, ale Divanurilor judecătorești sau Obșnuitelor Obștești Adunări și, nu în ultimă instanță, al instituțiilor consolidate în urma reformelor înfăptuite de Al. I. Cuza.

– În ce măsură s-au aplecat istoricii asupra tuturor acestor fonduri?

– Tocmai vroiam să spun că dacă celelalte fonduri sunt, mai mult sau mai puțin, studiate, cel al Obșnuitei Obștești Adunări a fost prea puțin

cercetat. Poate că și faptul că documentele sunt redactate în chirilica de tranziție a fost un impediment...

– Pentru un cercetător serios, acesta nu poate fi un impediment.

– Totuși, să știți că nu este foarte simplu. Documentele sunt frumos scrise, dar nu sunt ușor de descifrat. În acest fond se găsesc multe documente interesante. Am studiat și eu documente de acolo și m-am convins de valoarea lor. Este păcat că nu au fost utilizate. În lucrarea lui I. Corfus, o carte de referință, *Agricultura Țării Românești 1831-1848*, nu se fac trimiteri la documentele din respectivul fond, cu toate că numărul informațiilor referitoare la temă este foarte mare.

– Ați putea recomanda și alte fonduri, mai puțin studiate și care adăpostesc documente importante?

– Sigur, merită o atenție mai mare și fondurile Adunarea Electivă, Parlamentul. Dar o recomandare specială se cuvine pentru fondurile personale și familiale. Valoarea unor asemenea fonduri depinde, desigur, și de personalitatea creatorului. Cel mai cercetat fond este cel al familiei Brătianu, dar avem și fondurile Cuza, P.P. Carp, Kogălniceanu, Kretzulescu, D.A. Sturdza, C.A. Rosetti, Bălăceanu. Un fond Bălăceanu există și la Biblioteca Academiei Române, dar la noi se pot găsi multe rapoarte diplomatice, și în fondul lui, dar și în cel al Casei Regale sau al familiei Brătianu. Sunt rapoarte diplomatice de mare valoare, din perioada premergătoare lui 1877. Ele ne arată că încă din 1872 marile puteri luaseră în discuție și practic hotărâseră soarta popoarelor din Balcani, inclusiv a României, mai cu seamă în problema sudului Basarabiei.

Recomand deci studierea acestor fonduri și colecții particulare. Există apoi cel de achiziții noi. Încep să se contureze mai clar fondurile administrative-culturale din perioada modernă: Ministerul Instrucției Publice, cel al Lucrărilor Publice, fondurile ministerelor din perioada interbelică, fondul Ministerului de Interne, până la nivelul anilor 1946-1947, sau fondurile Iorga, Goga, Marghioman. Să amintesc și fondurile date în cercetare în ultimii ani și foarte solicitate: cel al Inspectoratului General al Jandarmeriei și cel al Direcției Generale a Poliției. Desigur, nu în ultimul rând, fondul arhivei C.C. al P.C.R., ale cărui părți structurale s-au conturat acum mai clar în urma întocmirii inventarelor arhivistice.

– În timpul acelor „pendulări” s-au pierdut documente?

- Documente - da, dar nu fonduri întregi.

- În ce stadiu se află prelucrarea fondului?

- Într-un stadiu destul de avansat. Am început cu cele mai importante structuri: Biroul Politic, Stenogrammele, Cancelaria, Gospodăria de partid. La o conferință de presă am anunțat că până la sfârșitul acestui an putem oferi spre cercetare documente până în anul 1972.

A fost nevoie de un efort deosebit pentru prelucrarea lor. La începutul anilor '90 aveam doar un birou care se ocupa de arhivele contemporane. Astăzi am organizat un serviciu, care este tânăr și prin componența sa. A existat și oferta entuziastă de a veni cu studenți care să participe la prelucrarea documentelor din fosta arhivă C.C. al P.C.R. Dar nu se poate așa ceva. Este nevoie de o prelucrare riguroasă, la nivelul prevederilor practicii arhivistice internaționale. Tinerii din serviciul despre care vă vorbeam au fost deja inițiați și au trecut prin practica muncii la depozit, unde au învățat cum se face prelucrarea arhivistică. În fosta arhivă existau un fond „Diverse” sau unul „Palatul Primăverii”, ceea ce nu este corect din punct de vedere al respectării creatorului de fond. Arhivistica are reguli foarte clare, care trebuie respectate, tocmai pentru identificarea corectă și punerea în valoare a documentelor.

- Istoric - cel puțin unii dintre ei - se plâng de dificultățile pe care le au în accesul la unele fonduri. Primești un dosar săptămâna asta și în cea următoare ți se spune că este la legătorie și nu poate fi consultat. Cum vedeți această dispută?

- După 1990 nu se mai pune problema interzicerii accesului la vreun fond. Acuzațiile aduse atunci, la început, au făcut parte dintr-o campanie. „Nu eram director general, deci nu încerc să mă apăr. Dar era o campanie susținută de anumite grupuri de interese. Culmea este că nici unul dintre cei care susțineau că nu au acces la documente nu trecuse pe la sala de studiu. Nu înregistrasem măcar o cerere pentru permis. O altă categorie o constituiau cei care comandaseră documente, dar nu mai veniseră să le vadă.

Imagine din timpul evacuării colecțiilor arhivelor din Iași, în 1944, la apropierea frontului

A existat o anumită tensiune până la apariția Legii 16 în 1996. Decretul 472, care era în vigoare, era un act depășit.

Apoi, existase fondul de arhivă specială. La noi a fost un concept greșit înțeles, fiind considerată arhivă secretă. În orice țară există un fond de arhivă specială. Am să vă dau un exemplu concret. Cu ani în urmă, mă aflu în arhivele din R.F. Germania, pentru realizarea unor microfilme. Eram în căutarea unor rapoarte ale consulului prusac la București privind mișcarea lui Tudor. Ne erau cunoscute din regeste, publicate de E. Hurmuzaki, dar nu aveam documentele integrale. Cu acea ocazie am dat peste un document excepțional, un tratat din 1856 încheiat între Imperiul otoman și Rusia. Era suflat în aur, cu un sigiliu din aur, imens. În acel document se spunea că sudul Basarabiei, gurile Dunării și Insula Șerpilor fuseseră dintotdeauna ale românilor. Am făcut comanda pentru o copie și am tot așteptat să sosească. Când am întrebat ce se întâmplă, mi s-a spus că avea un *regim special*, datorită valorii lui, și nu se putea umbla oricând la el. Până la urmă am primit copia. La arhivele vieneze era afișat, mare, în sala de studiu, un anunț din care aflai că documentele originale, *manu propria*, cu sigiliu etc. se dau la studiu doar în copie. Asemenea documente trebuie protejate.

Un cercetător îmi reproșa faptul că documentele până la anul 1800 nu pot fi consultate decât în copie. L-am asigurat că dacă vrea să facă o cercetare privind hârtia, filigranul, alte detalii legate de scriere, poate avea acces la original, dar numai în mod excepțional.

Astăzi, acea campanie contra instituției s-a redus mult, în bună parte și datorită eforturilor pe care le-am făcut. Am pus la dispoziția cercetătorilor, la sala de studiu, numeroase documente, demonstrând că acuzațiile care ni se aduc sunt neîntemeiate. Există în continuare unele limitări, prevăzute în articolul 22, anexa 6, al Legii 16. Pe lângă limitări ce țin de interesul național, de protejarea vieții private, sunt și limitări care privesc documentele care nu au inventar arhivistic. Noi am mers până acolo încât am dat la

cercetare documente care aveau doar fișă de inventar.

Alte obiecții privesc limita de 12 dosare ce pot fi consultate într-o zi. La arhivele italiene nu se dau mai mult de șase dosare într-o zi. Gândiți-vă de câți angajați am avea nevoie în plus ca să dăm mai multe dosare.

În sfârșit, am putut relua microfilmarea de salvare a documentelor. În trecut nu am avut peliculă și rămăsesem mult în urmă la acest capitol. Acum am reluat operațiunea în ritm susținut, așa că, într-adevăr, multe dosare sunt blocate în această operațiune. Vă asigur însă că facem toate eforturile pentru a veni în întâmpinarea cercetătorilor.

- Cu ce probleme tehnice vă confrunțați?

- Cel mai prost stăm la capitolul informatizare. Resimțim lipsa unei informatizări nu numai în domeniul cercetării, dar și în cel al activității practice. Ne-am confruntat în acești ani cu o avalanșă de solicitări de acte pentru reconstituirea proprietății și ne-ar fi fost mult mai ușor dacă dispuneam de o evidență informatizată.

- Când vom putea dispune de cataloage on-line sau de acces la documente prin Internet?

- La acest capitol am plecat de la zero. Legea prevede cadrul juridic, dar nu dispunem de mijloace tehnice. Am creat un serviciu de arhivă tehnică (audio și video). Acest compartiment își va extinde atribuțiile și în teritoriu. În cadrul Săptămânii arhivelor din acest an am rezervat o zi dezbaterilor pe această temă. Este un tip de arhivă a viitorului.

O altă problemă tehnică o constituie cea a spațiilor. S-au reluat lucrările la un sediu nou, în curtea Direcției municipiului București, unde vom putea adăposti 40 km de arhivă. Am inițiat demersurile pentru un sediu nou al Arhivelor Naționale. Cred că instituția a așteptat destul pentru un sediu nou. În acest sens am invocat un memoriu din 1891 semnat de Hasdeu și altul din 1940, iscălit de Aurelian Sacerdoțeanu, adăugând că față de cererile din cele două documente, valabile și azi, adăugăm și nevoia de informatizare.

- Câte scannere performante lucrează la transpunerea pe suport electronic a documentelor?

- Întrebați-mă mai întâi câte calculatoare avem. Aici, la centru, mai există câte ceva, dar în teritoriu fiecare s-a descurcat cum a putut, încercând să obțină sponsorizări. Avem un plan național de informatizare, ne mai trebuie și mijloacele financiare pentru a-l pune în aplicare. Eu am speranțe că doleanțele noastre își vor găsi împlinirea.

- Un document scris pe pergament sau pe hârtie rezistă câteva sute de ani. Pentru cele pe suport magnetic speranța de viață este mult mai redusă. Totuși, aceasta este soluția viitorului. Cine și cum va hotărî ce documente vor fi recopiate pentru a fi transmise posterității?

- Noi avem deja experiența microfilmării. Și pentru microfilmare ni se garantau doar 30 ani. Până acum s-a dovedit cea mai bună soluție și nu a fost nevoie să le recopiem, deși va trebui să examinăm și această problemă.

În privința unei selecții viitoare a documentelor care să fie recopiate pe suport magnetic, problema este deja rezolvată. Orice document care ajunge la noi și are caracter permanent trebuie păstrat. Deci nu se mai pune problema unei alte selecții. Și apoi, sunt sigur că în viitor vor apărea și alte tehnologii.

Dar noi avem datoria, obligația, să prezervăm cât mai mult documentele originale, pentru că ele sunt cărțile de identitate ale unui neam.

Problema selecției se pune la documentele cu caracter practic, mai ales în condițiile actuale, când multe întreprinderi se privatizează și noii proprietari consideră că nu mai au nevoie de arhive. Au venit la noi oameni disperati, care nu își pot lua pensia pentru că nu pot obține acte justificative pentru câțiva ani lucrăți la o

întreprindere sau alta, deoarece acele documente nu mai există.

Nici un arhivist adevărat nu își poate permite să abandoneze vreun document, chiar dacă lipsa de spațiu rămâne o problemă permanentă. ■

La banchetul oferit de Arhivele Statului, la ieșirea la pensie a directorului C. Moisil

A consemnat
Dorin MATEI

Chipuri uitate

Diplomatul și omul politic Costache Negri (1812-1876) nu a fost căsătorit. A avut o fiică, Josefina, pe care scriitorul Radu Rosetti o considera rodul iubirii dintre frumosul moldovean și o cântăreață de operă, germană la origine, pe care Negri o cunoscuse în timpul călătoriilor sale în Italia. Numele cântăreței era Sabine Heinefetter (Heinefitter). Alți contemporani sau biografi ai lui Negri spun că numele acesteia ar fi fost Giuseppina Berta. Mai aproape de zilele noastre, pornind de la faptul că Sabine Heinefetter adoptase în lumea artistică numele italian de Giuseppina, criticul și istoricul literar Pericle Martinescu e de părere că Sabine și Giuseppina sunt una și aceeași persoană.

Conacul din Epureni al lui Manolache Kostaki Epureanu, unde a poposit adesea Josefina

JOSEFINA STURDZA

C.D. ZELETIN

Costache Negri a recunoscut fetița născută din legătura cu frumoasa cântăreață și i-a asigurat o educație aleasă în pensioane din Paris și apoi la Viena. Perioada pariziană a Josefinei nu ne e cunoscută mai deloc. Nu știm cu precizie nici data nașterii: 1836 sau 1839. Știm însă că în 1848, deși avea doar câțiva ani, se considera revoluționară, ca și tatăl său, și purta cocardă roșie în Parisul răscolit de revoluție.

În 1852 a absolvit Conservatorul din Paris, dovedind o deosebită înclinație pentru arta pianului. În 1853, sosită la Viena, își continuă studiile muzicale și ia lecții de pictură.

Poetul refuzat

În 1852, Dimitrie Bolintineanu, aflat în exil, a fost găzduit o vreme de Ion Ghica la Istanbul. Poetul o cunoscuse pe Josefina la

Paris și se îndrăgostise de ea. Se gândea chiar să se căsătorească. I-a împărtășit intențiile sale lui Ghica. Acesta și-a dat seama că era o chestiune destul de gîngășă, pentru că poetul era lipsit de mijloace materiale și nu-și putea întemeia un cămin. Părerea lui a fost confirmată de tatăl fetei, căruia îi scrisese în țară. Răspunsul lui Negri rămâne un exemplu de delicatețe. Dată fiind firea sensibilă a poetului, un refuz

C. Negri în tinerețe

în termeni transparenți ar fi provocat o traumă și-atunci a apelat la soluția temporizării. Negri îi scrie lui Ghica din Galați la 22 septembrie 1852: „Cât pentru acest din urmă [D. Bolintineanu], știi că au îndrăgit se vede pe fata mc. Eu am agiuns sărac, el asăminea, și pentru ca viitorul să nu mă apuce blăstămat de cătră ei, a mc datorie este de a gândi la dănsul cu acel sânge răce și înțelepciune ce nu are poezia care privește toate în floare trandafir. Mai cu vreme, când să vor mai preface încungiurările proaste în care astăzi mă aflui, și înainte de toate cu învoirea fetii, nu mă voi împotrivi, iar păr'atunce [până atunci] voi lucra după cum cer adevăratele îndatoriri părintești – adică mai întâi de toate a asigurepsi [a asigura] o pâne permanentă bietii fetii mele. Aceste și le scriu ție, iubite Ion Ghica, ca unul ce ești cu minte bărbat, nevroid asăminea a le scrie Bolintineanului, cu care în asăminea pricină eu nu pot să am dreptate din orbirea în care îl bagă înșelătoarele iluzii ale poeziei.”

Titlul volumului pe care poetul refuzat în iubire îl publică la Iași în acel an, 1852 – *Cântece și plângeri* – e grăitor însă.

Negri n-a uitat gestul său față de poet, probabil că a avut și remușcări. A căutat mereu mijloace de a-l ajuta cu discreție. La zece ani distanță, în 1862, când era agent diplomatic la Istanbul, îi scria lui Baligot de Beyne, secretarul particular al lui Cuza Vodă: „Scumpe prietene, iată un bon de 100 de galbeni [...] Dacă ți-e cu puțință, dă-l lui Bolintineanu îndată ce-i încasezi. Mă abțin de a-ți spune mai multe asupra acestui lucru, dar te rog numai să faci asta în cel mai mare secret posibil. Acest bărbat vegetează; el e poet – iată singurul lui defect, dar, tocmai pentru că e poet, nu trebuie să-l lăsăm să se scufunde.”

Între două căsnicii

În 1853, Josefine a se căsătorise cu Vasile Romalo (1831-1883), fiul lui Iordache Romalo, zis și Grigoriu (sau Grigoriade), și al Mariei, soră cu tatăl Elenei Cuza Doamna. Frații lui Vasile, Emanuel, Grigorie și Alexandru, ca și el însuși, au fost, la Paris sau în țară, revoluționari și unioniști înfocați. Vasile a fost membru al Corpurilor legiuitoare și prefect al județului Tutova.

Tinerii căsătoriți țineau strânse legături cu Manolache Kostaki Epureanu, vărul lui Costache Negri, el însuși unul din fruntașii politici ai vremii, în mai multe rânduri ministru

și prim-ministru. Dintr-o scrisoare trimisă de Negri din Istanbul, aflăm că tânăra familie Romalo mergea la moșia Epureni, ținutul Tutovei, a lui Manolache. La 10 mai 1861, el le scria cât de mult își dorea să se retragă din toate activitățile și să se stabilească la Târgu Ocna: „Am scris și lui Manuel Epureanu să părăsească serviciul și să vie pentru a-și îngriji afacerile sau mai degrabă pentru a le lichida”.

În 1865, Josefine s-a despărțit de Vasile Romalo, din motive rămase necunoscute. A avut cu el trei copii: Ecaterina, Margareta și Alfred, care au trăit în oarecare strâmtorare.

La 10 octombrie 1866, Josefine s-a recăsătorit cu Ștefan Sturdza (1830-1893), unul dintre cei patru fii ai vornicului Alexandru Sturdza Bărlădeanul. Era fratele Mariei Sturdza, soția lui Manolache Kostaki Epureanu. Ștefan absolvise liceul la Breslau și era doctor în litere și drept al Universității din Leipzig. A funcționat o vreme ca procuror în Dobrogea și, după un popas ieșean, s-a stabilit la Bărlad, unde a fost președintele organizației Partidului Conservator din județul Tutova. Era un om cultivat, scriitor, bun conferențiar. El însoțea cu prelegeri concertele de pian ale soției sale, Josefine. Așa s-a întâmplat la 20 aprilie 1886, când a vorbit despre *Socialism și comunism*, sau la 11 decembrie 1888, când a rostit una din puținele – dacă nu cumva singura – conferințe despre Eminescu în timpul vieții lui: *Observații și schițe*

comparative asupra poetului M. Eminescu, tipărită apoi în broșură la Bârlad.

Anul 1889 a fost greu pentru amândoi soții. Ștefan Sturdza demisionează din postul de primar al Bârladului, pe care îl deținea de curând, iar administrarea moșiilor îi mergea prost. În decembrie, participă, împreună cu Josefina, prințul Al. Bibescu și soția acestuia, marea pianistă Elena Bibescu (*Magazin istoric*, nr. 1/2003), la înmormântarea mamei sale, Smaranda Al. Sturdza Bârlădeanu, moartă la 88 de ani și înmormântată cu mare pompă la moșia Pogana dinspre târgul Puiești, județ Tutova.

Bârladul, în care Josefina se fixează o vreme, era un oraș cu intensă activitate culturală: avea tipografii, edituri, câteva săli de concert. Se pare că, prinsă în zbuciumul celor două căsnicii, la un moment dat Josefina neglijase pianul, deoarece tatăl său, C. Negri, o întreba, la 16 februarie 1876, printr-o scrisoare

„În seara de 27 oct. a.c. [1893], plecând de la Bârlad într-o afacere, în vagon, Mitică Boldur-Epureanu îmi prezintă pe doamna Iosefina Sturdza, născută Negri, fata lui Costaki Negri. Până la Bârlad n-a făcut decât să-mi povestească tot soiul de lucruri interesante, fiind foarte inteligentă și în curent cu mișcarea intelectuală a timpului. Iată un proverb destul de hazliu pe care l-am auzit de la dânsa: «Vine vremea unde zici măgarului

moșule». Tot ea mi-a spus că cuvântul nevastă ar veni probabil de la înțelesul nu-vestulă, o femeie care nu mai slujește Vestei, știut fiind că vestalele trebuia să fie fete mari. Aceasta ar fi explicarea pe care i-ar fi dat-o Costaki Negri, pe când mergeau într-o zi de la Bârlad la țară. Mi-a spus asemenea că posedă mai multe suveniruri și scrisori de la Vasile Alecsandri, pe care l-a cunoscut intim. Între altele, ar avea un album de poezii scris cu litere intermediare [alfabetul de tranziție] de însăși mâna lui Alecsandri.

(A.C. Cuza, *Însemnări din viață și documente omenești*, text inedit)

trimisă din Târgu Ocna, dacă „a recuperat ceea ce pierduse la epinetă“. Epinetă e un instrument cu coarde mai mic decât clavicinul, ciupirea coardelor efectuându-se cu un deget mecanic numit *sautereau*. Sigur recuperase. În orice caz, la 1 martie 1887 apărea public, într-un *Concert D. Hinke* (Daniel Hinke era capelmaestrul muzicii Regimentului 12 dorobanți din Bârlad). Josefina a interpretat la pian lucrări de Haydn, Bach, Gounod, Friedrich Wilhelm Kucken și Henric Rovina.

Asemenea verișoarei sale mai tinere, pianista Elena Bibescu, Josefina Sturdza îndrepta venitul produs de concertele sale spre opere de caritate. Amintim pe cele donate în 1888 și 1889

Comitetului Național Român pentru Expoziția Universală de la Paris (președinte al Pavilionului românesc era prințul George Bibescu). Josefina avea timp să redacteze și unele cronici muzicale, publicate în ziarele *Tutova* sau *L'Indépendance roumaine*.

Singura moștenire numele tatălui

La 2 mai 1893, deși avea doar 63 de ani, Ștefan Al. Sturdza a încetat din viață. Disparația lui a împovărat-o pe Josefina cu noi griji, sustrăgând-o preocupărilor culturale. A avut doi băieți cu Ștefan Sturdza, pe Nicolae, născut înainte de 1870 și mort în plină tinerețe, și pe

D. Bolintineanu – poetul îndrăgostit, refuzat cu delicatețe

Alexandru, născut în 1870 sau 1871, care va supraviețui ambilor părinți.

Să amintim totuși faptul că o bucată în proză, *Notre Parc*, publicată de ea într-un supliment al ziarului *L'Indépendance roumaine*, îi trezise interesul lui Alecsandri, aflat la Paris. La 8 decembrie 1889, Alecsandri îi scria istoricului Al. Papadopol Calimach, care trăia la Tecuci, manifestându-și entuziasmul pentru talentul literar al Josefinei.

Se pare că după cea de a doua căsătorie, Josefinea părăsea rar țara și chiar Bârladul. Principalul motiv pare să fi fost reducerea progresivă a mijloacelor materiale. Activitatea sa concertistică s-a limitat la ceea ce îi putea oferi Bârladul.

Se zbate în tot mai multe greutăți. Caută soluții. Își plânge necazurile și cere ajutor, ceea ce tatăl ei, trecut nu o dată

prin grele încercări, nu făcuse. O scrisoare dramatică, redactată în limba franceză la 2/15 iunie 1901 și trimisă din Bârlad lui D.A. Sturdza, pe atunci președinte al Consiliului de Miniștri, descrie adevăruri simple și adânci: „Ceea ce nu v-am spus, domnule ministru, este că această slujbă [solicitată pentru fiul ei Alexandru] ar servi în același timp sporirii strictului necesar care-i lipsește aproape complet fiicei lui Kostaki Negri, mama sa. Afând că Negri se găsea într-o poziție dificilă, aproape strâmtorată, marele Brătianu a vrut în mai multe rânduri să-i ofere o sinecură, ca o recompensă națională; odată a descoperit chiar că statul îi datora douăzeci de mii de franci din timpul consulatului său la Constantinopol, dar în mod constant – spre marea uimire, iar în urmă, spre marea satisfacție a lui Brătianu, care vedea în Negri pe omul vechii

timp, să-mi lase și mie ceva din care să trăiesc, mie, ce n-am altă moștenire decât numele sfânt al tatălui meu.

Fiul meu, Alexandru Șt. Sturdza, are aproape treizeci de ani. De la vârsta de douăzeci de ani a luptat să salveze o avere încurcată, moștenită de la tatăl său. Anii agricoli răi, marile interese l-au ruinat și, nemairămânând cu nimic, s-a hotărât plin de curaj să-și termine studiile, ca prin muncă să-și poată întreține mama și să nu roșească de numele ce-l poartă. Se pricepe la fel de bine în finanțe ca și-n administrație. Are multă bunăvoință și înțelegere a afacerilor și-i foarte inteligent. Iată situația pe care am ținut să v-o expun în tot tristul ei adevăr. În amintirea scumpului meu tată, ce vă prețuia și ținea mult la dumneavoastră, vă aprecia patriotismul, nu-i uitați pe urmașii unui mare patriot, care se înecă în lupta pentru existență.“

Josefine a încetat din viață în 1903. Taina venirii ei pe lume a însoțit-o în mormânt. În certificatul de deces datat 7 noiembrie 1903, la rubrica *numele mamei*, urmașii au completat „baroneasă Don-toru“, ceea ce, pentru istoricul Paul Păltănea, nu este decât „o mistificare genealogică născocită, desigur, de Josefina“.

Anonima era... un tânăr

În sărăcia de documente privitoare la viața ei, rămâne de o mare însemnătate profilul pe

V. Alecsandri (împreună cu I. Ghica, în 1855) a urmărit cu atenție preocupările literare ale Josefinei

care o necunoscută, Maria N. de la Banca, i l-a publicat în ziarul bârlădean *Paloda*:

„Doamna Josefina Sturdza E femeia cea mai cultă din Bârlad: creierul său e o enciclopedie întreagă. Discută cu aceeași competență chestiunile științifice ca și cele literare, în care s-a specializat. Iubește mult naturalismul literaturii rusești, preferându-l scrierilor frivole ale lui Émile Zola. Nu admite părerea că Balzac și Flaubert au pregătit pe Zola, pe care-l consideră ca pe un product al mediului înconjurător intim în care a trăit. Iubitoare entuziastă a politicii îmbrățișată de prietena sa, doamna Julieta Adam, de la [La] *Nouvelle revue*, la care colaborează și domnia sa. Scrie la [Le] *Figaro*, ziarul său favorit, pe care-l citește zilnic cu aceeași plăcere cu care M-me XY citește *Universul*. A scris, de asemenea, articole literare în *L'Indépendance roumaine* și *Revista literară*. Aș fi foarte fericită dacă s-ar hotări să scrie ceva și la *Paloda*.

Caracterele stilului său: elegantă, conciziune și spiritual până la ironia. cea mai mușcătoare.

Iubește cu pasiune muzica; e maestră în arta de a cânta la piano. Admiratoare sinceră a școlii wagneriene, a cărei muzică o consideră a viitorului. Legende lui Wieniawsky o fac tristă, după cum o înveselește muzica lui Offenbach. Când a aflat despre moartea lui Gounod, a plâns mai multe zile, cântându-i genialele lui opere.

Autorii români favoriți: nici unul. Ar iubi pe Maiorescu, dacă n-ar fi prea exclusivist; ar iubi pe Eminescu, dacă n-ar fi prea trist; ar iubi pe Macedonski, dacă n-ar fi prea... prost!

Autorii francezi: iubește mult pe Alexandre Dumas tatăl și pe fiul, admirând sfântul lor duh.

Particularități: liberă cugetătoare; îi place mult să facă politică; e prietena cea mai bună, cea mai sinceră și mai plină de afecțiune, ține mult la bibliotecă, la piano și la inteligentul și vioiul prieten al casei: Ralf.“

Articolul necunoscutei a nemulțumit-o pe Josefina. S-a interesat printr-un intermediar la redactorul *Palodei*, G. Cațafani, cine era autoarea, dar acesta a păstrat secretul. Intermediarul i-a comunicat redactorului observațiile Josefinei Sturdza pe marginea articolului incriminat, iar acesta le-a inclus într-un interviu din *Paloda*; e inexact faptul că ar fi colaboratoare la periodical francez *La Nouvelle Revue* și că preferă naturalismul scrierilor rusești operelor lui Zola; e inexact că nu agreează scriitorii români: „Pe Maiorescu îl consideră ca pe unul dintre cei mai distinși profesori de filosofie și profund cugetător, critic, psiholog și logician de frunte ce ilustrează catedra sa la Facultatea de litere din București; stimează pe Gherea, iar că îl privește pe Eminescu, păstrează un cult deosebit cugetării infinite în care se oglindește sufletul acestui nemuritor poet“; e inexact că

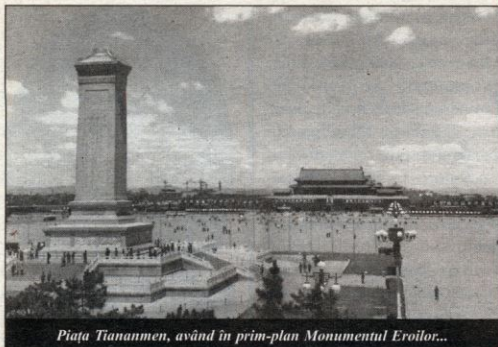

Al. Papadopol-Callimach, un alt admirator al Josefinei

ar fi liber-cugetătoare: „doamna Josefina Sturdza m-a asigurat că posedă o pietate pentru cultul religiei creștine în care s-a născut și a crescut...“ etc.

Au trebuit să treacă ani și ani pentru a se afla că Maria N. de la Banca era, de fapt, ...un tânăr de 24 de ani, Constantin Hamangiu (1869-1932), ce avea să devină un jurist celebru, membru al Academiei Române (1930) și ministru de Justiție (1931-1932), autor – printre altele – al importanțelor cărți, în câte trei volume fiecare, *Codul general al României* și *Tratatul de drept civil roman*, de referință și azi în literatura de specialitate. A debutat ca poet și prozator, destul de fecund, colaborând la revistele *Gheorghe Lazăr*, *Literatură și artă română*, *Paloda*, *Tutova* etc. Astăzi este complet intrat în uitare ca scriitor...

În 1987, treceam prin fața fostei sale locuințe din București, de pe strada Sfinților, exact când buldozerele își repezeau colții în admirabile uși din fier forjat, înobilate cu vitralii... ■

Piața Tiananmen, având în prim-plan Monumentul Eroilor...

În China palatele au apărut din necesitatea împlinirii unor ritualuri de cult, devenind ulterior simboluri ale autorității regale și ordinii sociale. Primele cunoscute până azi în istoria arhitecturii chineze sunt Ming Tang – Sălile Luminii. Având o formă pătrată, indicând cele patru puncte cardinale, erau ridicate pe o platformă rotundă, simbolizând cerul.

TIANANMEN POARTA LINIȘTII CEREȘTI

ANNA EVA BUDURA

Apoi au fost ridicate edificii complexe care au încorporat aceste sanctuare și au devenit, fără a-și pierde menirea simbolică, centrele de administrare a țării. Despre ele, *Cartea ritualurilor* afirmă că erau „clădiri care defineau clar diferența între domnitor și demnitarii săi, care au condus la înnoobilarea simțămintelor între frații mai vârstnici și cei mai tineri, între părinte și fiu, la instituirea unei ordini între cei cu rang înalt și cei de rând și a unei demarcații clare între bărbați și femei”.

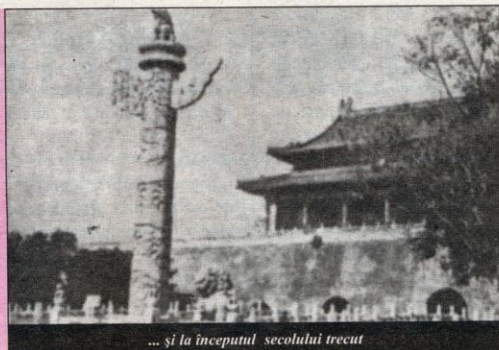
Pentru a respecta ideea ordinii pe pământ, palatul imperial era plasat în centrul Capitalei, considerată, la rândul ei, centrul imperiului.

Deci palatul imperial era socotit nucleul țării, de unde suveranul își exercita puterea prin virtute. Complexul din jurul acestuia, numit Orașul palatelor, simboliza Steaua Polară, considerată de cosmogonia chineză centrul universului, „spre care se întorc cu venerație toți aștrii cerului”, ceea ce și explică numele de *Zijincheng* – Orașul interzis al Stelei purpurii. Potrivit concepției confucianiste, palatele trebuie să se impună prin maiestruozitate și grandoare și printr-un „stil artistic distins, sincer și simplu, lipsit de stridență”. Întregul complex, prin ansamblul său, trebuie să tindă spre armonia universală.

Începând cu dinastia Zhou (1122-255 î.e.n.), când au fost stabilite principiile și planul concret al construirii capitalelor, Orașelor imperiale și Orașelor palatelor, acestea au fost respectate cu strictețe, până în secolul XV, când a fost ridicat Palatul imperial din Beijing, complex arhitectural reprezentativ al artei și gândirii tradiționale chineze.

În China, de-a lungul secolelor, spațiului din fața laturii sudice a palatelor imperiale i s-a acordat o mare importanță. Era locul ce reflecta măreția casei imperiale, inspira spaimă și impunea supușenie. Aici erau expuse însemnele imperiului, aici se realiza, într-un cadru solemn, legătura suveranului

Aici erau cinstiți zeii, strămoșii și tot aici își îndeplinea Fiul Cerului îndatoririle de mare preot, domnitor și dascăl. Sunt construcțiile de care amintește Cartea ritualurilor (Lishu) atribuită lui Confucius, construcții ridicate după ce „Cel Înțelept a găsit metoda topirii metalelor și a arderii tuburilor de lut“, lăcașuri destinate invocării zeilor și spiritelor strămoșilor.

... și la începutul secolului trecut

cu supușii săi, aici se marceau marile evenimente ale dinastiilor.

În 1420, când a fost construit Orașul imperial, poarta sudică, intrarea sa principală, a fost durată din coloane de lemn, fiind numită *Chengtianmen*. Poarta ce sprijină cerul, pentru a sugera statura mistică a împăratului, Fiul cerului, care domnește asupra celor nouă zări ale cerului. În fața porții a fost orânduită o piață ce măsoara 11 hectare și era înconjurată de un zid stacojiu cu trei porți. De aici, pornea un drum larg spre sud și altele în direcția est și vest.

Așa cum cerea cutuma milenară, în partea estică a acestei porți, într-un pâlce de chiparoși, a fost ridicat un impresionant Templu pentru cinstirea memoriei strămoșilor, unde erau păstrate tabelele votive ale predecesorilor casei imperiale. În vestul lui a fost ridicat Altarul gliciei strămoșești. Aici se află simbolul

unității întregii țări: o platformă cu pământ adus din cele patru puncte cardinale ale Chinei. În anul 1651, Poarta ce sprijină cerul a fost reconstruită. Din cărămizi mari, grele de 24 kg fiecare, a fost zidită o fundație trapezoidală înaltă de zece m, cu cinci porți-viaducte, iar deasupra a fost înălțat un edificiu impresionant cu un acoperiș în două pante acoperit cu olane aurii. Poarta a fost numită *Tiananmen* – Poarta liniștii cerești. Este cea care domină astăzi piața.

În fața acesteia, deasupra Râului cu ape aurii, au fost arcuite șapte poduri de marmură, unul central, pe calea imperială, pentru suveran, alte două pentru membrii clanului imperial, urmate de alte două pentru demnitari și ultimele pentru persoane fără funcții și fără rang. Pe cele două laturi ale podului imperial au fost ridicate *huabiao*, însemne ale puterii – coloane de marmură înalte de 10 m, sculptate cu dragoni. Acestea au în vârf un

vas ce captează roua cerului, băutură menită să asigure longevitatea împăratului, și un animal mitic numit hou, care contemplează cerul. Legenda spune că aceste creaturi erau chemate să urmărească activitatea împăratului și să-l avertizeze când își neglija îndatoririle. Alături de acestea a fost așezată, sculptată în marmură, o pereche de lei, ce reflectă autoritatea supremă a împăratului, în fața căreia și regele animalelor se supune. Masculul, aflat la vest, are sub laba dreaptă o minge de mătase; leoaica are sub laba stângă un pui.

Poarta liniștii cerești a fost martora marilor alaiuri împărătești, când suveranul pleca spre Templul cerului sau Templul pământului, pentru prezentarea sacrificiilor; a momentelor când domnitorul pleca la război sau își conducea comandanții în campaniile militare; a marilor ceremonii de primire a celor victorioși;

a nenumăratelor ritualuri de prezentare a sacrificiilor pentru cinstirea stindardului și, nu în ultimul rând, a momentelor importante de emitere a edictelor imperiale. Considerat document sacru, edictul imperial, după ce era înmănat ministrului ceremonialului în sala tronului, era adus într-un pavilion în formă de dragon, pe terasa Porții liniștii cerești. Aici i se dădea citire în fața întregului corp de demnitari îngenucheat în piață, apoi era așezat în gura unui phoenix aurit și coborât în afara porții. Un demnitar îl prelua, îl pune pe „o tavă de nori” și, ocrotit de un baldachin imperial, edictul era dus la Ministerul ceremonialului, unde era copiat în mai multe exemplare. Apoi, era încredințat curierilor speciali, pentru a fi dus în capitalele provinciilor.

Ultimul edict, astfel adus la cunoștința națiunii chineze, a fost cel din 25 decembrie 1911, semnat de împărăteasa Longyu, care anunța abdicarea ultimului împărat al dinastiei Qing, Puyi.

Pe latura estică a Porții liniștii cerești, din trei în trei ani, aveau loc ceremoniile fastuoase, în cadrul cărora erau anunțați și cinstiți cei care au promovat examenele imperiale și erau înmăunate însemnele de excelență celui care ocupase primul loc. De aici, viitorii demnitari ai Chinei erau conduși spre sala tronului, pentru a fi primiți de

suveran. Pe latura vestică a acestei porți, în schimb, în fiecare primăvară aveau loc ceremonii de altă natură. Ministrul pedepselor dădea citire deciziilor luate de împărat, ca for suprem de justiție, în cazurile unor crime de o deosebită gravitate, ce sfârșeau prin condamnarea la moarte. Tot acolo erau executate inculpații.

Pe laturile estică și vestică ale pieței, de-a lungul coridoarelor de o mie de pași, se aflau clădirile, modeste de altfel, ale tuturor ministerelor, ale comandamentului armatei și ale serviciilor secrete, precum și ale Academiei imperiale și Spitalului imperial. Era cea mai activă zonă a palatului. Sute de demnitari, funcționari, scribi și servitori se aflau într-o permanentă fierbere pentru a rezolva problemele imensului imperiu.

Odată cu era republicană, începută în anul 1912, în Piața porții liniștii cerești, piața încărcată cu semnificație sacră în epoca imperială, au intervenit mari schimbări, însă importanța sa istorică tradițională a rămas, fiind încărcată cu amintirea unor evenimente politice determinante pentru evoluția Chinei în secolul XX. Acolo au avut loc marile demonstrații ale tineretului patriotic, care au debutat cu evenimentele de la 4 mai 1919 și s-au repetat în anii 1925, 1926, 1935 și 1947, ocazii în care tineretul și-a ridicat glasul în favoarea

apărării integrității teritoriale a Chinei și a demnității sale naționale, împotriva războiului civil și a guvernării corupte.

Acolo, în fața a 300.000 de oameni, la 1 octombrie 1949, a fost proclamată Republica Populară Chineză. Tot aici au avut loc acțiunile de masă din anii 1976 și 1989, în care noua generație s-a pronunțat pentru noua orientare în dezvoltarea Chinei pe calea democrației, reformelor și deschiderii spre exterior.

Piața porții liniștii cerești s-a lărgit treptat, ajungând astăzi la 50 hectare. Este cea mai mare piață din lume, în care încăpă 1 milion de oameni. Pe latura vestică, pe locul vechiului zid înconjurător, al clădirilor ministerelor, în anul 1959 au fost construite, doar în zece luni, impunătorul edificiu al Parlamentului chinez, iar pe cea estică, Muzeul Național de Istorie. Pe vechiul drum imperial, pe axa Orașului palatelor și a vechiului oraș Beijing, s-a ridicat, în anul 1958, Monumentul eroilor revoluției, apoi în anul 1976 – Mausoleul președintelui Mao Zedong. Tot acolo, are loc în fiecare dimineață, la răsăritul soarelui, ceremonia înălțării steagului național, pe un catarg înalt și în cadrul unei solemnități impresionante. În ciuda schimbărilor, Piața Tiananmen a rămas un loc sacru, un simbol al continuității tradițiilor istorice ale locuitorilor Chinei. ■

BRUTĂRUL

8

1906. Coafezul Charles Nessler face, la Londra, o primă demonstrație a undulației permanente, care se va numi „permanent”.

11

1884. Se naște, la New York, Eleanor, o nepoată a președintelui american Theodore Roosevelt, care, la 21 de ani, va deveni soția celui de-al 32-lea președinte al S.U.A., Franklin Delano Roosevelt. Va fi considerată cea mai importantă femeie publică a secolului XX, pentru activitatea depusă pe plan social și pentru cuplul solitar, din punct de vedere politic, pe care l-a făcut cu președintele, deși în viața particulară cei doi nu se înțelegeau deloc. Pe perioada celor trei mandate ale lui F.D. Roosevelt, bolnav de poliomielită, Eleanor i-a fost acestuia o consilieră de neegalat, iar săracilor, femeilor, negrilor și șomerilor un avocat devotat.

13

1940. Sosește la București, într-o zi de sâmbătă, misiunea militară germană, solicitată lui Hitler de Carol II formată din doi generali, unul din forțele terestre, celălalt din forțele aeriene, și câteva sute de ofițeri și mai multe mii de soldați. Misiunea oficială fusese precedată de trupe speciale, venite din Bulgaria, sub acoperirea unei fanfare, pentru a putea introduce în voluminoasele cutii pentru instrumente armamentul. Au fost primii soldați germani care s-au instalat pe Valea Prahovei, pentru a asigura protecția exploatărilor petrolifere.

15

1917. După un proces desfășurat cu ușile închise și fără a se întocmi măcar un proces-verbal, în timpul căruia acuzata neagă că ar fi lucrat vreodată pentru Germania, este executată, în zorii zilei, celebra Mata Hari, al cărei nume este un apelativ malayezian (Mata=ochi și Hari=zi; în traducere liberă, Ochiul zilei). În fața plutonului de execuție se comportă cu mare demnitate și refuză să fie legată la ochi.

18

1812. Începe retragerea armatei lui Napoleon de sub zidurile Moscovei. În spatele trupelor se întinde un convoi imens de trăsură și căruțe, transportând alimente și obiecte de preț jefuite din oraș. Disciplina a decăzut în asemenea măsură, încât nici măcar mareșalul Davout nu ordoană să fie împușcați vinovații, ce încarcă lucrurile furate, deși caii nu sunt suficienți pentru artilerie. În seara de 19 octombrie, după un marș neîntrerupt de o zi întreagă pe calea Kalujaska, pe care abia încap opt căruțe una lângă alta, armata, cu întreaga captură de război, încă nu ieșise din oraș.

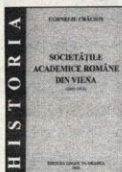
19

1898. Iată o definiție a dragostei, pe care o găsim în *Jurnalul* lui Gala Galaction, sub această zi, într-o scrisoare adresată surorii Zoe, cea care îi va deveni soție: „De la început, vei ști că vorbesc numai de dragostea ideală, adică de dragostea purificată de orice dorință a simțurilor, de orice urme de senzualitate. Voluptatea – dragostea simțurilor – mi se pare o apărare brutală, o beție smintită care n-are în ea absolut nimic din ceea ce numesc eu dragoste. Într-o vreme, după multă citire de cărți asupra iubirii, ajunsesem la convingerea că plăcerea trupească este pricina corupției dragostei și a o mulțime de nenorociri care lovesc dureros pe cei îndrăgostiți. Voluptatea are, după mine, un păcat ce trebuie ispășit în chip amar. Azi cred mai puțin lucrul acesta; totuși, sunt convins că nimic nu dezordonează, nu enervează, nu obosește și prin urmare nimic nu distruge mai repede dragostea decât materializarea ei. Pentru mine dragostea e o prietenie – numai o prietenie – dulce și senină; e un sentiment fraged, care încadrează un șir nesfârșit de atenții delicate, de servicii sincere și de întrețineri luminate.”

28

1938. Ernest Hemingway primește, de la o firmă o cravată, însoțită de o scrisoare. „Cravatele noastre se bucură de mare succes. Sperăm că ne veți trimite doi dolari pentru acest exemplar.” După ce studiază atent pachetul, scriitorul expediază firmei ultima sa carte, însoțită de o scrisoare. „Cărțile mele se bucură de mare succes. Un exemplar costă doi dolari și optzeci de cenți. Sper că îmi veți returna optzeci de cenți.”

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **Corneliu Crăciun** – SOCIETĂȚILE ACADEMICE ROMÂNE DIN VIENA (1861-1918)

Editura Logos'94, Oradea, 2001, 358 pp.

● **Lt. col. Dimitrie Pappasoglu** – ISTORIA FONDĂRII ORĂȘULUI BUCUREȘTI. ISTORIA ÎNCEPUTULUI ORĂȘULUI BUCUREȘTI. CĂLĂUZA SAU CONDUCĂTORUL BUCUREȘTIULUI

Fundația Culturală Gheorghe Marin Speteanu, București, 2000, 324 pp.

● **AȘA CUM A FOST. MEMORII DE RĂZBOI**

Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1999, 292 pp.

● **Petru Bejinariu** – GÂND ȘI CUVÂNT ROMÂNESC.

Editura Bucovina, Iași, 2002, 308 pp.

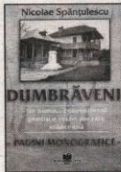
● **CARTA NAȚIUNILOR UNITE ȘI STATUTUL CURȚII INTERNAȚIONALE DE JUSTIȚIE** (ediție îngrijită și studiu introductiv de dr. în drept **Ion Grecescu**)

Editura Rosetti, București, 2002, 197 pp.

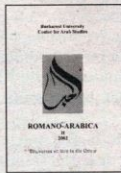
● **Gheorghe Cojocaru** – COLAPSUL URSS ȘI DILEMA RELĂȚIILOR ROMÂNĂ - ROMÂNE

Editura Omega, București, 2001, 236 pp.

● **Prof. Nicolae Spântulescu** – DUMBĂVENI – UN NUME... CONVENȚIONAL PENTRU O AȘEZARE VRÂNCEANĂ. PAGINI MONOGRAFICE

Editura Corvin, Deva, 2001, 236 pp.

● **ROMANO-ARABICA. NEW SERIES, NO. 2, DISCOURSES ON LOVE IN THE ORIENT**

Editura Universității din București, 2002, 176 pp.

● **George F. Jewsbury** – ANEXAREA BASARABIEI LA RUSIA: 1774-1828. STUDIU ASUPRA EXPANSIUNII IMPERIALE (traducere de **Alina Pelea**)

Editura Polirom, Iași, 2003, 193 pp.

● **Dr. Virgil Joița, dr. Elena Joița, prof. Mhai Dragu, prof. Maria-Antoaneta Dobrescu, prof. Ionel Turcin, prof. Constantin Păun** (coordonatori) – TEMEIURI PEDAGOGICE ALE DEZVOLTĂRII ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PUBLIC ȘI PARTICULAR CRAIOVEAN DE LA ÎNCEPUTURI PÂNĂ LA 1864

Editura Ailus, Craiova, 2001, 439 pp.

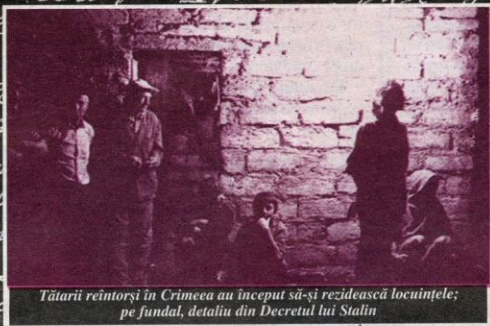
● **Petre Oprea** – DESTINE PICTORICEȘTI

Editura Maiko, București, 2003, 131 pp.

● **George Coandă** – CARPAȚII – SPAȚIU DE CONSERVARE ȘI CONTINUITATE A VETREI ETNICE ROMÂNEȘTI

Editura Bibliotheca, Târgoviște, 2003, 233 pp.

Tătarii reînțorși în Crimeea au început să-și rezidească locuințele; pe fundal, detaliu din Decretul lui Stalin

SOARTA TĂTARILOR CRIMEENI ÎN U.R.S.S.

SEVGHIN OMER

Deportarea tătarilor din Crimeea a avut loc pe baza Decretului 5.859, din 11 mai 1944. Documentul, cu caracter „strict secret”, emis de Comitetul de Stat al Apărării, a fost semnat de I.V. Stalin, președinte, iar pentru luare la cunoștință au semnat Beria, Molotov, Malenkov, Andreev, Kosighin, Smirnov și alți organizatori implicați în vasta operațiune de purificare etnică. Ca motiv al deportării era invocată colaborarea tătarilor crimeeni cu armata germană de ocupație, prin participarea la așa-numitele Comitete Naționale Tătare create sub directă îndrumare a autorităților germane în scopul de a contracara activitatea și lupta partizanilor sovietici. Conform arhivelor KGB, circa 20.000 de tătari erau organizați în aceste Comitete conduse de D. Abdulreșidov. Dar, în același timp, peste 20.000 de tătari luptau pe front în rândurile armatei roșii împotriva germanilor, iar alte câteva mii se aflau în lagărele sovietice de muncă, furnizând armament pentru front.

În plus, documentele vremii, rapoarte oficiale sau ziare, relatează pe larg despre diverse întâmplări legate de ajutorul acordat de civilii tătari partizanilor sovietici. Acestea sunt faptele. Dar de aici la a susține că întreaga națiune a tătarilor crimeeni a contribuit la „exterminarea în masă a poporului sovietic” este o distanță ce nu poate fi probată cu nici un fel de dovezi.

Pornind de la această acuzație, decretul prevede că „toți tătarii vor fi deportați de pe teritoriul Crimeei în așezări speciale în regiuni ale R.S.S. Uzbekă. NKVD (tov. Beria) este însărcinat să încheie deportarea până la 1 iunie 1944”.

Dar nu numai Uzbekistanul era destinația deportaților, ci și celelalte republici din Asia Cen-

trală, iar o mică parte a fost trimisă în Federația Rusă. În cele nouă puncte ale Decretului 5.859 sunt prevăzute până la ultimul detaliu condițiile deportării. În art. 9 se spune: „În luna mai (1944), Comisariatul pentru Finanțe al Poporului (tov. Zverev) va transfera 30 milioane de ruble din fondul de rezerve al Consiliului Comisarilor

Poporului al U.R.S.S. către NKVD pentru implementarea măsurilor speciale.” Un naiv care ar citi astăzi acest document ar fi uimit de măsurile extrem de umane legate de organizarea deportării. Articolul 2, lit. a) spune că „fiecare familie are dreptul să ia îmbrăcăminte, obiecte casnice, unelte și alte obiecte plus până la 500 kilo-

grame de alimente". În timpul transportului, fiecare tren urma să aibă apă caldă și hrană caldă. Fiecare tren trebuia să aibă un post de prim ajutor dotat cu medicamente și un medic și două asistente. Din păcate, cum am văzut în episodul anterior, realitatea a fost alta, mult mai dură, iar călătoria nu s-a încheiat nici astăzi, după aproape 60 de ani.

Demonstrație sub zidurile Kremlinului

La 5 martie 1953, a murit Stalin și toți opresații din vastul lagăr care devenise Uniunea Sovietică au răsuflat ușurați. Declarațiile lozincarde ale lui Hrușciiov au creat, inițial, impresia unui început de liberalizare. Dar dacă celorlalte popoare deportate de Stalin (ceci, inguși, balkari, karaceai, kalmici, daghestanezi, osetini) li s-a permis, printr-un decret emis la 5 noiembrie 1956, să se reîntoarcă în locurile de baștină și chiar dreptul de a se reorganiza în republici autonome, tătarilor nu li s-a dat, oficial, acest drept niciodată. Singura concesie care li s-a acordat a fost ridicarea acuzației de „trădare a patriei sovietice prin colaborare activă cu ocupanții germani”, printr-un decret al Kremlinului din 5 septembrie 1967, document semnat de N. Podgornii, președintele Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. Dar cum acest decret a fost publicat numai în Buletinul Sovietului Suprem, nr. 36 din 8 septembrie 1967, și în câteva ziare cu tiraj redus din Asia Centrală, el a trecut aproape

neobservat de majoritatea oamenilor din U.R.S.S., fapt pentru care și astăzi tătarii au rămas în ochii majorității slavilor drept „trădători”.

Decretul din 1967 ridică o acuzare pe baza căreia au fost deportați tătarii, dar nu face, în

Lacăt din bronz în formă de animal, descoperit în zona Orhei

mod explicit, nici o referire la Decretul 5.859 din 11 mai 1944. Recunoașterea deportării pe baza aceluia act ar însemna, implicit, și recunoașterea dreptului la compensații al celor deportați și al urmașilor lor. La art.2 lit. a) paragraful 2 al Decretului 5.859 se prevede eliberarea unor „chitanțe de schimb” pentru bunurile pe care tătarii au fost obligați să le abandoneze în Crimeea. În continuare, art.2. lit. a) paragraful 3, se spune că „până la 1 iulie 1944, NKVD în colaborare cu comisaratele implicate în organizarea deportării tătarilor urmează să supună aprobării Consiliului Comisarilor Poporului al U.R.S.S. o propunere de procedură pentru despăgubirea deportaților pe baza chitanțelor de schimb”.

În afara pierderilor materiale, cine poate spune cu exactitate câți tătarii au fost ridicați din casele lor și deportați? Dar câți tătarii au murit în lagărele de

muncă sovietice? Câți tătarii au murit pe drumul spre Asia Centrală?

Decretul din 5 septembrie 1967 prevedea că tătarii crimeeni au dreptul „de a trăi în orice parte a Uniunii Sovietice”, dar numai în Crimeea, nu. Ca să fie și mai clare intențiile lor, autoritățile sovietice au planificat, la jumătatea anilor '70, crearea în sudul Uzbekistanului a unei așa-numite Republici Mubarek. Au fost încurajați să rămână în noua formă de organizare administrativ-teritorială în primul rând specialiștii tătarii. Tătarii au protestat de multe ori împotriva acestei administrații forțate. Astfel, în 1982,

studenții tătarii de la Universitatea din Tașkent au refuzat în semn de protest să-și ia diplomele de absolvire.

Tătarii crimeeni au obținut primele drepturi reale abia după alegerile pentru Sovietul Suprem din martie 1989, după ce ani de-a rândul, începând din anii '60, au organizat manifestații pentru drepturile lor. De fapt, acțiunile de protest ale tătarilor au început când, în 1954, Hrușciiov a transferat Crimeea de la Rusia la Ucraina (el fiind ucrainean), fără ca tătarii crimeeni să fi fost consultați. Atunci, ei au început o campanie de petiții către autoritățile sovietice. Prima petiție adresată participanților la al XXII-lea Congres al P.C. al U.R.S.S., în 1961, avea peste 25.000 de semnături. Cea din 1966, adresată următorului congres, avea peste 120.000 de semnături. Aceste manifestări democratice în favoarea unor drepturi civice i s-a răspuns cu

măsuri dure: au fost arestați, bătuți și condamnați mulți activiști tătari, printre care și lideri ai Uniunii Tineretului Tătarilor Crimeeni, organizație fondată în 1962.

După 1967, tătarii au schimbat tactica, recurgând la acțiuni mai radicale. Astfel, au început să organizeze demonstrații de protest chiar în inima Moscovei, în Piața Roșie. În același timp, au luat legătura cu alți disidenți ai regimului sovietic. Această radicalizare a acțiunilor lor a avut drept rezultat întâlnirea reprezentanților demonstrațiilor din Piața Roșie cu Iuri Andropov, care pe atunci era șeful KGB. Ca urmare, a fost emis decretul din 5 septembrie 1967. Dar tătarii tot nu au obținut ceea ce doreau: dreptul de a se reîntoarce în patria lor, Crimeea. De aceea, în ciuda măsurilor represive ale autorităților, rândurile manifestațiilor din Piața Roșie se îngroșau mereu. O manifestație de protest chiar sub zidurile Kremlinului, în anii '60, era o acțiune de mare curaj, pe care numai disperarea dusă la limită a unui popor

întreg rămas fără patrie o putea susține.

Pe lista lui Reagan, la Reykjavik

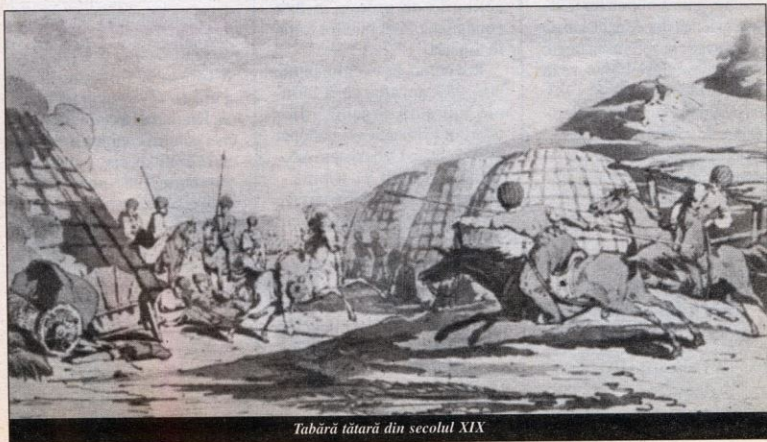
Printre cei arestați în timpul manifestațiilor din Piața Roșie, în 1967, s-a aflat și Mustafa Gemilev sau Mustafa Abdulgemil Kîrîmoglu, cum este cunoscut astăzi acest lider al tătarilor. El a fost judecat la Tașkent împreună cu poetul Ilya Gabay, disident rus, evreu de origine, și cu unul dintre eroii celui de-al doilea război mondial, generalul sovietic de origine ucraineană Piotr Grigorenko. Alți disidenți ruși cu care se aflau în legătură liderii tătari erau Andrei Saharov, Aleksandr Laut, Elena Bonner.

În procesul de la Tașkent, capetele de acuzare se refereau la redactarea unor scrisori și articole privind situația tătarilor crimeeni deportați și organizarea unor proteste împotriva invaziei armatei sovietice în Cehoslovacia, în august 1968.

Mustafa Gemilev și Ilya Gabay au fost condamnați la câte cinci ani de închisoare. Generalul Grigorenko a fost judecat separat, cu ușile închise, de un tribunal militar, fiind condamnat la internare într-un spital de boli psihice. Piotr Grigorenko a petrecut cinci ani într-un salon de psihiatrie.

În 1975, Gemilev, care, condamnat pentru a treia oară, își ispășea ultimele zile de muncă silnică în Siberia, a fost din nou judecat și condamnat sub acuzația de propagandă împotriva statului sovietic. Atunci, el a intrat într-o lungă grevă a foamei, care a durat 303 zile, timp în care autoritățile sovietice au ordonat alimentarea forțată prin perfuzii. În această perioadă, disidenți ruși, printre care Andrei Saharov și generalul Grigorenko, au lansat apeluri pentru eliberarea sa către O.N.U., Liga Islamică și către organizații internaționale pentru drepturile omului, aducând astfel la cunoștința lumii întregi problema tătară.

Liderul tătar a fost judecat la Omsk, patria tătarilor sibe-

Tabără tătară din secolul XIX

rieni, și condamnat din nou la muncă silnică pentru doi ani și jumătate. La Omsk venise familia lui Gemilev și avocata Elena Bonner, soția lui Andrei Saharov. Nici una dintre aceste persoane nu a avut voie să intre în sala de judecată. Nici trei ani mai târziu, la Taşkent, la un alt proces intentat lui Gemilev, nu au avut acces în sală nici rudele lui și nici Saharov, care venise special pentru aceasta. Atunci, Mustafa Gemilev a fost condamnat la deportare în Iakuția, în nordul Extremului Oriental al Siberiei, pentru patru ani. După terminarea detenției, el și-a luat familia și a plecat în Crimeea, unde, după trei zile, a fost arestat și deportat în Uzbekistan. În noiembrie 1983, a fost arestat pentru a șasea oară și condamnat din nou la muncă silnică pentru trei ani. Pe lângă obișnuitele acuzații de antisovietism, de data aceasta mai era vorba și de semnarea unor articole de protest împotriva invaziei sovietice din Afganistan. O altă acuzație se referea la faptul că încercase să-și înhumeze în Crimeea tatăl, decedat în 1983, deși i se interzisese acest lucru. Înainte de terminarea perioadei de detenție, i-a fost intentat un nou proces, fiind condamnat la alți trei ani de închisoare. De abia în acest moment au început adevărate campanii internaționale pentru eliberarea sa. Urmare acestora, la întâlnirea Gorbaciov-Reagan de la Reykjavik, Islanda, din 1987, una dintre condiții puse de președintele Statelor Unite a fost și eliberarea lui Mustafa Gemilev.

Imediat ce a fost eliberat, liderul crimeenilor a organizat

amplle manifestatii de protest din Piața Roșie, din 1987. Din relatările d-lui Mustafa Abdulgemil Kırımoglu și ale d-lui Lutfi Osman, și el lider al tătarilor crimeeni, am aflat detalii despre desfășurarea evenimentelor din 1987. Fac o

Vas pentru prepararea mâncării

paranteză pentru a nota câteva date despre dl. Lutfi Osman. Domnia sa a fost reprezentant tătar în Parlamentul Crimeii. Este unul dintre tătarii care au activat încă din tinerețe pentru drepturile tătarilor crimeeni. În 1956, în urma participării la acțiunile de protest, a fost condamnat la domiciliu forțat în Siberia.

Revenind la evenimentele din 1987, am aflat că la 11 iunie toți șefii organizațiilor tătarilor crimeeni s-au adunat la Taşkent, în Uzbekistan. Adunarea a hotărât să trimită o plângere lui Gorbaciov, pe care îl vedeau ca pe o speranță pentru rezolvarea problemelor lor, dată fiind politica de *perestroika* pe care o instituisese noul conducător de la Kremlin. Numai că Mihail Gorbaciov nu a răspuns în nici un fel cererilor tătarilor. După zile de așteptare, la începutul lunii iulie, o delegație a plecat la Moscova. Tătarii au ajuns în

Piața Roșie la 6 iulie. În ziua aceea, timp de 40 de minute, peste o sută de tătari au demonstrat, cerându-și drepturile, lângă mausoleul lui Lenin, chiar sub zidurile Kremlinului. Au fost evacuați de forțele de ordine. Pe urmă, au început

să vină și alți tătari. În fiecare zi seseau alții și alții. Dar Gorbaciov tot nu i-a primit. Mai mult, agenția oficială sovietică de știri TASS a transmis la 24 iulie o știre oficială, în care tătarii erau învinuiți pentru toate relele petrecute în Crimeea în timpul celui de-al doilea război mondial. Atunci, s-au adunat la Moscova peste 1.500 de tătari, majoritatea din Krasnodar.

Două luni au așteptat tătarii în Piața Roșie să fie primiți de Gorbaciov, dar acesta a refuzat. În schimb, miliția a intervenit în forță pentru a-i dispersa pe manifestanți. Au murit oameni atunci, au fost mulți răniți și mulți areștiți.

Orașele de corturi

Totuși, manifestațiile de acum 16 ani au avut un rezultat. Kremlinul a cerut formarea unei comisii coordonate de Andrei Gromiko, care în perioada octombrie 1987-iunie 1988 a avut o serie de întrevederi cu tătarii. Aceștia doreau: dreptul de a organiza reîntoarcerea în Crimeea, compensații pentru deportare, stabilirea sau restaurarea (având în vedere crearea în 1920 a R.S.S.A. Crimeeană) a unei republici autonome a tătarilor în Crimeea. Comisia Gromiko a fost de acord cu reîntoarcerea tătarilor în Crimeea, dar pe de altă parte a

înăsprit condițiile birocratice pentru aceasta, declarând totodată că „nu mai este loc în Crimeea“, peninsula fiind suprapopulată! Și aceasta în condițiile în care, între 1977 și 1987, în Crimeea s-au stabilit, primind locuințe și locuri de muncă, peste 600.000 de slavi. Iar tătarii crimeeni care ar fi vrut să se reîntoarcă în patria lor nu erau decât în număr de 450.000 până la 500.000 de persoane, care s-ar fi mulțumit cu un loc de casă și cu recunoașterea drepturilor civice. În tot acest timp, demonstrațiile din Piața Roșie, din Asia Centrală și, atât cât a fost posibil, din Crimeea au continuat. Ulvie Ablaeva, pe care am cunoscut-o la Simferopol, a fost una dintre participantele la manifestații. Ulvie avea atunci 24 de ani și locuia cu părinții, deportați din Crimeea, în orașul Voliisk, în Urali, în Republica Autonomă Mari. După 1990, ea s-a întors în patria părinților, Crimeea, și locuiește astăzi în Alușta.

După alegerile din U.R.S.S., din martie 1989, tătarii au reușit să obțină concesiuni semnificative. Din păcate, odată cu aceste alegeri ei au pierdut și sprijinul majorității foștilor disidenți ruși, din cauză că aceștia au fost aleși ca deputați în noul parlament sovietic și au trecut de cealaltă parte a baricadei. Totuși, noua comisie pentru rezolvarea problemei tătare, condusă de Ghenadii Ianaev (vicepreședinte al U.R.S.S. în 1990), a fost mult mai conștientă decât comisia Gromiko în recunoașterea unor drepturi ale tătarilor. Cele mai importante au fost reîntoarcerea în Crimeea și restaurarea R.S.S.A. Crimeea. Prin decretul promulgat la 14 noiembrie 1989, Sovietul Suprem al U.R.S.S. a acceptat, în mod oficial, după 45 de ani, că deportarea în 1944 a tătarilor din Crimeea și toate actele barbare comise de Stalin și de oamenii săi împotriva acestora reprezintă o crimă de stat. Decretul sublinia necesitatea creării unui cadru legal pentru a restaura

toate drepturile naționalităților repressate. În realitate, s-a făcut mult mai puțin pentru foștii deportați și urmașii lor.

Tot în 1989, tătarii au mai obținut un drept: cu ocazia recensământului populației, pentru prima dată după război, ei au fost recunoscuți ca tătarii crimeeni, conform declarațiilor proprii, și nu pur și simplu ca tătari. Conform acestui ultim recensământ sovietic al populației, în toată Uniunea Sovietică existau la acea dată numai 272.000 de tătari, din care 93% au declarat că au ca limbă maternă tătara crimeeană. Cifra este departe de realitate, având în vedere că numai în următorii ani au revenit în Crimeea peste 300.000 de tătari, alte câteva sute de mii aflându-se încă în Uzbekistan și prin alte republici central-asiatice.

Repatrierea în masă a tătarilor în Crimeea a început în 1988. Valul cel mai mare a fost cel din 1990: peste 120.000 de persoane într-un singur an! Re-

Demonstrație a tătarilor crimeeni la Moscova

întoarcerea nu este atât de simplă. Dificultățile sunt legate de insuficiența mijloacelor financiare necesare deplasării din departările Asiei și așezării lor în Crimeea, dar și de lacunele existente în legislația ucraineană cu privire la repatrierea și drepturile deportaților.

Mii de tătari au locuit ani de zile în așa-zisele „orașe de corturi” (ceadîr-kent), manifestând pașnic și așteptând ca autoritățile să le restabilească drepturile. Din păcate au fost multe incidente soldate cu victime, provocate de grupările pro-moscovite din peninsula.

Conform cifrelor oficiale obținute prin bunăvoința Ambasadei Ucrainei la București, la 1 septembrie 2001 numărul tătarilor repatriați și cu cetățenie ucraineană era de 273.800, ceea ce reprezintă oficial 13% din populația Crimeii, fiind răspândiți în peste 300 de localități. Pentru ei, la 10 ianua-

rie 2002, guvernul de la Kiev a inaugurat un program de „adaptare și de integrare”, conform recomandării din 5 aprilie 2000 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind repatrierea și integrarea tătarilor crimeeni.

Conform sursei citate mai sus, în ultimii zece ani a fost alocată o sumă de peste 150 de milioane de dolari din bugetul de stat al Ucrainei, bani cu care au fost deschise 10 școli cu predare în limba tătară și 40 de școli mixte cu predare în rusă, ucraineană și tătară sau numai în rusă și în tătară. De asemenea, există 13 publicații în limba tătară, 8 biblioteci ale tătarilor, un teatru tătăresc, un muzeu de istorie și cultură a tătarilor-crimeeni, programe de radio și televiziune în tătară. Au fost restaurate 276 de edificii aparținând cultului musulman din Crimeea, iar în ultimii ani a început și restaurarea Palatului Hanilor de la Bahcisarai și a

cimitirului hanilor, aflat în apropierea reședinței lor.

Dar problema principală este cea economică, peste 60 la sută dintre tătarii apti de a lucra nu au un loc de muncă.

În iunie 1991, la Simferopol s-a organizat un kurultai (congres). Reprezentanți ai tătarilor din întreaga lume s-au adunat în inima Crimeei pentru a alege un Medjlis (Parlament). Acest kurultai a fost socotit ca fiind al doilea, pentru a se crea o legătură cu primul, care a avut loc în noiembrie, 1917, când a fost declarată și Republica Crimeea, avându-l în frunte, ca prim președinte al tătarilor, pe Numan Celebi Gihan. Cei 262 de reprezentanți ai tuturor comunităților de tătari-crimeeni au lansat Declarația de suveranitate națională a poporului tătarilor-crimeeni și au ales Medjlisul, format din 33 de membri. Acest parlament este recunoscut de tătarii din întreaga lume. ■

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 10 noiembrie 2003, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista **Magazin istoric**.

Concursul nu are talon.

– Din ce an datează cel mai vechi document păstrat la Arhivele Naționale Istorice Centrale?

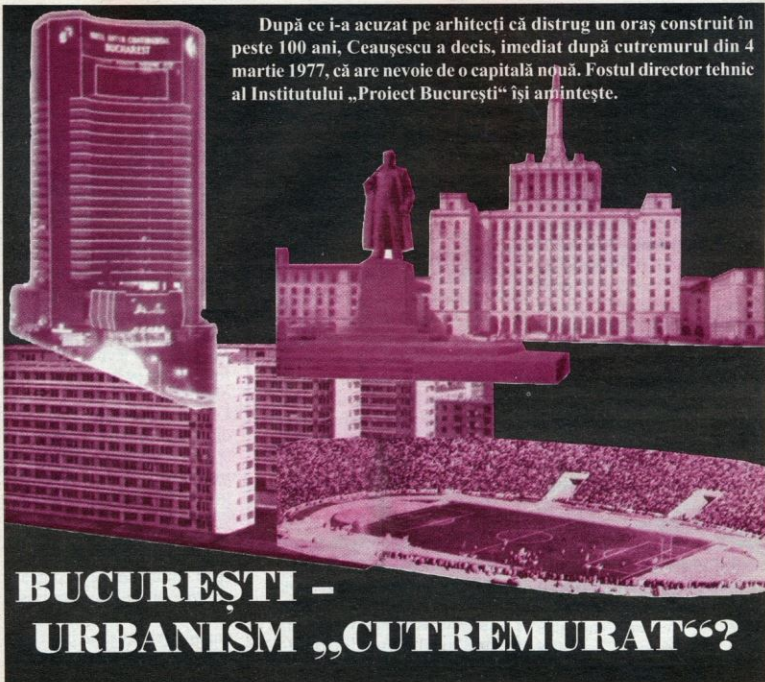
Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din luna august 2003 este:

Cântec despre doamna lui Lupu

Premiul de un abonament pe un an la revista **Magazin istoric** a fost câștigat de **Mihalache Cristina Elena, din Galați**.

Abonamentul se efectuează începând cu luna ianuarie 2004.

După ce i-a acuzat pe arhitecți că distrug un oraș construit în peste 100 ani, Ceaușescu a decis, imediat după cutremurul din 4 martie 1977, că are nevoie de o capitală nouă. Fostul director tehnic al Institutului „Proiect București” își amintește.

BUCUREȘTI - URBANISM „CUTREMURAT”?

Arhitect CONSTANTIN JUGURICĂ

„Reconstrucția Socialistă a Capitalei” își are actul de naștere în 1953, odată cu înființarea Institutului „Proiect București”, care avea ca sarcină principală elaborarea schiței de sistematizare și construcția de locuințe. Ce s-a construit sub aceste auspicii în București până în 1977?

Să enumerăm câteva dintre principalele dotări orașenești: Casa Presei Libere (Casa „Scânteii”), Stadionul Național, Teatrul de Operă și Balet, Sala Polivalentă, Teatrul Național, Hotel Intercontinental, Institutul Politehnic, Spitalul Clinic Municipal, parcurile și teatrele de vară, precum și marile ansambluri de locuințe: Drumul Taberei, Titan, Berceni Sud, fără a

menționa și marile platforme industriale ce au fost concepute și conturate în cea mai mare parte până în 1965. Din acest an și până în martie 1977 – anul catastrofei – activitatea de construcții era orientată în principal pentru asigurarea spațiilor de cazare necesare surplusului de populație apărut în București, prin continuarea lucrărilor din marile ansambluri de locuințe, realizarea unor

„plombe” – construcții amplasate pe spații libere din lungul marilor artere de circulație.

Principalele obiective înălțate între 1965 și 1977, deci după venirea la putere a lui Nicolae Ceaușescu, au fost: Sala Polivalentă (1974), Hotelul Dorobanți, extinderea A.S.E. și a Institutului de Arhitectură, precum și începerea lucrărilor de construcție a Metroului.

Centrul Politico-Administrativ, de la Știrbei Vodă...

„Viziunea urbanistică” a lui Nicolae Ceaușescu era bine conturată în această etapă și era total opusă celei îmbrățișate după 1977. Încercările proiectanților și ale municipalității de a îmbunătăți condițiile de circulație urbană prin unele rectificări și îndreptări de artere, prin realizarea unor legături între acestea, pasaje carosabile denivelate, susținute de studii de specialitate, nu au fost acceptate.

Nu pot fi eliminați dintr-o analiză a urmărilor cutremurului din martie 1977 și alți factori care au contribuit la ideea reconstrucției zonei centrale și realizarea Centrului Politico-Administrativ al Capitalei. Printre aceștia nu poate fi neglijat faptul că Sediul C.C. al P.C.R. a fost serios avariat și a fost părăsit până la consolidarea sa, considerată de Nicolae Ceaușescu un paleativ ce nu-i putea oferi o siguranță deplină; dorința de a avea sub directă sa observație toate pârghiile puterii politice, legislative și executive, pornind de la Marea Adunare

Națională, la C.C., ministere, instituții centrale guvernamentale etc.; și nu în ultimul rând, orgoliul său că nu putea fi mai prejos decât Kim Ir Sen, inițiatorul și realizatorul unor construcții megalomane.

Încă din primele zile după cutremur, Nicolae Ceaușescu, însoțit de specialiști în domeniul construcțiilor, ingineri proiectanți, constructori, analizează fiecare amplasament al sinistrului, dă indicații și dispoziții pentru consolidări, demolări, evacuări de materiale etc. Proiecții de structuri din București, însoțite de proiectanții de arhitectură și instalații, verificau, la rândul lor, casa cu casă, toată zona centrală pentru a depista eventualele pericole de cădere iminentă a altor imobile, precum și pentru a constata și gradul de avariere a clădirilor.

În acest context de agitație continuă a specialiștilor, a celor care trudeau la salvarea de vieți omenești ce se mai găseau blocate sub dărâmături, precum și al refuzului multor cetățeni de a mai sta în locuință de teama unor noi mișcări seismice, presupunere alimentată de mass-media internațională, în ziua de 8

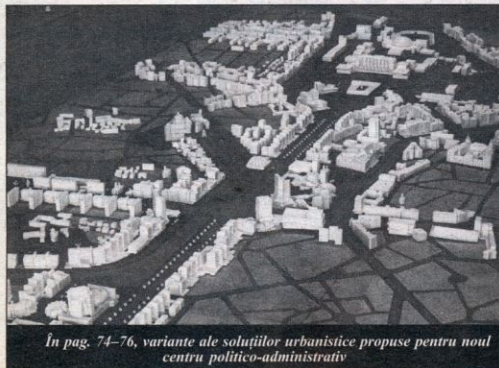
martie am fost convocat, împreună cu academicianul arh. Octav Doicescu și cu prof. arh. Cezar Lăzărescu, la Sediul Consiliului de Stat. Obiectul convocării l-am aflat după ce în sala în care așteptam au intrat Nicolae și Elena Ceaușescu, I. Stănescu, ministru de Interne, ing. Solomon și arh. Solari Grunberg, de la Gospodăria de partid.

Era vorba de „Noul Centru Politico-Administrativ al Capitalei”, ce ar fi urmat să fie amplasat pe terenul Bazei hipice a armatei, din str. Știrbei Vodă-Calea Plevnei. Discuția a fost purtată pe baza unor schițe elaborate de arh. Cezar Lăzărescu. De fapt, nu a fost o discuție, ci o serie de observații și indicații date acestuia pentru îmbunătățirea soluției. Am participat numai cu prezența, într-o totală pasivitate, nu ni s-a cerut părerea.

A fost pentru prima oară când am înțeles ce se dorea și ce reprezenta pentru Ceaușescu noul Centru. Tema, deși se dorea amplă, trebuia să se înscrie pe terenul cuprins între str. Știrbei Vodă, Calea Plevnei, fosta stradă Ștefan Furtună și Splaiul Dâmboviței. Indicațiile se refereau atât la relațiile dintre diversele funcțiuni – Consiliul de Stat, Sala Congreselor, Sediul C.C. și Guvern, Hotelul delegațiilor –, cât și la elemente chiar de detaliu, precum poziția și mărimea tribunei oficiale pentru defilări, caracterul arhitecturii, care trebuia să fie „specific românească”, rezolvarea problemelor de circulație etc.

Am făcut și o vizită la amplasament. La fața locului Ceaușescu ne-a repetat indicațiile.

Au urmat alte trei întâlniri în aceeași formație, la care arh. Cezar Lăzărescu, recunoscut pentru rapiditatea și abilitatea soluționărilor de arhitectură,

În pag. 74–76, variante ale soluțiilor urbanistice propuse pentru noul centru politico-administrativ

prezenta modul de rezolvare a observațiilor și a indicațiilor date de Ceaușescu în întâlnirea precedentă. După care – liniște, tăcere. Nu am mai fost convocați.

Am crezut că nu era momentul prielnic din punct de vedere economic și nici practic de a forța construcția unui Centru Politico-Administrativ într-o etapă atât de dificilă din punct de vedere social și economic, efort care trebuia să se concentreze în primul rând pe înlăturarea urmărilor dezastrului pricinuit de cutremur.

... la Dealul Arsenalului

Asemenea gânduri s-au spulberat odată cu Consfătuirea de lucru din 22 martie 1977, la care au participat Nicolae și Elena Ceaușescu, membri ai CPEX, precum și 40 de specialiști, dintre cele mai reprezentative forțe din domeniul arhitecturii, urbanismului și construcțiilor – arhitecți, ingineri, cercetători, profesori universitari, conducători ai unor instituții de proiectare și ai unor organizații de construcții din Capitală și din țară. Surpriza a fost mare, pentru că Ceaușescu și-a expus intențiile creării noului Centru nu în zona Știrbei Vodă, studiată și indicată în urmă cu o săptămână, ci pe Dealul Arsenalului. În decursul anilor niciodată nu se pusese problema folosirii zonei Arsenalului pentru construcții reprezentative. Ultima propunere făcută în 1971-1972 era pentru amplasarea unei antene înalte de telecomunicații, care se și materializase.

Evident, noul amplasament al Centrului Politic este superior celui din str. Știrbei Vodă. De altfel, el corespunde și cu prevederile schiței de sistematizare a Capitalei

elaborate în 1935 și aprobate prin decret, care stipula ca pe Dealul Arsenalului să se amplaseze clădirea Parlamentului României Mari, cu vădită intenție de a fi folosită această înălțime pentru mărirea efectului monumental și dominant al noii puteri legislative a României reîntregite după primul război mondial, deși exista o Cameră a Deputaților pe Dealul Mitropoliei încă din 1907, opera arhitectului D. Maimarolu. Ea reprezenta România mică!

Multe din considerentele și soluțiile pe care Ceaușescu le-a indicat în expunerea sa aminteau într-o mare măsură de prevederile schiței din 1935, schiță ce fusese „uitată“, ocolită sau dezavuată de municipalitate și specialiști ca o creație ce nu corespunde mobilurilor social-politice ale noii orânduiri. Este adevărat, ea lipsea și fizic din bibliotecile de specialitate.

Evident, sunt mult prea multe coincidențe între prevederile schiței din 1935 și ideile din martie 1977 ale lui Ceaușescu, pentru ca ceea ce s-a făcut în domeniul sistematizării teritoriului orașenesc, cu prioritate în zona centrală, să fie atribuit în exclusivitate „geniului creator al marelui conducător“.

Câteva indicații date la această Consfătuire sunt relevante. Pe platforma superioară a Dealului Arsenalului se va construi clădirea principală, care va cuprinde Sediul C.C. al P.C.R., Consiliul de Stat,

U.T.C. și eventual Sindicatele; o mare sală polivalentă – Sala Congreselor – cu 4-6.000 locuri. În fața ei se va organiza o mare platformă. Relația cu zona Splaiurilor Dâmboviței, către Piața Senatului, se va realiza printr-o străpungere largă (ca Aleea Trandafirilor!), cu trotuare largi, alei pietonale, spații verzi, carosabil corespunzător, magazine și dotări pe ambele laturi. La poalele dealului, în capătul acestei artere, se va prevedea o piață semicirculară amplă. Artera se va numi „Calea Victoriei Socialismului“.

În afara acestor „indicații“ legate direct de amplasamentul noului Centru, s-a insistat și asupra problemelor de circulație, rectificări de trasee, îndreptări și largiri, crearea unor noi artere de legătură cu celelalte zone orașenești.

Prin programul lansat de Nicolae Ceaușescu, Consfătuirea din 22 martie 1977 constituie actul de naștere al acțiunii de sistematizare în perioada 1977-1989 și din care a rezultat actuala imagine a Capitalei. Prin pozițiile expuse de majoritatea participanților, s-a consfințit necesitatea unor modificări de fond în ceea ce privește viitorul urbanistic al Capitalei.

Aportul de „urbanist“ al lui Ceaușescu

La această consfătuire, Ștefan Andrei, inginer constructor, a fost numit coordona-

torul grupului de specialiști ce vor pregăti întreaga acțiune. Părea să fie o emulație, o întrecere creatoare. Prin Uniunea Arhitecților s-a lansat un concurs național pentru zona Centrului Politico-Administrativ. Chiar în condițiile „indicațiilor” ce s-au constituit într-o temă primară, rămănea, încă, destul spațiu și pentru participarea specialiștilor. Tema dezvoltată, amplitudinea lucrărilor, modul de rezolvare arhitecturală și urbanistică a funcțiunilor unui Centru Politico-Administrativ, implementarea acestuia în țesutul urban al Capitalei au rămas la latitudinea concurenților. Toate acestea conturau o posibilitate de participare profesională creatoare deosebit de interesantă. Era considerat ca un concurs de idei.

Răspunsul profesioniștilor a fost prompt: într-un termen incredibil de scurt, la 28 aprilie 1977, s-au prezentat 15 machete, atât din București, cât și din provincie, creații ale unui mare număr de arhitecți și ingineri, proiectanți, cadre didactice din învățământul superior, personalități recunoscute în domeniul arhitecturii, sistematizării și ingineriei construcțiilor din țara noastră. Participarea la concurs nu a fost obligatorie. Mulți dintre cei ce aveau ceva de spus în ceea ce trebuia să reprezinte Capitala s-au angajat în acest concurs.

În istoria ultimei jumătăți de secol XX mai fusese un singur asemenea moment. În 1957, Gheorghiu-Dej, în dorința de a deveni „nemuritor”,

a hotărât să construiască Monumentul Eroilor Clasei Muncitoare, care a și început să răsară în Parcul Libertății (Parcul Carol). El a fost avertizat însă că această „nemurire” a sa se va afla sub o „coajă de ou”, aluzie la caracteristicile arhitecturale ale monumentului, al cărui autor a fost arh. H. Maicu. Era o interpretare, chiar o pasișă a monumentului comemorativ de la Hiroșima (de care am aflat mulți ani mai târziu). Gheorghiu-Dej, considerând — într-un moment de luciditate și onestitate — că un monument reprezentativ trebuie să reflecte o dorință cvasiumanimă, a hotărât oprirea lucrărilor de execuție și lansarea unui concurs republican pentru rezolvarea și adjudecarea lucrării.

Participarea a fost incredibil de mare. Au fost prezentate 90 de proiecte, la care au participat mulți arhitecți și

ingineri într-un moment politic auster — dur —, în care fiecare cuvânt sau atitudine puteau fi calificate ca dușmănoase dacă nu se înscriau în coordonatele impuse. În final, nu a fost altceva decât formula de acoperire a unor interese politice și propagandistice. Fără a se da rezultatul concursului național, construcția propusă de arh. H. Maicu a continuat, cu singura schimbare că în locul „coajei de ou” — cupola ce acoperea mormântul principal — a apărut un simulacru, la scară mare, a unei clopotnițe mănăstirești în 5 colțuri!

Revenind la concursul pentru noul Centru Politico-Administrativ, participarea liberă, expunerea unor idei proprii, neinfluențate de alți factori, a fost evidentă numai la prima prezentare a celor 15 machete — în 28 aprilie 1977 — și cu o oarecare bunăvoință la următoarele trei-patru prezentări, unde aportul de „urbanist” al lui Ceaușescu a început să se manifeste din ce în ce mai pregnant.

Acesta a fost începutul, dar și sfârșitul! După aceste prime etape, specialiștii profesioniști nu au mai avut decât rolul de a pune în practică indicațiile date permanent de Nicolae Ceaușescu. Unele intervenții sporadice ale acestora se refereau numai la detalii nesemnificative. Rarele încercări ale unora din cei chemați la prezentarea soluțiilor urbanistice de a se analiza și alte puncte de vedere — dacă nu opuse, măcar doar îmbunătățiri — erau tratate cu indiferență. ■

Textul primit prin amabilitatea domnului dr. Șlomo Leibovici-Laiș președintele Asociației Culturale Mondiale a Evreilor Originari din România (A.C.M.E.O.R.) încearcă să pre-

zinte cititorilor personalitățile atât de diferite ale celor trei conducători care s-au aflat în criticii ani '35-'45 în fruntea comunității evreiești din România.

ATÂT DE DIFERIȚI, DAR LUPTÂND PENTRU ACEEAȘI CAUZĂ...

Dr. ȘLOMO LEIBOVICI-LAIȘ

Începând cu guvernul Goga-Cuza, instaurat în 28 decembrie 1937, situația evreilor din România a început să se deterioreze vizibil. Interzicerea practicării unor profesii, eliminări din școlile de toate gradele, diverse „accidente“ în trenuri și autobuze, muncă forțată, deportări în lagărele de concentrare și exterminare din Transnistria sau pregătirile extrem de minuțioase (stau astfel mărturie atlasele C.F.R.) de trimitere spre lagărele de la Belzec – iată doar câteva dintre pericolele care pândeau comunitatea evreiască din România la tot pasul. Cauzele care au conlucrat întru zădărnicierea adop-tării vestitei „soluții finale“ sunt multe și diferite. Dar, bineînțeles, nu cea mai puțin importantă rămâne conducerea de atunci a evreimii române. Să încercăm, astfel, să le și prezentăm pe cele trei personalități care au coordonat activitatea comunității în acei tulburi ani.

A.L. Zissu, liderul evreilor naționali din România, considerat de unul dintre redactorii prestigioasei reviste new york-eze *Commentary* cel mai mare ziarist din Balcani, personalitate cu recunoscute relații internaționale și adânc ancorată în tradiția evreiască, fire independentă, cu influențe democrat-radicală, a reprezentat și unicul caz de

conducător evreu din Europa care nu numai că nu a fugit din țara de origine, ci s-a și reîntors, din Apus, pentru a călăuzi în continuare soarta conștraților săi.

Funcțiile îndeplinite de Zissu au fost diverse și de importanță majoră pentru destinele comunității. Astfel, a coordonat acțiunile executivei sioniste din ilegalitate, a fost președintele Comi-

tetului de salvare, dar și reprezentantul Agenției Evreiești și capul Oficiului de emigrare spre Israel.

Dr. Wilhelm Filderman, unul dintre cei mai străluciți avocați ai timpului, nu numai la bară, dar și ca apărător al populației din care făcea parte, a îndeplinit funcția de președinte al evreilor pământeni, dar și al Federației Comunităților Evreiești din România.

Membru în conducerea lărgită a Agenției Evreiești, Filderman nu a ezitat să ceară ajutor chiar și fostului coleg de școală, mareșalul Antonescu, pentru salvarea unora dintre conaționali săi. Această îndrăzneală l-a costat scump, aducându-i deportarea în Transnistria, de unde a fost readus doar datorită vehementelor proteste venite din țară și străinătate. Chiar dacă nu prin poziție oficială, ci în cadrul organizației denumite „Sfatul Evreiesc” (forul conducător ilegal al evreilor din România), dr. Filderman nu a încetat să-și apere comunitatea.

Istoria consemnează însă și foarte vizibila rivalitate dintre cei doi lideri ai evreimii române. Pornită din puncte de vedere total diferite, de la firile lor atât de opuse, și nu în ultimul rând chiar și din prea lămurite ambiții personale, aceasta nu a avut deloc darul de a facilita mult dorita conlucrare, minând, într-o oarecare măsură, lupta pentru impunerea țelului comun.

După cum consemnează și raportul unui sol parașutat în spațele frontului, Saïke Dan, adresat liderilor evrei Haim Weitzman și David Ben Gurion: „dacă aceste două puternice personalități ar fi conlucrat fără rivalitate, s-ar fi putut realiza mult mai mult”.

A treia personalitate marcantă a istoriei comunității evreiești din România acelor ani a fost șef rabinul dr. Alexandru Șafran, cel mai tânăr ocupant al acestei ilustre poziții (doar 30 de ani la urcare în funcție). Format în casa gaonului Rabi Bezalel Zeev Șafran din Bacău, Alexandru și-a însușit o temeinică pregătire tal-mudică, completată și de studii

universitare, încununată cu titlul de doctor în filosofie. Pe lângă personalitatea științifică – profesor de Kabala la Universitatea din Geneva și autor de numeroase lucrări traduse în marea majoritate a limbilor europene – rabinul Șafran s-a dovedit și un demn conducător spiritual.

Vremuri de grea cumpănă

Ales în această funcție în poziția opoziției deschise a președintelui Federației Comunităților, dr. Filderman și a lui A.L. Zissu, pe care l-a și avut perma-

În lupta sa pentru salvarea comunității, Alexandru Șafran nu s-a sfîșit să bată nici la porțile până atunci închise. În ciuda atitudinii destul de ostile a Sfântului Scaun față de problema evrească în timpul Holocaustului, șef rabinul român a reușit să câștige înțelegerea și chiar prietenia nuntului papal, Monseniorul Casullo, care a dat curs repetatelor sale cereri de a acționa în favoarea evreilor din România, ce-și simțeau amenințată existența. În acest sens, arhiva Vaticanului dezvăluie, încetul cu încetul, importantul rol jucat de demersurile rabinului Șafran.

O altă direcție pe care a încercat-o tânărul șef rabin a vizat și Curtea regală a României. Cu toate că puterea acesteia în timpul dictaturii antonesciene a fost mai mult decorativă, protocolul obliga totuși la anumite atenție față de suveran. Iar rabinul Șafran a știut să se servească cu mare abilitate de această situație. Respectul reciproc dintre acesta, rege și regina Elena, ca și

Octavian Goga și A.C. Cuza la o reuniune electorală

nent ca puternic rival, și îndeplinind constant îngrata funcție de mediator între aceștia, putem aprecia că misiunea tănărului șef rabin nu a fost deloc ușoară.

Însă Alexandru Șafran a înscris într-adevăr un însemnat capitol pe răbojul istoriei evreilor din România, acțiunile sale de salvare a conaționaliilor fiind recunoscute chiar și cu trecerea timpului.

Relațiile pe care a știut să le cultive cu diferitele personalități ale momentului i-au servit deseori în atingerea țelurilor propuse de ameliorare a condițiilor de trai ale evreilor, amenințați zi de zi de măsurile din ce în ce mai aspre luate împotriva lor de noile conduceri.

Întâlnirile care au avut loc au fost adesea citate în interviurile date de către regele Mihai presei din România sau din străinătate. De altfel, stima reciprocă s-a păstrat până în zilele noastre.

Apoi, șef rabinul Șafran nu a ezitat să facă apel la înalții prelați ai Bisericii Ortodoxe, deși, de cele mai multe ori, capii locali nu s-au dovedit prea binevoitori față de problemele comunității evreiești.

Tânărul rabin s-a văzut chiar deseori în dificila situație de a le cere – în momentele de criză – și chiar de a le implora ajutorul. Când a întâlnit însă antipatie vădită – cum a fost în cazul Patriarhului Nicodim, recunoscut în

epocă pentru poziția vădit anti-evreiască – dr. Șafran nu a ezitat să recurgă la muștrări.

De multe ori, acțiunile sale i-au salvat nu numai pe conaționali. Mitropolitul Bălan, preotul confesor al mareșalului Antonescu, care, în 1944, la schimbarea de regim, a fost învinuit de crime de război, a intervenit pe lângă dr. Șafran, cerându-i să depună mărturie în favoarea sa, pe baza ajutorului acordat comunității cu câțiva ani înainte. Era vorba despre momentul când unele informații sugerau că o mare parte a evreilor trăitori în Ardealul de Sud urma să fie deportată. În aceste condiții, Șafran a apelat la mitropolitul Bălan, făcând dovadă de multă diplomatie pentru a înfrânge atitudinea la început evident negativă a acestuia. Despre aceste întâlniri am aflat de la regretatul meu prieten Israel Leiwandman-Levanon, care deși se afla atunci în fruntea organizației Mizrahi și era membru al Executivului conduse de Zissu în ilegalitate și totodată reprezentantul mișcării în Oficiul palestinian și președintele comisiei de ajutorare a deportaților în Transnistria, nu a ezitat nici un moment în acțiunea de secundare a șef rabinului, în calitate de secretar al său, la toate acele întâlniri cruciale.

Demnitatea – euvântul de ordine...

Una dintre cele mai dese acuzații la adresa rabinului Șafran vehiculate și atunci, ca și în zilele noastre, se referă tocmai la această poziție, uneori considerată de „milogeală” a liderului spiritual, mereu în căutare de ajutor, indiferent din ce parte ar fi provenit el. Și aceasta în comparație cu atitudinea mult mai fermă a dr. Filderman, care adresa cel mai adesea simple memorii, bazate însă pe clare mo-

Patriarhul Nicodim

Monseniorul Casullo

Mitropolitul Bălan

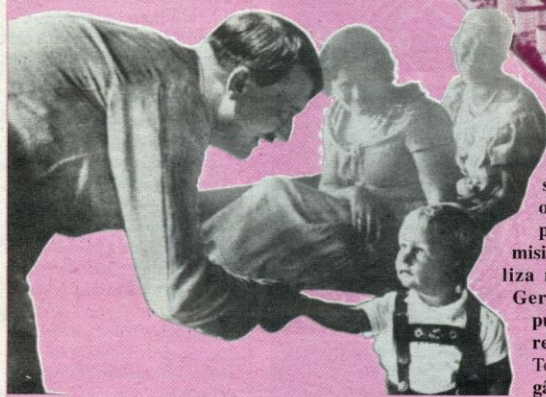
tive juridice. Iată ce consemnează în acest sens un proces-verbal încheiat la o consfățuire ținută sub conducerea lui Zissu.

„Eu știam că cei de la guvern – a spus acesta – mă cheamă și vor să-mi dea această însărcinare, fiindcă mă știu adversar al dr-ului F. Eu lupt într-adevăr de 25 de ani contra dr-ului F. și vreau capul lui, înțeleg însă să nu-l primesc din partea Guvernului, ci să mi-l iau singur.” În continuare, nota consemnează că Zissu s-ar fi referit și la faptul că el deținea informații precise, chiar ar fi și văzut o adresă făcută, dar nescemnă, prin care autoritățile doreau înlăturarea dr-ului Filderman, pe atunci președinte al Uniunii Comunităților Evreiești. În aceste condiții, Zissu ar fi mers la dr-ul Filderman pentru a-l informa și a-l sfătui să demisioneze de bună voie, predând conducerea șef rabinului, întrucât împrejurările erau de o asemenea natură, „că intervențiile nu mai puteau fi făcute pe bază de revendicări, ci numai prin rugăminți, așa cum șade bine unui conducător religios. Domnia Sa ar fi transmis această sugestie și d-lui șef rabin”.

Cu toate deosebirile de formație, educație, înclinații personale și rivalități, deseori extrem de accentuate, cele trei personalități marcante ale istoriei comunității evreiești din România s-au întâlnit și și-au unit acțiunile în favoarea aceleiași lupte comune.

Filderman, evreu prin conștiință, deși fără rădăcini adânci în tradiția iudaică; Zissu, exponent al evreilor naționali, mândru de trecutul neamului său și totodată încrezător în viitorul acestuia în țara strămoșească; Șafran, om de vastă cultură, mănăat de chemarea poporului ales – toți trei și împreună cu alții au înscris un însemnat capitol din istoria comunității evreiești din România. ■

Național-socialismul promovat de Adolf Hitler a încercat să introducă în societatea germană a anilor '30 omul nou, baza perfectă pentru regimul nazist ce trebuia să devină unicul conducător al lumii civilizate. O luptă continuă, o muncă dedicată integral statului – „marea familie”. Pentru ca individul să nu ajungă la limită, se impunea și o vacanță, gândită în același spirit național-socialist. Privită mai ales din

perspectiva omului simplu, atras, cel puțin la început, de promisiunile unei vieți noi, analiza regimului totalitar din Germania acelor ani, propusă într-unul din numerele revistei britanice *History Today*, ne poate pune pe gânduri.

UN POPOR CU NERVI SĂNĂTOȘI

În eforturile de a transforma clasa muncitoare, unul dintre cele mai periculoase segmente ale populației ca potențială sursă de opoziție, regimul nazist s-a folosit, inteligent, și de o așa-zimută politică de bonificații și avantaje. Se crea astfel un cerc vicios, din care individul aproape că nu mai avea posibilitate de ieșire.

În locul vechilor organizații de masă, din perioada Republicii de la Weimar, acum dizolvate, s-au constituit unele noi, mult mai mari și puse sub controlul direct al partidului. În locul sindicatelor libere a apărut, în 1933, Frontul German al Muncii, care număra, la șase ani de la înființare, 23 milioane de membri. Cifra era uriașă, dacă luăm în considerare

faptul că în 1933 existau doar 6 milioane de membri de sindicat.

Încetul cu încetul, noile organizații de masă i-au cuprins pe toți cetățenii germani. Existau ligi și uniuni în toate domeniile: Liga Național-Socialistă a Foștilor Membri ai Corporației Studenților Germani, Uniunea Femeilor Germane, Uniunea Național-Socialistă a Cadrelor Didactice,

Uniunea Imperială a Funcționarilor de Stat sau chiar Uniunea Mecanicilor Germani și Liga Național-Socialistă a Juriștilor.

Noua societate trebuia însă să ofere și posibilitățile de distracție acestei mase de oameni ai muncii. Regimul nazist își va etala în mod fățiș capacitatea de a le oferi proletarilor plăceri rezervate până atunci exclusiv bur-

gheziei. În Germania lui Adolf Hitler, organizația însărcinată cu activitățile recreative a fost înființată imediat după preluarea puterii, în 1933. Ea depindea direct de Frontul Muncii.

Un alt fel de... Costinești

Modelul urmat a fost cel oferit de *Organizația timpului liber* (*Dopolavoro*), înființată în Italia mussoliniană în 1926. Numele organizației germane a fost chiar și mai sugestiv: *Putere prin bucurie* (*Kraft durch Freude*), scopul său fiind trimiterea lucrătorilor germani în excursii, pentru a descoperi frumusețile și oamenii țării, dar și sloganurile naziste, în plin spirit de ordine și disciplină. Ideea concediilor, controlate oarecum de stat, nu era complet nouă pentru muncitorul german. Încă din perioada Republicii de la Weimar, principiul concediilor plătite era practicat pe scară largă, chiar dacă nu exista o legislație în această privință. Astfel că, în 1929, majoritatea muncitorilor germani beneficia de concedii plătite, în comparație cu situația celor francezi, unde doar un număr infim se bucura de asemenea înlesnire.

Cu totul nou este tipicul organizării lui *Kraft durch Freude*. Cuprinzând mai bine de 30 milioane de indivizi, dispunea de un Birou central, *Volkstum und Heimat*, specializat în preluarea național-socialistă a folclorului și... protejarea peisajului.

lui. Natura trebuia revalorizată, peisajul trebuia cunoscut și apreciat de omul nou, ce se nășteva sub auspiciile național-socialiste.

Pentru cititorul român, Costinești înseamnă stațiunea pentru tineret de pe litoral. Cam în aceeași idee, de promovare a propriilor înfăptuiri, au gândit și ideologii naștiști când au propus realizarea, pe litoralul Mării Baltice, în cadrul uriașei structuri a *Kraft durch Freude*, a unor imense complexuri de petrecere a vacanțelor pentru muncitorul german. Au fost preconizate inițial cinci astfel de stațiuni turistice în zona Stralsund – insula Rügen, din care însă numai una a fost începută în 1936.

„Colosul din Prora” – după cum spunea și numele – se dorea o uriașă tabără de vacanță, întinzându-se pe 4,5 km de coastă. „Într-o zi – își amintea Robert Ley, conducătorul Frontului German al Muncii și un apropiat al Führerului –, mi-a spus că părerea lui este că trebuie să se construiască o mare stațiune pe litoral, cea mai mare și mai impresionantă din câte au existat vreodată.” Motivația lui Hitler nu era nici pe departe de ordin filantropic. După cum nota Ley, în acele zile, „cel mai bun om

de stat conștientizează faptul că nu se poate face politică cu un popor ai cărui nervi sunt la pământ. Pierderea primului război mondial a fost o lecție care ne-a dat de gândit de-acum înainte [...] De aceea, Führerul dorește ca poporul pe care îl conduce să aibă în permanență nervii sănătoși și puternici”.

Înapoi la muncă, mai hotărât

Nervi, dar mai ales indivizi „sănătoși și puternici”, pentru a putea pune în practică dezideratele statului nazist. Și, mai ales, dezideratele Frontului German al Muncii, în centrul cărora „munca în trei schimburi” pentru propășirea ideii național-socialiste „reprezenta un lucru de la sine înțeles”, spunea Göring într-un discurs ținut în octombrie 1938.

Activitățile și evenimentele culturale oferite de organizația *Kraft durch Freude* variau de la clasicele concerte și reprezentații de teatru, la evenimente sportive, serate folclorice dansante sau chiar întruniri educative. Însă, de departe, cea mai de succes activitate desfășurată sub egida sa a fost reprezentată de latura turistică, ajungându-se ca în 1938,

la numai cinci ani de la înființare, oficiul să organizeze vacanțe și călătorii pentru mai bine de zece milioane de germani.

Cuvintele unui delegat german la Congresul „Muncii și bucuriei”, găzduit de Italia

Hamburgul sărbătorește Ziua Sportului, în iunie 1938, în prezența conducătorului Frontului German al Muncii și apropiat al Führerului, Robert Ley (tot el și în imaginea din pagina următoare)

mussoliniană în 1938, pot deveni emblematice pentru noul tip de turism promovat în Germania acelor ani. „Astăzi, la mai bine de patru ani de la inițierea călătoriilor sub egida *Kraft durch Freude*, prusacii din est îi cunosc mai bine pe bavarezi, dându-și seama că și aceștia sunt, ca și ei, angajați în aceeași luptă continuă pentru existență. Silezienii știu mai multe acum despre cum merg lucrurile în regiunea Rinului și viceversa. Cred că aceste călătorii contribuie efectiv la unificarea poporului german, divizat din cele mai vechi timpuri în numeroase triburi, oferind un puternic sentiment de apartenență la același stat, la aceeași civilizație.”

Rezultatele proiectului se pare însă că nu au fost în totalitate cele gândite de inițiatori. Pentru mulți dintre muncitori,

scopul organizării unor astfel de activități a devenit clar destul de repede. „Noi nu trimitem muncitori în concedii pe vasele noastre – declara un oficial al proiectului – sau construim uriașe stațiuni turistice doar pentru distracție sau interesul lor propriu. O facem numai pentru a păstra capacitatea de muncă

individuală la cei mai înalți parametri, pentru a trimite înapoi la muncă, după o atare vacanță, un muncitor mai puternic și mai hotărât să obțină produsul finit.”

Întârzieri față de plan

La nivelul popular, anecdotele despre aceste facilități oficiale vorbesc despre eșecul ideii. Astfel, una dintre cele mai gustate glume din acea perioadă se referă la un restaurant bavarez ce servea două tipuri de cafea – una „bună” și alta „*Kraft durch Freude*”...

Conceptul de turism de masă se afla la începuturile sale, ca și ideea arhitecturală care să îl susțină. Și pentru a găsi varianta cea mai indicată în construcția complexului Prora, conducătorul Frontului German al Muncii,

Fascism. Național-Socialism. Comunism. Totalitarism.

Un bărbat, beat mort, se oprește într-o noapte în fața mausoleului din Piața Roșie și începe să strige: „Moarte dictatorului mustăcios!”. La început, garda se face că nu-l observă, sperând că bețivul își va vedea de drum. Însă, încăpățânat, acesta își agită amenințător pumnul și nu încetează. Se dau telefoane și cetățeanul e condus în biroul ofițerului de serviciu. Văzând despre ce era vorba, colonelul îi raportează lui Stalin prezența dușmanului înrăit ce proliferază injurii la adresa conducătorului. Dar dictatorul nu are timp să vină să vadă despre ce este vorba decât peste câteva ceasuri bune, răstimp în care protestatarul se trezește din beție și-și pregătește răspunsul potrivit pentru marea întâlnire: strigase împotriva lui Hitler. „Că el ne-a atacat mișelește țara, el ne-a distrus mii de orașe și sate, el ne-a ucis milioane de cetățeni...” Stalin, întorcându-se către ofițerul de serviciu, îl întreabă: „Dumneata, tovarășe colonel, pe cine ai avut în vedere!”

Povestea se repetă și în cazul vecinilor noștri bulgari. În 1982, apare, după îndelungi așteptări

prin sertarele editurilor, lucrarea cunoscutului istoric și mai târziu președinte al țării, Jeliu Jeleu, dedicată analizei sistemului fascist. După ce cartea stărnește adevărată vâlvă în cercurile intelectualității bulgare apar – după cum a mărturisit însuși autorul – și... bancurile. Într-unul din ele, o tânără doamnă, decisă să-și procure mult discutatul titlu, intră într-o librărie și întreabă: „Aveți *Comunismul* lui J. Jeleu?” Vanzătoarea o privește mirată: „Vreți să spuneți *Fascismul* lui J. Jeleu?” „Da, da, firește...”, răspunde liniștit femeia.

După prăbușirea regimurilor comuniste în Europa de Est, s-a putut discuta și aici liber despre trăsăturile comune ale regimurilor totalitare ce au dominat secolul XX. O dezbateră începută cu câteva decenii înainte în Occident și ilustrată prin scrierile lui Hannah Arendt, Ernst Nolte, François Furet, Pierre Milza, Zbigniew Brzezinski – ca să îi amintim pe cei mai cunoscuți, unii deja traduși și în limba română.

Ley, a inițiat un concurs, care a dat câștig de cauză schiștelor unui anume Clemens Klotz, din Köln. Acesta își imagina o stațiune-orăș, al cărei punct central să fie reprezentat de opt blocuri, fiecare de șase etaje și aproape 500 m în diametru. În total, un număr de nu mai puțin 9.847 camere și fiecare având vedere la litoralul care se găsea la fix 90 m distanță.

Dotările erau și ele gândite în spiritul minim-util. O cameră standard avea două paturi, o sofa, o masă și scaune, alături de o chiuvetă cu apă caldă și rece și un dulap încăstrat în perete. Băile și toaletele se aflau pe culoare, iar spațiile la comun, în special holurile și sălile de recepție, erau gândite spre a adăposti restaurante, bucătării, magazine, terase. Conectată la aceste construcții era și faleza de promenadă, întinzându-se pe 4,5 km, urmărind curba ușoară a golfului în care era așezată stațiunea. Capacitatea maximă, în plin sezon estival, atingea, conform planurilor lui Klotz, 20.000 de oaspeți.

Piesa de rezistență a Prorei trebuia să fie o imensă sală de festivități, care însă nu a fost gândită de Klotz, ci de rivalul său – Eric von Pulitz. La intervenția directă a lui Hitler, care a considerat că planurile primului arhitect nu se ridică la înălțimea așteptărilor, von Pulitz a trasat schițele unei săli care să adăpostească simultan pe toți cei 20.000 de turiști cazați în stațiune. Planurile sale mai prevedeau un imens garaj, o stație de cale ferată (podul ce lega zona de Rügen a fost terminat în

octombrie 1936), un cinematograf, o școală, o piscină interioară, un spital și chiar un cartier de locuințe pentru personalul ce trebuia să servească în aceste spații.

Macheta uriașei construcții a fost prezentată la Târgul Internațional de la Paris, din 1937. Construcția efectivă era departe de a fi într-un stadiu avansat. Totul mergea greu, chiar dacă Ley reușise încă din iulie 1935 să achiziționeze, în mare, terenul necesar lucrărilor. Acestea au demarat la 2 mai 1936. Au fost angajate în realizarea proiectului 48 de companii în stadiile inițiale ale lucrărilor utilizând peste 2.000 de muncitori. Cu multe întârzieri, prima construcție a luat cât de cât forma dorită abia în aprilie 1938. Conform planului, stațiunea de la Prora trebuia terminată până în 1941.

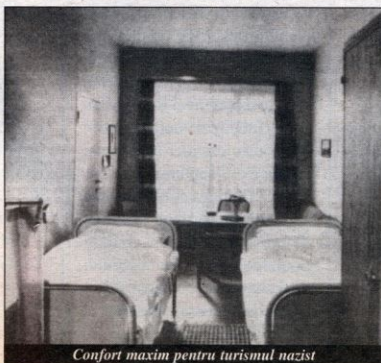
Viitorul – încă indecis

Războiul a schimbat total prioritățile. Începând cu septembrie 1939, marea majoritate a clădirilor erau terminate în exterior, dar nu fuseseră dotate cu absolut nimic. Și lucrările au

rămas la acest stadiu, deoarece numeroși muncitori au fost detașați la realizarea unor obiective militare, considerate de acum mult mai importante în politica statului nazist. Se aștepta victoria pentru a se putea continua „Colosul din Prora”. Până în 1943, s-au mai finalizat acoperișurile, grație contribuției muncitorilor ruși și polonezi, dar apoi nimic nu s-a mai mișcat în uriașul șantier.

Astfel că visul nu a ajuns să fie realizat. În timpul războiului, o parte dintre clădiri a fost folosită ca adăpost temporar pentru cei rămași fără locuință în urma bombardamentelor ce au lovit Hamburgul. Iar după 1945, trupele sovietice și mai apoi cele est-germane au ocupat zona, transformând-o în tabără și obiectiv militar. S-au operat câteva modificări – constând mai ales în demolarea a trei blocuri – și s-a creat Centrul Walter Ulbricht, cu o școală de pregătire pentru ofițeri, un complex de restaurante și teatre și chiar un centru de vacanță pentru militari.

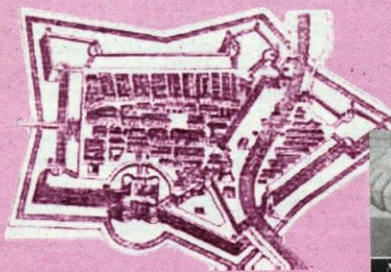
Astăzi, unii sunt de părere să se ridice aici un muzeu dedicat istoriei sociale a regimului nazist, mergându-se pe ideea autenticității și a amplasării tocmai pe un loc destinat clasei muncitoare. Oficialitățile locale, guvernul din regiunea Meklenburg-Vorpommern și guvernul federal, alături de o fundație organizată tocmai pentru a rezolva problema Prorei, își continuă dezbaterile, încercând să găsească soluția corectă. Care va fi aceasta – numai viitorul o va decide. ■

Confort maxim pentru turismul nazist

Flamurile galben-roșii ale trupelor pontificale fâlfâiau în bătaia vântului rece de decembrie. Cesare Borgia, duce de Romagna și Valentinois, căpitan general al Bisericii, fiul Papei Alexandru VI, părăsea Cesena, îndreptându-se spre Sinigaglia, oraș aparținând familiei da Montefeltro, seniorii ducatului Urbino, pentru a-l lua în stăpânire. Cinci zile mai târziu, Cesare va oferi Italiei și Europei, uimite de atâta îndrăzneală și prefăcătorie, o adevărată capodoperă de anihilare a principalilor săi adversari.

Să deslușim itele acestei încălcite afaceri, în care intriga, trădarea și crima au servit atât de bine, în percepția contemporanilor, interesului politic superior.

Niccolò Machiavelli și un plan al Sinigagliei de la 1500

O CRIMĂ PERFECTĂ: ATENTATUL DE LA SINIGAGLIA

DAN FALCAN

Rodrigo Borgia, cardinalul de Valencia, avea 61 de ani când fusese desemnat, de către conclavele cardinalilor, drept succesor al Papei Inocențiu VIII, decedat la 21 iulie 1492. Poseda deci o îndelungată experiență în descurcarea afacerilor bisericești romane, fiind unul dintre cei mai vechi cardinali ai Curiei.

Un papă controversat

Ascensiunea se datora, în principal, unchiului său, Papa

Calixt III (1455-1458), primul pontif provenit din familia spaniolă Borja, ulterior Borgia (*Magazin istoric*, nr. 6/2002). Acesta îi oferea lui Rodrigo, în 1455, funcția de notar apostolic, pentru ca, nici un an mai târziu, la 17 septembrie 1456, să-i facă publică nominalizarea la poziția de cardinal. Încărcat de onoruri și responsabilități grație pontificatului unchiului său (vice-cancelar, legat al Anconei, general-șef, comisar al trupelor papale din Italia), se părea că steaua îi va apune

odată cu moartea rudei și protectorului său ilustru.

Abil și perspicace, Rodrigo reușește însă să-și asigure și recunoștința noului Papă, Pius II, la a cărui alegere a contribuit în mod decisiv. Cariera sa a cunoscut un drum ascendent, facilitată fiind și de prietenia care-l lega de următorii papi: Paul II (1464-1471) și Sixt IV (1471-1484). Devine cardinal de Albano, în 1471, și cardinal de Porto, în 1476. Își depune chiar candidatura pentru ocuparea Sfântului Scaun, în 1484, dar

LUCREZIA BORGIA, PAR BARTOLOMEO VENETO

Lucrezia...

pierde în fața viitorului Inocențiu VIII.

O carieră atât de răsunătoare, dublată însă de o viață particulară departe de ceea ce s-ar fi așteptat de la un înalt prelat al Bisericii Catolice. Contemporanii știau că întreținea mai multe amante, dintre care cea mai vestită a rămas Vanozza Cattanei (cu zece ani mai tânără decât ilustrul său iubit), care îi dăruiește, nu mai puțin de cinci copii: Pier Luigi (1468), Cesare (1475), Juan (1476), Lucrezia (1480) și Gioffre (1481).

Odată ajuns papă, Alexandru VI, perpetuând nepotismul cunoscut al predecesorilor, se va îngriji, în primul rând, de viitorul copiilor și, mai ales, de cei doi favoriți: Cesare și Lucrezia. Ei au reprezentat poate unul dintre cele mai condamnate cupluri din istoria lumii. Acuzate de a fi întreținut legături incestuoase (Lucrezia chiar și cu tatăl ei), cele două ilustre odrasle au rămas marcate de stigmatul crimei și desfrâului.

Postuma lor celebritate merită însă o analiză mult mai atentă și mai obiectivă decât clișeele demonizate sau foiletonismul ieftin promovat de opere purtând semnătura unor autori de talia lui Al. Dumas sau V. Hugo. Este de ajuns, cred, să amintim remarcabilul portret făcut lui Cesare și intențiilor sale politice de către Machiavelli în *Principele* sau faptul că Lucrezia, mamă devotată a nouă copii, s-a manifestat ca o adevărată prințesă a Renașterii și protectoare a artelor, întreținând, în calitate de ducesă d'Este, o remarcabilă Curte la Ferrara, în primele două decenii ale secolului XVI.

Prințul trădat

Pentru a descifra semnificațiile actelor politice ale prințului și tatălui său, Papa Alexandru, trebuie să pătrundem pentru câteva clipe în turburea atmosferă a ultimului deceniu al secolului XV.

Dominația asupra Italiei devenea, după 1494 și până la încheierea păcii de la Cateau-Cambrésis (1559), principala miză a politicii europene, miză pe care și-o dispută cu ardoare Franța, Imperiul Romano-German și Spania. Actori aparent secundari, dar determinați în împărțirea „prăzii”, erau și Regatul Neapolelui, ducatul Milanului, Florența, Venetia și, bineînțeles, conducătorul Bisericii Catolice. Alianțele se fac și se desfac în funcție de interesele de moment ale participanților, singura preocupare fiind asigurarea unui echilibru care să nu favorizeze pe nimeni în mod hotărâtor.

...și tatăl ei, Papa Alexandru VI

În aceste condiții, familia Borgia – să ne amintim, spaniolă la origine – se aliază cu regele Franței, Ludovic XII, în încercarea acestuia de a supune Regatul Neapolelui și Milanul. Noua alianță era pecetluită la 12 mai 1499, prin căsătoria lui Cesare cu Charlotte d'Albret, sora regelui Navarrei și rudă apropiată a regelui Franței. Odată oficializată legătura dintre Papă și regele francez, acesta din urmă, cu sprijinul Romei, putea să plece spre Italia, pentru a-și revendica moștenirile (Milanul și Neapole).

În august 1499, francezii ocupă Milanul, iar, o lună mai târziu, Cesare primește de la tatăl său misiunea de a restabili autoritatea pontificală în Romagna. Proaspătul duce de Valentinois trebuia să ocupe o serie de cetăți nesupuse, precum: Pescara, Imola, Forlì, Rimini și Urbino. S-a achitat magistral de această sarcină, în așa fel încât, la 27 februarie 1500, era primit triumfal la Roma, aidoma marilor împărați, două zile mai târziu, Papa

investindu-l cu titlurile de căpitan general și gonfalonier al Bisericii, practic, deci, cu puterea temporală a Sfântului Scaun. Avea doar 25 de ani și atinsese culmile onorurilor și faimei.

Dar mai erau încă multe obiective de atins, pentru că ambițiile lui Cesare să fie satisfăcute. În primul rând, Bologna și Florența, orașe prospere, aflate în imediata vecinătate a posesiunilor papale. Cum Florența întreținea relații excelente cu regele Franței, iar Cesare nu dorea să-și strice alianța cu acesta, nu-i mai rămânea de încercat decât ocuparea Bolognei. Orașul, aflat însă sub stăpânirea familiei Bentivoglio, se declara solidar cu aceasta, punând mâna pe arme și pregătindu-se de rezistență.

Pentru fiul Papei, mult mai gravă devenea însă revolta condotierilor aflați în slujba sa. Rând pe rând, Vitellozzo, Vitelli, Gentile și Gianpaolo Baglione, Paolo Orsini, Pandolfo Petrucci, Oliveretto da Fermo și Hermio Bentivoglio se răscoală. Poziția lor era ușor de înțeles: creșterea nemăsurată a puterii amenința să-i înghită, mai devreme sau mai târziu, și pe ei.

Conjurații, care beneficiază, în secret, și de sprijinul Venetiei, s-au întâlnit la Magione și au hotărât recrutarea unei armate de 10.000 de soldați, cu care să se opună și, eventual, să-l anihileze pe Cesare. Poziția acestuia din urmă nu era însă atât de rea pe cât considerau contemporanii. Dispersia numeroaselor sale forțe,

Regele Franței, Ludovic XII

aproape 12.000 de oameni, ascunde, în fapt, potențialul său real și-i induce în eroare pe condotierii rebeli. Într-un fel, respectând bineînțelese proporțiile, Cesare a jucat aceeași carte a slăbiciunii în fața adversarilor săi, carte pe care, 300 de ani mai târziu, Napoleon I o va juca la Austerlitz în fața trupelor lui Alexandru I. În fond, era vorba despre adormirea vigilenței dușmanilor și concentrarea forțelor la momentul și locul oportun.

În plus, condotierii revoltați păreau minaiți chiar de suspiciunile ce planau în interiorul propriei tabere. Solidari în fața lui Cesare, ei își reprezentau, în

Andrea Doria

primul rând, propriile interese, care adesea nu coincideau cu ale celorlalți. În așa fel încât, atât Pandolfo Petrucci, cât și Paolo Orsini înclinau mai degrabă să ajungă la o înțelegere cu Cesare, în schimbul garanțării de către acesta a protecției propriilor posesiuni.

Capcana

Deși încă neîncercători, rebelii s-au lăsat convinși de Paolo Orsini că era mai convenabil să facă pace cu fiul Papei și să-l servească în continuare, decât să se pună rău cu regele Franței și cu suveranul pontif. La 23 noiembrie 1502 era semnat tratatul dintre familiile Borgia și Bentivoglio, practic între Roma și Bologna, act garantat de regele Franței și Florența. Patru zile mai târziu, se încheia și acordul care-l împăca pe Cesare cu foștii condotieri și rivali, acum reintrați în slujba sa.

Dar fiul Papei nu era omul care să uite așa ușor un afront, lăsând nepedepsită trădarea. Astfel încât, simulând iertarea și încrederea în buna-credință a condotierilor, le-a ordonat să ocupe orașul Sinigaglia, de unde fusese alungat seniorul local, Guidobaldo de Montefeltro. Mai rezista doar fortăreața, comandată de Andrea Doria, care declara hotărât că nu se predă decât în mâinile lui Cesare.

Context în care condotierii îl cheamă pe acesta să ia în primire orașul, gândind că, odată intrat, va fi la cheremul lor, prins între forțele lui Doria și propria lor armată. La prima

vedere, Cesare urmează punct cu punct strategia trădătorilor, îndreptându-se spre Sinigaglia, însoțit de o armată redusă numeric. În realitate, cei 12.000 de soldați de care dispunea – la care se adăugaseră și 1.000 de mercenari elvețieni, angajați de curând cu banii Papei –, împărțiți în grupuri mici, mărșăluiau, și ei, pe drumuri paralele, spre același obiectiv. Capcana pregătită pentru Cesare se transforma într-una fatală pentru trădătorii.

În zorii zilei de 31 decembrie 1502, Borgia ajunge la periferia orașului, unde se aflau cantonați cei 1.200 soldați ai lui Oliveretto. Avangarda lui Cesare a ocupat podul ce permitea replierea condotierilor în oraș, iar fiul pontifului, purtând o platoșă ca măsură de precauție, a intrat în fruntea cavarlei pe porțile Sinigagliei.

În fața palatului Bernardino, ales ca reședință pentru Cesare, edificiu prevăzut cu două intrări, Borgia a descălecat și, amabil, i-a invitat pe condotieri în locuință. Imediat ce au pășit înăuntru, au fost arestați. În timp ce afară soldații acestora erau atacați și măcelăriți, în interiorul palatului se consuma adevărata dramă.

Vittellozzo și Oliveretto au fost sugrumați de către omul de încredere al lui Cesare, Corella. Calculat chiar și în momentele de răzbunare, Cesare nu-i execută imediat pe membrii familiei Orsini, ci as-

teaptă până când tatăl său, Papa, îi arestează pe ceilalți membri și, în primul rând, pe cardinalul Giambattista, capul clanului. De-abia atunci, sigur de inexistența vreunei reacții din partea prea puternicei familii romane, a ordonat execuția lui Francesco și Paolo Orsini, la 18 ianuarie 1503. Cardinalul însuși moare, în condiții suspecte, o lună mai târziu, la Roma, Alexandru VI fiind bănuț de otrăvirea lui.

Victoria lui Cesare părea totală și Europa întreagă asista uluită la această adevărată capodoperă de înșelătorie și perfidie îndreptată împotriva unor oameni care, nici ei, nu ar fi ezitat să recurgă la aceleași metode.

Dar din nefericire pentru tânărul Borgia, soarta nu-i va fi tot timpul favorabilă. El, care putea să hotărască destinul oamenilor și statelor, să descâl-

cească încurcatele ițe ale politicii italiene, s-a lovit de un dușman implacabil, mai puternic decât voința sa sau a oricui altcuiva: moartea.

La 18 august 1503, Papa Alexandru VI se stinge din viață, în camera sa de la Vatican, răpus de malarie. Destinul juchează o festă familiei Borgia, tocmai în momentul în care se părea că nimic nu-i mai putea sta în calea dominației asupra Italiei. Lipsit de sprijinul părintesc, Cesare, deși reconfirmat în funcțiile sale, la 22 august, de către consiliul cardinalilor, nu se mai poate opune alegerii lui Iuliu II ca papă, la 31 octombrie 1503.

Iar la 22 noiembrie era arestat, din ordinul acestuia, și predat spaniolilor, care nu-i puteau ierta alianța cu regele Franței. A reușit însă să evadeze, trei ani mai târziu, coborând pe o frânghie, din înaltul

castelului Medina del Campo, și să se refugieze în Franța, la cumnatul său, regele Navarrei. Luptând în armata acestuia împotriva eternilor rivali, spaniolii, la 11 martie 1507, Cesare Borgia a căzut pe câmpul de luptă, dispărând astfel unul dintre cele mai uluitoare destine ale Renașterii. Sortit norocului ca fiu de papă, inteligent și ambițios, a rămas pentru multă vreme, grație în primul rând operei lui N. Machiavelli, prototipul omului politic calculat și pragmatic, pentru care interesul de stat prima întotdeauna înaintea trecătoarelor slăbiciuni omenești. ■

Castelul evadării, Medina del Campo

Nicolae Titulescu și Constantin Argetoianu, două personalități atât de diferite ca temperament, și fire ni se dezvăluie în scrisorile ce urmează ca având relații foarte amicale. Epistolele provin din fondurile arhivistice aflate în păstrare la Hoover Institution.

Doar două precizări, înainte de a urmări textele. Guvernul Brătianu a căzut abia în 1926, nu atât de curând cum credea Argetoianu. Iar unificarea despre care vorbește Argetoianu în cea de a doua scrisoare a avut loc astfel: la 10 mai 1924, Congresul extraordinar al Partidului Naționalist-Democrat, condus de Nicolae Iorga, hotărăște fuziunea cu gruparea lui Argetoianu desprinsă din Partidul Poporului (condus de generalul Averescu) în decembrie 1923. Noul partid lua numele de Partidul Naționalist al Poporului, avându-l ca președinte pe Iorga. La 25 ianuarie 1925, se producea fuziunea cu Partidul Național, sub denumirea celui din urmă și cu doi președinți: Iorga și Maniu. Nu a rezistat decât până la 28 septembrie, când Iorga, care nu era de acord cu încercarea de fuziune pusă la cale de Argetoianu între Partidul Național și Partidul Țărănesc, s-a retras, reconstituindu-și partidul.

SCRISORI CĂTRE TITULESCU

LAURA COSOVANU

București, în 29 martie [1]923

Iubite amice,

Sunt un porc (încep, cum vezi, scrisoarea mea cu cuvintele unei persoane ilustre), sunt chiar un porc rușinat, Porc, fiindcă de atâta vreme nu ți-am dat semn de viață și nu ți-am mulțumit pentru admirabila mașină de cafea. Rușinat, fiindcă, în loc să mă înjuri și tu pentru lipsa mea de politeță, mă copleșești cu regala ta munificență, trimițându-mi prin cavalerul Raicoviceanu un dar splendid. Fii binecuvântat pentru toate, pentru generozitatea ta, pentru indulgența ta față de un sălbatec.

Mi-a părut f. rău că nu te-am văzut la Paris. Zilele mele, acolo, erau numărate, așa încât n-am putut nici să te aștept mai mult la Paris, nici să trec canalul spre a te întâlni la Londra.

Aș fi avut multe să-ți spun și aveam chiar o

însărcinare din partea generalului Averescu. Prin scris, despre toate acestea e cam greu de vorbit. Mă înțelegi...

Când a venit guvernul Brătianu la cârmă, am spus la toată lumea că mă bucur, fiindcă nu vor trece doi ani și falimentul „competențelor” va fi definitiv, iar noi reabilitați. Prorocirea mea

s-a adevărit, chiar după un singur an împlinit. Falimentul economic și financiar este cauza pentru care Ministerul Brătianu va cădea și cred, în curând. Învrăjbierea internă nu va juca nici un rol în această schimbare de regim. Ea e la suprafață și dansul opoziției gălăgioase e condus de proști.

Azi, curentul pentru noi e formidabil. Toată opinia publică ne vrea. Noi însă ne lăsăm greu, căci nu e nici o perspectivă plăcută să iei o succesiune ca aceia pe care o va lăsa-o actualul guvern.

Întrucât mă privește pe mine, eu n-aș putea primi răspunderea cea mai mică în

guvern fără aceste două principii așezate la baza guvernării: sinceritatea monetară și libertatea completă a tranzacțiilor și comerțului. Aceste două lucruri au devenit, de altminteri, azi în țară sinonime cu numele meu.

Aș avea multe să-ți spun, dar nu pot să le scriu. Sper că tot vom izbuti să ne întâlnim și să mă bucur dinainte de plăcerea unui schimb de vederi cu un om ca tine. De felul tău sunt aici cam puțini...

Sărutări de mână doamnei Titulescu,

Al tău cu dragoste,

C. Argetoianu

București, 21 februarie 1925

Dragul meu prieten,

Ne trebuie, amândurora, nu puțină vreme până ne răspundem la scrisori. Aceasta dovedește că suntem, și unul și celălalt, atât de ocupați – ceea ce nu ar însemna mare lucru –, dar și atât de plictisiți, ceea ce este mult mai supărător.

Eu sunt copleșit de politică, cum desigur îți dai seama. Și înțotul nu e ușor prin noroiul în care se bălăcesc toți cei

care, de la război încoace, se încapățânează să nu lase prada din mână.

Tu cunoști eforturile pe care le-am făcut ca să pun pe picioare Partidul Poporului. În clipa în care consideram că mi-am câștigat dreptul la odihnă, acest gafeu incorrigibil care este generalul Averescu a dăruit barca și m-a obligat să revin în încăierare. După un an a trebuit să trag ca un negru pentru a reface un organism politic viabil. Mai întâi, i-am fuzionat pe ai mei cu Iorga și ai lui, acum, printr-o a doua fuziune cu Partidul Național, cred că am atins obiectivul pe care mi-l propusesem.

Dar câte a trebuit să îndur pentru a ajunge acolo!

Nu poți să-ți imaginezi cât îmi doresc să trec granița, cât îmi doresc să pot să mă odihnesc câteva luni și să nu mai aud vorbindu-se de Dorohoi și de Mehedinți, de Buzău și de Careii Mari. Dar nu există o asemenea posibilitate.

Mai am ceva de făcut [în românește, subliniat în original].

Am aflat cu multă durere că doamna Titulescu a suferit atât de mult. Sperăm că s-a restabilit acum și îi urăm, eu și soția, multă sănătate. Aflu de la toți acești domni care vin de la Paris cât te-ai strădui pentru triumful cauzei bune – credem în continuare că este cauza bună – și îmi închipui că trebuie să fii deșelat moral. Consolează-te cu ideea că este mai bine să lupți pentru ceva decât *contra* ceva; această fază negativă a luptelor noastre intestinale, în care sunt implicat prin forța lucrurilor, este abominabilă.

Îți strâng cu afecțiune mâna, bătrâne, și te rog să depui omagiile mele la picioarele doamnei Titulescu.

Pe curând, sper,

Al tău devotat,

C. Argetoianu

București, în 21 martie
[1930]

Dragă Titulache,

Fă-mi, te rog, serviciul ăsta: fiindcă ai trecut în regiunea Externelor, obține de la Mironescu să *nu* [subliniat în original] mute pe Zănescu de la Roma. Inutil să te mai plictisesc, spunându-ți și motivele, care, de altminteri, sunt banale.

Cum o mai duci cu ochii și cu sănătatea? Pe aici, tempo accelerat spre balamucul cel mai complet.

Te sărut,

C. Argetoianu

Argetoianu și Iorga

ÎN BUCUREȘTI ACUM 50 ANI

După cum am amintit în episodul trecut al cronicii noastre (nr. 8/2003), la 17 iulie 1953, printr-o hotărâre a Consiliului de Miniștri, s-a decis închiderea lucrărilor Canalului Dunăre-Marea Neagră (Magazin istoric, nr. 12/1997, 7/1999). Se aflau osândiți acolo, în iulie 1953, după unele statistici, 14.244 deținuți.

Nu toți au fost eliberați. Unii au rămas în coloniile de la Poarta Albă, Peninsula și Constanța, să lucreze la dezasamblarea utilajelor sau la construcția stadionului din Constanța. Alții au fost risipiți în temnițe, precum Aiud, Gherla ș.a.

Fapte și suferințe necunoscute atunci cititorilor presei românești. Publicăm și noi în cadrul acestei cronici câteva astfel de mărturii, apărute în decursul anilor.

Intro evocare tipărită în 1974 la New York și intitulată *Canalul morții*, Ion Cârja consemnează momentul plecării de la Canal: „Au fost constituite, după anumite criterii, grupuri de câte 60 de oameni, deci mai puțin decât formau o brigadă obișnuită de muncă. După ce au fost organizate zece grupe, nu s-a ordonat să ieșim în cea mai mare disciplină pe poartă. În afara țarcului lagărului, pe platoul din fața porții și chiar mai departe, până în spatele barăcilor soldaților și ofițerilor, am observat că fusese întinsă o rețea foarte deasă de soldați de securitate cu balalaicile [arme automate] sau carabinele după gât, asigurând o pază strașnică ieșirii noastre din lagărul morții.

[...] În apropierea «Concasoarelor», chiar

lângă taluzul Canalului proiectat, pe unde era planificat să se întindă calea ferată definitivă, paralelă Canalului, se aflau garate pe linia industrială un șir lung de vagoane închise, de transport animale. Cu cât ne apropiam mai mult, distingeam tot mai lămurit semnele după care puteam fi siguri că acele vagoane ne erau destinate nouă. Toate acele vagoane aveau obloanele împletite cu sârmă ghimpată. În jurul vagoanelor se afla un cordon de soldați din securitate, soldații fiind foarte apropiați unul de altul, dând un caracter foarte strâns cordonului, care era în poziție ordonată de pază.

[...] De jur împrejur se roteau soldați călare și ofițeri de inspecție. Comandantul lagărului, căpitanul Cornoțeanu, era în jeep-ul colonelilor de securitate Albion și Cosmici, iar într-alt jeep am văzut un general de securitate cu un întreg stat major de ofițeri superiori veniți să supravegheze evacuarea robilor care fuseseră aduși aici să construiască Canalul.

Din această expunere de forțe în jurul nostru și participarea unor asemenea grade superioare la încheierea activității noastre ne-am dat seama că nu era nici o schimbare de atitudine din partea regimului față de noi; fuseserăm

aduși aici cu ani în urmă ca dușmani ai poporului și plecam de aici ca dușmani ai poporului. Munca și uciderea noastră la Canal a fost partea cinică a unui plan criminal urzit de Partidul Comunist Român împotriva elitei naționale române.”

Între cei plecați de la Canal cu primele loturi s-a aflat și Gheorghe Stănescu, care își amintește: „Primim hrană rece pentru o zi,

Intr-o secție a Fabricii de confecții „Gh. Gheorghiu-Dej” (APACA)

avem în vagon o pu-
tină cu apă de băut. Ne
facem loc cum putem,
vagonul este închis,
fiecare având câte un
gradat-securist cu pușca
automată la fiecare ca-
păt și, deocamdată, și
unul deasupra, pe care
l-am văzut la urcare și
îl auzim tropăind dea-
supra noastră până
când trenul se pune în
mișcare. «Dumnezeu
să ne ajute!». Ne în-
chinăm și, atenți, con-
statăm că suntem un
tren special, cu mers de
accelerat, care nu o-
prește în nici o stație,
avem mereu cale liberă!

[...] Ajungem la Aiud seara, pe la ora 21;
gara are un aspect de război, pe care i-l dau
puștile-mitralieră așezate pe peron și îndreptate
către tren. Camioane militare cu prelată ne aș-
teaptă, iar desfășurarea de milițieni și securiști
cu puști-automate este aptă nu să ne îngro-
zească, ci să ne rămână în amintiri ca fotografii
ale fricii lor, camuflată propagandistic în
vigilență. (Gh. Stănescu, *Jurnal din prigoană*,
București, 1996)

Înainte de a pleca de la Canal, autorul în-
semnărilor lucrase în cariera din Peninsula, lângă
„Satul african”, în apropierea
unor șoproane sub care erau
ciopliorii în piatră (tot dea-
nuți), care executau „piesele
decorative ale noului stadion
sportiv din Constanța”, des-
pre care notează: „În paralel cu
executarea prin meșteșugul cio-
plirii pietrelor a tot ce era ne-
cesar pentru un stadion sub
aspect strict utilitar, aici meș-
teșugarii își ridică munca la
exigența artei: delfini, șerpi,
frize cu ornamente florale etc.,
ciopliorii tinzând să urce cu
vârfurile meseriei lor în cate-
goria sculptorilor.

N-avem voie să pătrundem
acolo, dar tragem cu ochiul și ne
gândim că truda unor frați de-ai
noștri va împodobi Constanța
cu un stadion unic prin origina-
litatea ansamblurilor și prin
gustul rafinat, pentru că pro-

Curs de alfabetizare

cum tot acești oameni, în număr de trei sute, au
lăsat în urma lor o bijuterie de stadion.”

Eliberat în 1954, autorul a revenit după
15 ani într-un concediu la mare, unde
avea să revadă și locurile unde lucrase: „Reîntâl-
nirea cu stadionul a fost o dureroasă deziluzie.
Am lăsat, așa cum am spus, o bijuterie și am re-
găsit un dezastru, o mizerie, care numai cinste nu
putea face organelor de conducere ale orașului
Constanța. Arăta ca un stadion părăsit, plin de
gunoarie și murdărie. Pereții tribunei erau zgă-
riați, scrijeliiți, murdăriți și in-
teriorul ei te obliga s-o păr-
sești numaidecât. Treptele
stadionului, pe porțiuni mari,
surpate, iar piatra cioplită,
fasonată de noi cu trudă,
energie și dragoste, furată sau
degradată. Taluzul pe care s-au
săpat treptele și s-au montat
pietrele n-a fost suficient
consolidat pe unele locuri;
n-a fost pământ virgin, ci de
umplutură. Viiturile ploilor
abundente și rezezi l-au cărat
și depozitat pe pistă cu tot
ce era pe el. Mare dezastru!
Dar mai mare era indolența
Primăriei, care n-a intervenit
prompt și eficient pentru
remediarea stricăciunilor.

Așa se lucra în comu-
nism! După abandonarea
Canalului, a urmat degrada-
rea stadionului Constanța. Și

Angelica Rozeanu și Cizi Farcas,
campioane mondiale la tenis de masă

astfel munca a zeci de mii de oameni, chinuți și amărâți, precum și cheltuielile enorme suportate de muncitorii din fabrici și ogoare se topeau, se duceau pe apa sâmbetei. Revoltat și scârbit, am părăsit dezolantul stadion."

Ce putea însă întâlni cititorul în presa acestor luni din urmă cu cinci decenii? Putea afla că a fost abrogată legea din 8 septembrie 1950 pentru alegerea de deputați în Sfaturile Populare, fiind dată publicității, la 25 septembrie, una nouă. Cetățenii erau chemați, astfel, să aleagă deputați pentru o nouă legislatură în scrutinul ce urma să aibă loc la 20 decembrie.

Mai sunt publicate hotărâri ale Consiliului de Miniștri privind acordarea unor scutiri și reduceri de impozite și taxe gospodăriilor agricole individuale și gospodăriilor agricole colective. Se reduc, de asemenea, tarifele la apă, salubritate și canalizare; un metru cub de apă consumată costă 0,42 lei (un ziar era 0,20 lei). Alte decrete privesc acordarea de asistență veterinară și fito-sanitară gratuită; reducerea unor prime de asigurare; finanțarea acțiunilor de prevenire și combatere a incendiilor și epizotilor.

Tariful de energie electrică pentru luminat și utilizări casnice este unic pe țară, de 0,60 lei/KWh. Se anulează taxele școlare, taxele de spitalizare, cheltuielile de judecată și alte sume datorate de cetățeni statului până la 1 ianuarie 1953.

Mai sunt publicate informații despre examenele de admitere la stagiul de aspirantură de trei ani în vederea obținerii titlului de doctor. Acestea au loc pe 1 septembrie. Candidații trebuie să aibă vârsta de cel mult 40 de ani. Examenul de admitere constă în probe orale și scrise la: bazele marxism-leninismului; limba rusă și, desigur, materia de

specialitate. Candidații declarați admiși sunt eliberați din producție pe toată durata aspiranturii. De asemenea, fiecare aspirant primește o bursă de 800 lei lunar, plătită 12 luni pe an, și o sumă egală cu bursa lunară pentru procurarea literaturii științifice de specialitate.

Aurel Duma, secretar general ARLUS, anunță deschiderea cursurilor populare de învățarea limbii ruse la orașe și sate. În întreaga țară funcționează 16.000 de astfel de cursuri, cu 300.000 de elevi, cuprinși în cele trei cicluri: I grupă de câte 25-30 elevi, iar ciclurile II și III de câte 10 și 20 elevi.

Printre felurite alte știri, răzbat și unele relatări judiciare. Astfel, la 18 iulie *Scânțtea* își informa cititorii că se încheiaseră dezbaterile procesului unei „bande de teroriști”, compusă din șapte persoane care, în seara zilei de 31 decembrie 1952, „au făcut să explodeze o mașină infernală” în magazinul de stat „Textila”, din Șoseaua Mihai Bravu, nr. 12. Fuseseră grav rănite atunci 12 persoane, dintre care „11 au rămas cu infirmități pe toată viața”. Trei atentatori au fost condamnați la moarte și sentința executată.

La 13 octombrie, ziarul anunță — știre preluată dintr-un comunicat Agerpres — că Tribunalul Militar Teritorial București „a pronunțat sentința în procesul unor spioni și teroriști parașuți de serviciul american de spionaj pe teritoriul țării noastre pentru a desfășura acțiuni de spionaj, terorism și alte forme de activitate subversivă împotriva Republicii Populare Române”.

Sunt condamnați la moarte „pentru crima de trădare de patrie” sau „complicitate la crima de trădare de patrie” 13 persoane, alte trei primind pedepse între trei și 25 ani temniță grea sau muncă silnică, pentru complicitate, dar beneficiind de „circumstanțe atenuante”. Cu

o formulă stereotipă comunicatul Agerpres preciza că „oamenii muncii au primit cu profundă satisfacție dreapta sentință”.

Lucia Sturdza Bulandra, artistă a poporului și laureată a Premiului de Stat, este sărbătorită la 14 octombrie pentru împlinirea a 80 ani de viață și 55 de activitate teatrală.

Evocând-o pe marea sărbătorită, Ion Lucian scrie: „Când am avut fericirea să joc, ca proaspăt angajat la Teatrul Municipal alături de domnia sa în comedia lui B.Shaw *Nu se știe niciodată*, mi-am pus în gând să o impresionez. La prima repetiție am venit foarte punctual. Inutil! Lucia Sturdza Bulandra era de mult prezentă în teatru, conform unui sănătos obicei al d-sale. Amărât de acest prim insucces, m-am hotărât ca pentru a doua zi la repetiție să-mi pregătesc cu atenție rolul. L-am citit cu multă îngrijire, dar dânsa îl învățase pe dinafară! Și așa zi de zi am avut în față exemplul acestei mari actrițe, care dăruise carierei teatrale toate calitățile sale cele mai frumoașe.”

În același număr al *Contemporanului*, acad. Șt.S. Nicolau, secretar al Secției Științelor Medicale și membru al Prezidiului Academiei R.P.R., îl evocă pe unul dintre întemeietorii virusologiei mondiale, dr. Constantin Levaditti, stins din viață la 5 septembrie, la Paris (n. 17 iulie 1874, la Galați). Elev al lui V. Babeș, C. Levaditti a fost membru al Academiei Române (corespondent, 1910; de onoare, 1926) și al unor Academii de științe din străinătate precum cele din Paris și Barcelona, laureat cu premii internaționale, autorul a peste 750 lucrări științifice. „Descoperirea ce a adus faima maestrului în lumea întreagă și nu numai între specialiștii din laboratoare – scrie Șt.S. Nicolau – a fost făcută în domeniul chimioterapiei. E vorba de descoperirea bismutului ca agent terapeutic viguros în sifilis. A

Prelegere despre eclipsa de lună într-o unitate militară

rezultat o largă utilizare practică a sărurilor de bismut cu rezultate minunate atât de bine cunoscute de către lumea medicală.”

Alte știri din toamna lui 1953. Într-una din sălile Ateneului Român se deschide studioul experimental de pe lângă Institutul de Teatru „Ion Luca Caragiale”, cu piesa

Micii burghezi de M. Gorki, în interpretarea studenților. La inaugurare vorbește artistul poporului Costache Antoniu, directorul Institutului.

C.E.C. introduce sistemul depunerilor pe librete de economii cu câștiguri. Acestea sunt de 100%, 200% și 250% față de soldul mediu trimestrial al libretelor.

Se înființează două noi linii de autobuze: 39, Bariera Olteniței-Mandravale-Calea Văcărești-Splaiul Unirii-bd. Magheru-Piața Romană; 48 (str. Ferentari-str.Drumul Sării-bd. Dinicu Golescu-Gara de Nord-bd 1 Mai).

Edilitare. Se extinde rețeaua de distribuție a gazelor. Conduce noi sunt instalate pe bd. Coșbuc, pe străzile Polizu, Maria Rosetti, Șoseaua Vitan.

Se introduce, de asemenea, încălzirea cu gaz metan la Opera de Stat, Spitalul de Copii ș.a. „În urma executării acestor lucrări – anunță Agerpres la 9 septembrie – în anul 1953 gazul metan va înlocui consumul a 40.000 vagoane lemne și circa 380.000 tone combustibil lichid.”

Un nou bulevard, de aproape un kilometru lungime, aflat în construcție, va face legătura între cartierele Leu (Cotroceni) și Splai; sunt degajați peste 80.000 metri cubi de pământ. Alte artere în construcție: un bulevard între Gara Cătelu și b-dul Muncii; Drumul Morarilor, între șos. Pantelimon și b-dul Muncii. ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Sculptorul Marius Butunoiu

MARI DREGĂTORI ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

Dregători cu pâinea		Dregător cu masa domnească		Crește		Din fire!		Potrivnic
Dregător cu finanțele		Sere!		Sport în apă		Ineficace		Soldați (inv.)
A domni						Prima doamnă		
Cap de paharnic!						Primele obuze!		
		Întăiul boier din Divan						
Avantajoasă								
În viață								
Cap de vistiernic!								
		Prefixul deștep- tului		Pom cu fructe tari			Luminișuri în pădure (dim.)	
				Părinte				
	Documente					Ultimele clipe		
	Purtau sabia și buzduganul domnului					Nicolae logofăt		
			Smeriți la început!		„Nou“			Boier cu aprovi- zionarea Curții domnești
					Oraș în Norvegia			
Răsărit								
Organiza audiențele la domn								
						Scop		
						Personaj principal		
Dregător cu comanda oștirii		Clar, precis		Dame!			Negație	
				Navă			Niger (cod auto)	
			Dregător cu tre- burile interne					
Guverna Oltenia								
A restitui					Mioare			
Legendă								
			Aprovi- ziona armata și Curtea domnească					

DIALOG CU CITITORII

PETROLIERUL BUCUREȘTI

Domnul ION FONOSCH, din București, pasionat de istoria tehnicii militare, absolut al Facultății de Istorie din București, cu o lucrare de diplomă având ca temă istoria radarului (1926-1966), ne trimite câteva completări la articolul publicat de domnul Alexandru Ștefănescu „Misiunea Kama. Confruntarea dintre submarinele sovietice și marina americană”, în numărul 9 (septembrie 2003).

Prima navă oprită în criza cubaneză a fost petrolierul „București”. Pe data de 25 octombrie 1962, la ora 8 a.m., petrolierul, construit în U.R.S.S., la Leningrad, a fost interogată de nave ale marinei S.U.A. asupra încălcării teritoriului.

În altă ordine de idei, a mai existat o navă cu numele București. „Bukarest” a fost singura navă, intrată în serviciu în 1939, pentru întreținerea avioanelor torpiloare din dotarea Luftwaffe în cel de-al doilea război mondial. După război, a navigat sub diverse pavilioane și a fost dată la fier vechi în 1972, în Taiwan.

DIN NOU DESPRE GENERALUL HUGO SCHWAB

DI. GHEORGHE BIȘAG din cartierul Lumina, jud. Constanța, în vârstă de 89 ani, își amintește despre generalul de divizie Hugo Schwab, comandantul Regimentului 40 infanterie, dispărut în condiții tragice imediat după 23 august 1944 (Magazin istoric, nr. 8/1992, 3/1998).

În anul 1931, terminasem Școala de Meseriași din Medgidia și îl ajutam pe tata, care avea o băcănie și o cafenea. Într-una

dintre zile, aud vorbindu-se de domnul general Hugo (în 1929 Hugo Schwab primește gradul de colonel, în urma participării sale la campania din Ungaria din 1919), care, atunci când întâlnea câte un ostaș care i se părea că nu saluta regulamentar, îl lua pe după umeri, îl așeza pe trotuar în fața sa, apoi trecea de cel puțin trei ori pe lângă soldat salutându-l în pas de defilare, cu mâna dreaptă la chipiu, spunându-i: „Uite, așa se salută, camarade.”

Anul 1938 m-a găsit încorporat la Regimentul 4 grăniceresc, ca armurier al unității. În anul următor, generalul de brigadă Hugo Schwab m-a lăudat în timpul unei aplicații, pentru priceperea cu care am dus la îndeplinire o misiune.

Pe când mă afluam pe front în Crimeea, în vara lui 1943, regimentul nostru – aflat în linia întâi – primește vizita neașteptată a generalului de divizie Hugo Schwab (fusesse înaintat la acest grad în 1943, printr-un Ordin de zi).

După o scurtă trecere în revistă a trupei, generalul ține o cuvântare înflăcărată, menită să ridice moralul soldaților români și, strângând mâna ofițerilor, zice: „Când dau mâna cu comandanții noștri, îmi închipui că dau mâna cu toți ostașii.”

Înainte să plece, trece pe la fiecare comandant de grupă și ne adresează cuvinte de încurajare, ne mângâie pe creștet, spunându-ne: „Iată, aceștia sunt ostașii mei pe care i-am mai comandat o dată.”

POȘTA BLITZ... CONCURSULUI

Domnul PETRICĂ IVAN din Erbiceni, jud. Iași, pe lângă răspunsul la concurs, ne scrie:

La noi revista dumneavoastră ajunge foarte târziu. Trebuie să rog pe cei care merg des la Iași să o cumpere. Chiar dacă am pensie mică și carte puțină vă citesc cu plăcere. Jurnalele de front sunt cele care mă emoționează cel mai mult.

Domnul VASILE FODOR din Mediaș, jud. Sibiu, ne trimite alături de răspunsul la concursul din luna martie 2003 și gândurile sale:

Mă întreb, la rândul-mi, de ce nu se mai nasc asemenea oameni? Și dacă sunt de ce nu sunt lăsați în pace să se manifeste și sunt vânați de partide și hărțuiți de consilieri verosi?

CERERI ȘI OFERTE

NICOLAE HRISTESCU, București, str. Emil Racoviță, nr. 8, bl. U 1, ap. 54, sector 4, telefon 638.05.91, oferă colecția aprilie 1967-martie 1992.

PETRE PRICIU, Fântânele, jud. Teleorman, telefon 0247.36.00.09, ne scrie:

Vă rog să mă ajutați să-mi completez colecția revistei *Magazin istoric*, deoarece, fiind bolnav prin spitale un timp îndelungat, nu a avut cine să se ocupe de colecție și mai am încă multe numere lipsă. Solicită numerele: 3, 7/1993; 3/1994; 3-6, 11, 12/1999; 3, 5-12/2000; 3, 5-12/2001; 4/2002.

Ofertă numerele: 9/1968; 1, 3-5/1969; 11/1976; 12/1977; 1-11/1979; 7, 8, 9/1980; 1/1982; 6, 12/1983; 3, 12/1986; 8, 9, 11, 12/1988; 1-3, 9, 10/1989; 9, 11/1990; 7, 8, 12/1991; 1, 12/1992; 9, 10/1996; 8, 9/1997; 4/1998; 7-10/2002.

CONTENTS (Romanian History) A.D. Xenopol The virtues of education • S. Tănase 1922. The communist party founders' process • Z. Dumitrescu-Busulenga Alphonse Dupront, director of the French Institute from Bucharest • V. Coman Meglenoromaniens • I. Balas The history I lived • G. Filitti Once upon a time we used to send letters • A.M. Văcărescu-Callimachi Recollections about the Manești Cottage (II) • S. Ispas The fir, the file tree and the poplar – symbolic valencies • M. Ioniță Oțeleșeanu coffee house • T. Wexler Demolished synagogues in the '80 Bucharest • P. Otu Romanians on the Caucasus front • I. Czamanska Poland, a shelter for our boyards (II) • D. Matei Interview with C.M. Lungu – general director of the National Archives • C.D. Zeletin Forgotten portraits: Josefine Sturdza • C. Jugurică „Sistematisation” of Bucharest, under Ceaușescu (II) • S. Leibovici-Laiș A.L. Zissu, W. Filderman and Alexandru Șafran fighting together to save the jewish community • L. Cosovanu Romanian documents at Hoover Institution (XXIV) • I. Lăcustă In Bucharest, 50 years ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) A.D. Xenopol Les bienfaits de l'éducation • S. Tănase 1922. Le procès des fondateurs du parti communiste • Z. Dumitrescu-Busulenga Alphonse Dupront, le directeur de l'Institut Français de Bucarest • V. Coman Méglénoromains • I. Balas L'histoire vécue • G. Filitti Lettres d'autrefois • A.M. Văcărescu-Callimachi Souvenirs du manoir de Mănești (II) • S. Ispas Le sapin, le tilleul, le peuplier et leur symboles • M. Ioniță Le Café Oțeleșeanu • T. Wexler Synagogues détruites dans les années '80 • P. Otu Roumains sur le front de Caucase • I. Czamanska La Pologne – un pays de refuge pour nos boyards (II) • D. Matei Interview avec C.M. Lungu, le directeur général des Archives Nationales • C.D. Zeletin Personnages oubliés: Josefine Sturdza • C. Jugurică La „systématisation” de la Capitale à l'époque de Ceaușescu (II) • S. Leibovici-Laiș A.L. Zissu, W. Filderman et A. Șafran, unis dans la lutte pour la sauvegarde de la communauté juive • L. Cosovanu Documents roumains à Hoover Institution (XXIV) • I. Lăcustă A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) А.Д. Ксенопол Добродетели воспитания • С. Тănase 1922. Процесс основоположников коммунистической партии • З. Думитреску-Бушунгента Алфонс Дупрон, директор Французского Института в Бухаресте • В. Коман Меглено-румыны • И. Балаш История, мною пережитая • Дж. Филитти Былые письма • А.М. Вăкăреску-Каллимахи Воспоминания об усадьбе в Мăнеști (II) • С. Испас Ель, липа и тополь – символические валентности • М. Иониță Кафе Оțeleșeanу • Т. Векслер Разрушенные синагоги в Бухаресте '80 лет • П. Оту Румыны на Кавказском фронте • И. Шаманска Польша – страна убежище для наших бояр (II) • Д. Матеи К.М.Лунгу, генеральный директор Национальных Архив. Интервью • К.Д. Зелеитин Забытые имена: Жосефина Стурдза • К. Жугурику „Систематизация” столицы в эпохе Чаушеску (II) • Ш. Лейбович-Лайш А.Л. Зиссу, В. Филдерман и А. Шафран, соединенные в борьбе за спасение еврейского сообщества • Л. Косовану Румынские документы в Институте Гувера (XXIV) • И. Лăкустă В Бухаресте 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) A.D. Xenopol Die Tugenden der Erziehung • S. Tănase 1922. Der Prozess der Gründer der Kommunistischen Partei • Z. Dumitrescu-Busulenga Alphonse Dupront, der Direktor des Französischen Institutes in Bukarest • V. Coman Die Meglenoromänen • I. Balas Geschichte, die ich erlebt habe • G. Filitti Briefe aus anderer Zeit • A.M. Văcărescu-Callimachi Erinnerungen an das Landhaus von Mănești (II) • S. Ispas Die Tanne, die Linde und die Pappel – symbolische Werte • M. Ioniță Das Kaffeehaus Oțeleșeanu • T. Wexler Zerstörte Synagogen im Bukarest der 80' Jahre • P. Otu Rumänen an der Kaukasischen Front • I. Czamanska Polen, ein Zufluchtsland für unsere Bojaren (II) • D. Matei Interview mit C.M. Lungu, Generaldirektor der Nationalen Archive • C.D. Zeletin Vergessene Bildnisse: Josefine Sturdza • C. Jugurică Die „Systematisierung” der Hauptstadt in der Epoche Ceaușescu (II) • S. Leibovici-Laiș A.L. Zissu, W. Filderman und Alexandru Șafran – vereint im Kampf zur Rettung der jüdischen Gemeinschaft • L. Cosovanu Rumänische Dokumente an der Hoover Institution (XXIV) • I. Lăcustă In Bukarest vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia romana) A.D. Xenopol Las beneficiencias de la educación • S. Tănase 1922. El proceso de los fundadores del partido comunista • Z. Dumitrescu-Busulenga Alphonse Dupront, el director del Instituto Francés de Bucarest • V. Coman Los meglénoromanos • I. Balas La historia que hemos vivido • G. Filitti Cartas de antaño • A.M. Văcărescu-Callimachi Recuerdos sobre mansion señorial de Mănești (II) • S. Ispas El abeto, el tilo, el haya – conotaciones simbolicas • M. Ioniță El Café Oțeleșeanu • T. Wexler Las sinagogas derribadas en el Bucarest de los años ochenta • P. Otu Los rumanos en el frente de Caucaz • I. Czamanska Polonia, un país de refugio para nuestros boyardos (II) • D. Matei Entrevista con C.M. Lungu, el director general de las Archivas Nacionales • C.D. Zeletin Josefine Sturdza • C. Jugurică „La sistematización” de la Capital durante la época de Ceaușescu (II) • S. Leibovici-Laiș A.L. Zissu, W. Filderman y Alexandru Șafran, unidos en la batalla para salvar la comunidad judía • L. Cosovanu Documentos rumanos en Hoover Institution (XXIV) • I. Lăcustă En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali de la orașe și de la sate sau la redacție.

ABONNEMENTS: S.C. RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX +40-21-222.64.07 sau 222.64.39

Piața Presei Libere, nr. 1,

Sector 1, București, România

Abonamentul pe un an – 80 dolari USA (țări europene);

90 dolari USA (țări extraeuropene)

Tiparul executat la Compania Națională a Imprimeriilor „Coresi” S.A. – București

ISSN 0541-881X

Lei 18 000

